

Драган М. Митровић

АЛМАНАХ
ЈЕДНОГ
ПРАВНИКА

ИЗАБРАНА ПРАВНА ДЕЛА
Књига I

Драган М. Митровић

ИЗАБРАНА ПРАВНА ДЕЛА

Књига I

Алманах једног правника

Драган М. Митровић
ИЗАБРАНА ПРАВНА ДЕЛА
Књига I
АЛМАНАХ ЈЕДНОГ ПРАВНИКА

Издавач
Досије студио

За издавача
Мирко Милићевић

Уредник
Душан Мрђеновић

Рецензенти
Проф. др Александар Фатић
Проф. др Саша Бован
Проф. др Марко Трајковић

© 2026. Драган М. Митровић
Open Content License

www.dosije.rs

ДРАГАН М. МИТРОВИЋ

ИЗАБРАНА
ПРАВНА ДЕЛА

Књига I

АЛМАНАХ
ЈЕДНОГ ПРАВНИКА

Београд • 2026.

Musobut

Verba volant scripta manent
(Речи леѿе, найисано осѿаје)

САДРЖАЈ

РЕЧ ЧИТАОЦУ	11
I. УПОЗНАВАЊЕ СА ГЛАВНИМ ИЗАБРАНИМ ТЕМАМА	13
1. О праву	13
2. О правди	17
3. О процедуралној правди	19
4. О вези природног и позитивног права	21
5. О праву и моралу	23
6. О праву и култури	24
II. ПОДАЦИ О КЊИГАМА	27
1. Подаци о увршћеним књигама	27
2. Подаци о неувршћеним књигама	31
III. БИБЛИОГРАФИЈА (1980–2020)	39
1. Монографије и уџбеници	39
2. Чланци и реферати	43
3. Уводна излагања, предавања, реч у дискусији	53
4. Предговори и прикази	56
5. Прилози, белешке, напомене	57
IV. РАДНА БИОГРАФИЈА (1978–2019)	61
1. Уредништво	61
2. Рецензије	63

3. Други о објављеним радовима	64
4. Менторство и чланство у комисијама за одбрану	67
5. Чланство у стручним удружењима	68
6. Учешће у пројектима	69
7. Пословна хроника	69
V. ИМЕНИК ПРАВНИХ И ДРУГИХ ПИСАЦА НАВЕДЕНИХ У ИЗАБРАНИМ ПРАВНИМ ДЕЛИМА	73
VI. СЕЋАЊЕ НА ТРИ СРПСКА ПРАВНА ПИСЦА У ИНОСТРАНСТВУ	91
1. Миодраг Д. Туцаковић: Позитивно право у учењу Франсоа Женија	91
2. Коста Стојановић: Област права	95
3. Стеван Јовановић: Ограничење дискреционих надлежности држава у међународном праву	100
VII. ИСЕЧЦИ И ЗАБЕЛЕШКЕ О СВЕТУ ПРАВА	103
VIII. ЈОШ ЈЕДНОМ О АУТОРУ	135
IX. CURRICULUM VITAE	137
X. BRIEF CONTENTS	141

РЕЧ ЧИТАОЦУ

Како године и деценије пролазе тако је постепено нарастала потреба да се сакупе, заокруже и предају наредним генерацијама правника старији и најновији резултати мог истраживања и размишљања о праву. Та потреба је појачана свршетком моје активне универзитетске каријере.

Пре нешто више од четрдесет година отиснуо сам се једном неочекиваном интелектуалном путањом коју сада очекивано меравам да заокружим својим *Изабраним њравним делима* у десет књига. У њих сам уврстио само шест од седамнаест наслова које сам током своје универзитетске каријере написао и објавио у облику књига. Изабраним насловима сам придодао још једну књигу – *Алманах једној њравника* са најважнијим *темама* и карактеристичним *јодацима, исечцима и забелешкама*. Замишљена је да читаоца упозна са писцем, његовим размишљањима и истраживањима, а написана је и делом састављена за ову прилику као нека врста увода у Изабрана правна дела. Осталих шест књига објављене су од 1996. до 2017. године. Од њих је *Теорија државе и њрава* због великог обима раздељена на три књиге: „Држава, право и њихов однос“, „Теорије о држави, праву и њиховом односу“ и „Поредак и систем права“, а књига *О њраву. Изабрани есеји/ On the Law. Selected Essays* на две књиге са текстовима на српском и енглеском језику.

Сви изабрани наслови су још једном критички претресени. Они ће бити објављени без суштинских измена, али са већим бројем допуна које нужно намеће временско одстојање између некадашњег тренутка писања и садашњег тренутка читања.

У Избор правних дела није увршћено једанаест других наслова. Слика би била потпуна да је реч о сабраним правним делима. Финансијска ограничења су осујетила ту намеру. Иста врста ограничења је учинила да Изабрана правна дела прво буду објављена

у дигиталном издању са могућношћу да у не тако далекој будућности буду објављена и у папирнатом издању, у тиражу од свега педесет до сто нумерисаних примерака који би одмах могли да постану нека врста библиофилског раритета. Утеха ми је то што ће пажња малобројних читалаца бити усмерена барем на карактеристичне главне правне теме којима сам се постојано бавио.

Изабране књиге, које сам написао током протеклих двадесетак година, разврстао сам за ову прилику пре хронолошким него тематским редом, али не на уштрб оригиналности сваке од њих због повременог сусретања и укрштања тема. То је нужно и разумљиво, јер се ради о разматрању неколико повезаних врхунских правних тема и проблема које постојано закупају људску радозналост.

Изабране теме и хронологија изабраних радова такође показују мисаону путању којом сам се самостално кретао. Без те путање није могуће разумети дела које представљам овом приликом. Она су настајала у условима који ми нису били наклоњени у више наврата и током више година моје универзитетске каријере. О томе не желим да говорим, јер ми то не причињава задовољство, као што ми ова *Изабрана љравна дела* причињавају.

Можда је писање једина човекова слобода, једна нова могућност да обитава у мисаоним областима које задовољавају његове истинске жеље, намере и могућности да се развија и исказе.

I

УПОЗНАВАЊЕ СА ГЛАВНИМ ИЗАБРАНИМ ТЕМАМА

Будући да је реч о професионалној и личној прилици која се ретко указује овако добрим и заслуженим поводом, можда је ово прави тренутак да читаоца претходно обавестим о својим размишљањима, а затим да их препустим размишљањима о темама којима сам се постојано бавио током свог активног универзитетског професорског рада.

1. О ПРАВУ

Читалац ће у Изабраним правним делима вероватно лако препознати да сам разматрао неколико сталних правних тема и неколико најтежих проблема правне теорије и филозофије који представљају постојану преокупацију правне науке, а затим и друге, на неки начин изведене, иако не мање интересантне теме и правне недоумице. Пре свих, тему шта је право и зашто је право слојевито, а не монолитно. Нисам се држао строгих оквира које налаже традиционална правна наука, нарочито позитивноправна, јер да јесам, право бих могао да одредим само као појаву *sui generis*. То не би био добар одговор, већ његово избегавање. Сматрао сам да избегавање одговора на такво питање није прихватљиво и закључио да када неку појаву не можемо да објаснимо из ње саме, одговор морамо да потражимо у ширим областима које понекад и само наизглед изгледају као да немају блиске везе са појавом која се истражује. То ме је навело да самостално размотрим и испитам расположиве могућности за сазнавање, одређивање и дефинисање права у светлу извесности као појма који се подједнако сусреће у природним и друштвеним наукама. Ради се о појму који

је уграђен у људску свест, у човеков категоријални апарат, а он је универзалан. Тако сам пре три и по деценије започео једну интересантну интелектуалну авантуру. Сматрао сам да је извесност на неки начин призма кроз коју посматрамо, сазнајемо и тумачимо појаве света, па и право као његову изведену појаву. Из тог истраживања је касније готово све друго произашло.

То што је „произашло“ изложио сам и формулисао у облику следећих носећих закључака о праву: да су потпуно сазнање и коначно дефинисање права изван људских могућности; да се право никад не подудара са својим појмом и дефиницијом; да се ни појам права никад не подудара са својом дефиницијом; да су стварне људске могућности за сазнавање, одређивање и дефинисање права ограничене, а границе непоуздане; да је право холистички саздана творевина; да се свет права распростире у три холистичке равни, тј. стварности; да је право сврсисходна творевина у целости испуњена значењем и смислом; да је право процесуализован динамички систем чије је постојање стање извесност, а својство предвидљивост; да је развој права резултат надметање између најразличитијих правних теорија и искустава који се у кристализованом облику изражавају у облику конвенционалних дефиниција права. Њих је безброј, али се користи само неколико њих, због економичности коју налаже правило познато као „Окамово сечиво“ (*Occam's razor*).

Произилази да право може слободно да се одреди и дефинише, па чак да у различитим ситуацијама могу да се користе различити појмови и дефиниције права. То подсећа на божанску креативност. Али, таква слобода није самовоља, јер је самовоља недоследна и непоуздана. Чак и када има много конвенционалних појмова и дефиниција права, економичност налаже да се користи само једна или неколико њих. То потврђује развој права, који није ништа друго до резултат надметања најразличитијих правних теорија и схватања, укључујући и дефиниције права. Вероватно је главни разлог тај што је човек тако срећно удешен да нема никаквог тачног мерила истинитости, али зато има више изврских мерила нетачности.

Следећа идеја о праву на којој сам истрајавао гласи: како год да се одреди појам права у конвенционалном смислу, он никако не може да буде монолитан, јер је право изузетно слојевито. Право је споља потпуна, свеобухватна и целовита, а изнутра сложена и системски уређена творевина. Оно располаже органском процесуалношћу, тј. свеповезаношћу и небројеним међупрожимањима

на макро и микроплану као својим атрибутима, и динамичношћу као својим поузданим стањем. Захваљујући томе, право се појављује као једно сложено ткиво у коме се различите међуповезаности измеђују, преклапају, комбинују и на тај начин одређују текстуру целине. Као такво, право је део света, „Једног“. Али, и свет права је „Једно“ („Једност“). Право не само да надилази свет материјализоване стварности, већ као засебан виртуелни свет у актуелном постојању твори још један нов и посебан чисто виртуелни правни свет идеја. Оба поменута метасвета се, такође, могу сматрати делом једне више врста виртуелне „Метаједности“.

Исти проблем се може другачије разматрати. Наиме, може се устврдити како се свет права распростире у три равни, тј. у три стварности: физичкој, актуелној и виртуелној, због чега постоје и три главна света права: „прави или природни свет“ (*свeтi физичкe стiварностiи*), „правни свет“ (*свeтi њравне стiварностiи*) и „метаправни свет“ (*свeтi њравне метастiварностiи*). То је могуће учинити уздајући се у емпиријску провереност поставке да је на врхунска питања из једне области људског знања могуће одговорити само тражењем одговора у другој, широј и вишој области тог знања, као и полазећи од тврдње да је правна заповест у исто време једна врста бивствовања а не само требања, што се не може поткрепити само аргументима правне филозофије и теорије.

Згодан пример представља кључно питање које је себи својевремено поставио Дејвид Бом: да ли је значење бивствовање? На то питање Бом је потврдно одговорио. Према њему, значење и бивствовање *одражавају* једно друго. У том међуделовању, значење престаје да постоји искључиво као нешто што „треба да буде“. Оно се преобличава и постаје део стварности, тј. нешто што „јесте“. Суштина је у томе да нема раздвајања, иако значење не мора увек да буде учвршћено. Изгледа да та идеја представља поуздан ослонац за извођење одговарајућих закључака о истовременом постојању и упоредном деловању идеалистички или реалистички замишљеног природног и позитивног права у јединственом свету права. Може се закључити да је физички свет – свет материјалних извора права и материјализованог права; да је правни свет – свет формалних извора и систематизованог права; као и да је метаправни свет – свет правних идеја (исказа, теорија, проблема и критичких тврдњи).

Сва три света распростиру се попут кругова који су тако повезани да се међусобно укрштају. Средишње место права налази се у правном свету (метасвету), као посреднику између физичког

света и метаправног света идеја. И пошто први свет сам по себи није правно делатан, а трећи делотворан, постоји правни свет као посредник између првог и трећег света, између чисте материје и чистих идеја, обезбеђујући на тај начин неопходну повезаност, смисленост и сврховитост сва три холистички саздана света. Такође, правни свет показује да је дуализам природног и позитивног права суштински привидан.

О сложености или, боље речено, о слојевитости појма права, може се говорити још на један, оперативан начин полазећи од заједничких својстава и мерила правности, а њих је барем дванаест карактеристичних (нпр., спољашњост, хетерономност, друштвеност, регулативност, итд.). Ни та мерила нису поуздана (осим у конвенционалном смислу) али су корисна, док наведена заједничка својства нису у истој мери и свуда присутна у праву. Та чињеница нарочито утиче да право буде слојевито. На основу ње се још једном може закључити да је појам права у апсолутном смислу несазнатљив, али да је у конвенционалном оперативном смислу изванредно развијен, сложен и променљив, јер се састоји из више слојева. Ти слојеви су једнако распоређени у државном и друштвеном праву. Они одређују врсте државног и друштвеног права унутар јединственог холистички сазданог појма права. Наиме, постоји *још* државно *ј*раво које обухвата само норме које имају сва својства права. То је случај и са *још* друштвеним *ј*равом. Постоји и *нејош* државно *ј*раво, које садржи норме које немају сва та својства, али имају барем већину њих. То важи и за *нејош* друштвено *ј*раво. Због тога се може поставити питање да ли и она морају да располажу државном санкцијом, или не. Будући да обе ситуације могу да се сусретну, произлази да постоје *две врсте нејош државној и две врсте нејош друштвеној ј*рава. Прву врсту чини државно право које садржи већину заједничких својстава, међу којима је и државна санкција, а другу врсту државно право које располаже већином заједничких правних својстава, међу којима није државна санкција. За прву врсту непотпуног државног права може се рећи да је „мање савршено“ од потпуног државног права, док се за другу врсту непотпуног државног права ни то не може рећи упркос томе што право збиља познаје норме без санкција (*leges imperfectae*) као што је случај са уставним начелима о праву грађана на рад, неповредивост приватности, људску срећу итд. Будући да такве државне норме не садрже одредбе о нечијој обавези да их правно осигура санкцијама, нити да санкције буду извршене, ту је пре реч о привиду права или барем нечем попут „голог“ права (*nudum ius*).

Исто важи и за непотпуно друштвено право, које такође располаже већином заједничких обележја права, са државном санкцијом или без ње. То показује да оперативни појам права садржи слојевито распоређене барем три врсте државног и три врсте друштвеног права (*йошйуна*, *нейошйуна* /“несавршена“ права или права „умањене вредности“/ и *недовршена* /неостварена/ права). Треба нагласити да ни норме недовршеног државног и друштвеног права нису без значаја, посматрано са гледишта политичке културе и друштвеног живота, јер се може догодити да оне, ипак, накнадно добију државну санкцију (нпр., доношењем законске одредбе о њиховој санкцији или пресудом уставног или неког другог суда, када накнадно постају потпуне правне норме /*leges perfectae*/).

Приказана трослојност, односно шестоврсност, показује да право није монолитно ни једнообразно, као што може да се учини, већ да је сложено, изнијансирано и сво саткано од слојева различитих степена правности. Таква слојевитост (као у „главици црног лука“, што је древна египатска метафора) није случајна. Она постоји у свим научним системима, од састава универзума до састава атома. Захваљујући њој, у праву се fino подешава уређивање односа различитог значаја и степена конфликтности и, што је такође важно, на одговарајући начин се правно регулишу и оне друштвене области које би, да нема друштвеног права, биле регулисане или државним правом или друштвеним нормама. Та чињеница показује како између државног права и друштвених норми постоји велика друштвена област коју попуњава друштвено право. Показује се и то да је оперативни појам права у целисти холистички саздан, као што је поменуто, јер је право врста „Једности“. Може се додати да су право и свет као холистичке појаве „Једно“ у „Једном“ или „Једност“ права у „Једности“ света.

2. О ПРАВДИ

Следећу носећу тему која се нужно надовезује на претходну чини правда као врхунска друштвена и правна вредност. Она се преко правичности преобличава у људску врлину за оног који правду упражњава.

Правда представља врхунску вредност као истина, јер неистинита правда не постоји. Таква „правда“ је кривда. А кривда није пожељна вредност, осим у изопаченим („троглодитским“) друштвима. У њима се постојано доношење кривде представља и

доживљава као правда иако се ради о највећој могућој изопачености која је сушта супротност идеји, вредности и врлини правде. Стално наносити кривду, ако је то уопште могуће (јер ни ђаво није сасвим црн) – досадно је, барем као и бити стално лично праведан и због тога блажен. Тајна је у промени која покреће људске животе и заједнице. То је разлог због кога се каже да је правда једна врста сразмерности и склада, а не несразмерности и несклада.

Поред хипотетичке апсолутне, божје или природне правде (на чијем се прихватању здушно радило у античко доба и средњем веку, а од које се у тзв. „модерном добу“ готово одустало пре више од два века), постоји друштвена правда са својим изведеним врстама (морална, религијска, политичка, солидарна, глобална итд.) које су релативне. Постоји и правна правда, која је такође релативна, као и њене изведене врсте (законска и судска). Процедурална, кривична, грађанска, управна итд. правда не постоје, осим у неутемељеном колоквијаном смислу, због чега се не могу сматрати засебним врстама правде. Тешко је нпр. замислити ситуацију да окривљена страна у истој ствари добије праведну пресуду у грађанској парници, а неправедну у управном спору, што се дешава када се греша.

Данас релативистичко и релативизовано схватање правде подржавају бројни савремени писци, за разлику од малобројних писаца који се и даље залажу за схватање правде као апсолутне вредности или божанске истине. То је довољан разлог да се запита да ли релативистички схваћена и одређена правда уопште може да буде правда и, затим, да ли може да се говори о изведеним врстама правде које су такође релативне, а нарочито о правној правди као најпознатијој изведеној врсти правде. Такође, ако је уопште могуће да постоји укрштање релативистички схваћене правде и још више релативизованог права, може се запитати супротно: да ли може да постоји укрштање правде и права када се они одреде као апсолутне вредности? Будући да се у оба случаја ради о симулакрумима правде и права, то се могу поставити још два питања: може ли правда да буде апсолутна, а право релативно, као и да ли између њих може да се налази правна правда? Не доводи ли то до још једног бркања правде и права и стварања конструкта који не може да буде другачији од „дрвеног гвожђа“?

Будући да поред раздвојености права од правде постоји и њихова заједничка област, то се може запазити још неколико ствари о правди и праву. Пре свега, да правда или барем осећај за њу представља генеричко човеково својство, док то с правом није случај јер није реч о урођеном већ стеченом осећају за друштвеност који намеће цивилизованост. Правда је и најстарија вредност

преточена у правила (поред вредности и правила морала). Настала је када и људска бића, док то није случај са правом које је настало тек појавом државе. Прве норме биле су само праведне, док је првобитно право настало њиховим знатним преузимањем (заједно са моралним нормама), па тек затим преузимањем традицијских, обичајних и норми друштвених организација. На крају је држава почела непосредно да доноси своје правне норме. Те норме су данас „макијавелистички“ надмоћније над свим другим. Такву промену у корист права није тешко објаснити јер се право одувек намеће, а правда одувек препознаје и тек понекад прелије у право као правичност. То не треба да чуди, јер је правда синоним за истину, а право за исправност. Правда не дозвољава да неистина буде истинита, док право то дозвољава. Зато се и каже да је главни циљ права исправна примена правила, а не њихова истинитост, што управо јесте случај с правдом. Такође, обавезност заповести природноправних норми није иста с обавезношћу заповести у позитивноправним нормама. Данас се сматра да је та обавезност већа када је подупрта снагом силе него снагом уверења. Под утицајем детерминистичког позитивизма у праву, и данас се упорно истрајава на томе да право постане вредност по себи – пре свега, да буде праведно, а можда и „религија“ једног дехуманизованог, трансхуманистички замишљеног света у настајању заснованог на страху, свепознатости и прецизности. Али, када би се право потпуно одвојило од правде, или када би се правда свела на право, тада би право постало једна „разобручена сила“ која би на крају саму себе уништила. Сама правда није довољна, али ни само право није довољно. Потребно је да право буде барем надахнуто правдом, као и да се правда барем једним својим делом прелива у право и операционализује у њему. То је место сусрета и спајања истинитости правде са исправношћу права и разлог зашто се каже да правда председава над правом, а не право над правдом. Сила права није довољна и без правде је бесмислена.

3. О ПРОЦЕДУРАЛНОЈ ПРАВДИ

Вероватно ће бити интересантно и корисно да се већ на овом месту каже понешто и о процедуралној правди као помодној правничкој теми, која је истинита у истој мери у којој је мода одистински лепа, а затим и о нечему што представља непрекинуту нит људске воље за моћ. Већ данас се јасно може запазити како

истрајавање на постојању процедуралне правде није ништа друго до закаснили одговор правника-припадника реалистичко-позитивистички оријентисане јуриспруденције. Необично је да се за постојање процедуралне правде залажу и правници који изворно припадају правцу природноправне јуриспруденције. Ваљда и једни, и други, имају исти задатак: да позитивно право представе као праведно у процедуралном смислу. Али, то више није конструкт већ још један симулакрум, овог пута изражен у облику процедуралне правде, који радо присвајају правници-позитивисти а подржавају неки природноправно оријентисани правници. Очигледно, занемарили су да процедурална правда не постоји док правда постоји, као и да правда није процедурална, што није ни правичност.

Упркос тврдњама поменутих водећих правника, циљ ми није био да подржим идеју о постојању процедуралне правде, већ да је оспорим. Тврдњу о постојању процедуралне правде могуће је побити позивањем на очигледно: да је правда синоним за истинитост, а не за исправност на којој поменути писци граде појам процедуралне правде. Истинитост се односи на оно што јесте, што постоји, а исправност на правилно и прецизно извођење одговарајућих поступака. У противном, заснивање процедуралне правде на истинитости представљало би својеврстан *contadictio in adiecto* настао бркањем праведности и процедуралности.

Да процедурална правда не постоји, може се доказати следећим тврдњама: да је правда синоним за истинитост, а не за исправност на којој многи писци граде појам процедуралне правде; да се истинитост односи на оно што јесте, што постоји, а исправност на правилно и прецизно извођење одговарајућих поступака; да се истинитост и исправност не подударају, исто као што се не подударају правда и право (оно што је истинито не мора да буде исправно, као што и оно што је исправно не мора да буде истинито); да веза истинитости и исправности показује како је реч о односу циља (истинитости, правде, правичности) и средства (исправности, коректности, прецизности, поузданости итд., речју солидности); да појам процедуралне правде показује да правници који заговарају њено постојање бркају форму са садржином правде (што је иста грешка неразумевања као када се појам формалног извора права брка са појмом формалних правних аката); да се процедурална правда готово увек погрешно изводи из материјалних правила о процедурама која се затим проглашавају процедуралним (нпр., принцип непристрасности или принцип поштења налажу да се процедурална правила исправно и фер примењују: она припадају материјалном а не процедуралном

праву због тога што се њима одређује начин спровођења чисто процедуралних правила – није исто односити се на нешто и бити нешто); најзад, да се истинитости и исправност, тј. правда и процедура, повремено подударују у облику правичности.

Када би се прихватила тврдња да процедурална правда постоји, тада би се свако исправно и поштено спровођење правила процедуре могло сматрати праведним, док би неисправна примена истих правила била правно прихватљива, само се она не би могла назвати праведним у процедуралном смислу. Реч је о симулакруму који материју права замењује његовом формом (процедуром), истину исправношћу, а правду произвољношћу.

Процедурална правда не постоји, али се до правде може доћи исправним поступцима. И обрнуто, правда постоји, али она није процедурална, што није ни правичност. Процедура је једино исправно средство права, али право није једино исправно средство правде.

4. О ВЕЗИ ПРИРОДНОГ И ПОЗИТИВНОГ ПРАВА

Још једна носећа тема коју сам разматрао тиче се везе природног и позитивног права као и могућности за преливање природног у позитивно право. Ни она нема свој крај, исто као што га немају ни теме о праву, правди, моралу, култури, грађанским и људским слободама и правима, владавини права итд.

Можда је управо ово згодна прилика да се још једном нагласи како идеалистичке правне теорије, које предност дају природном праву над позитивним, истражују слојеве права иза или изнад уочљиве стварности и уместо корисности истичу правду или друге вредности као одлучујућа мерила за одређивање појма права. То је изузетно важно. Али, такав избор садржи један важан недостатак. Због тог недостатка треба разликовати идеалистички од идеализованог и идеалног појма права. Наиме, идеалистички појам права није оперативан, идеализовани појам права није тачан, док је идеални појам права људски недостижан.

Одбаце ли се идеализовани и идеалистички појам, показује се да најважнији недостатак чини приступ којим се природно право одређује готово као естетска појава, као нешто што је лепо због његове савршености или надмоћи над позитивним правом. Али,

потребно је да идеалистички појам права буде и користан, због преливања природног у позитивно право. Његова корисност се, као и увек, открива не само рационалним поступањем са којим се у правној пракси толико рачуна већ интуицијом, а понекад чак и надахнућем. Може се рећи како тек упоредно утврђивање естетичности и корисности природног права правну науку приближава уметности људског духа. Можда се оно што је најбоље у праву збиља може назвати *ars poetica*.

Може се запитати како је право уопште могуће одредити, а посебно, како га је уопште могуће идеалистички одредити? Одговор на први део питања је теодицијски: право није могуће одредити ни у каквом апсолутном или коначном смислу. Ма колико се људи трудили да уклоне или барем да ублаже међусобне разлике у значењима поводом одређивања појма права, те разлике увек израњају. Збиља, право је чудо како људи сазнају и примењују право а да не знају тачно ни шта је оно, чак и када им је познат садржај неке природноправне или позитивноправне заповести. Али, право је могуће одредити у релативном и конвенционалном смислу. Када се ради о другом делу питања – одређивању идеалистичког појма права, одговор на то питање може се пронаћи довођењем права у везу с правним вредностима, а нарочито с правдом као вредношћу. Али, и на то питање је дат велики број различитих одговора, уместо једног или јединственог одговора.

Право се такође одређује и дефинише реалистички, на конвенционалан и оперативан начин. Невоља је у томе што је и реалистички појам права веома тешко тачно одредити. Ни он није монолитан, већ сложен, изнијансиран и у целости саткан од слојева различитих степена правности. То има за нежељену последицу да људи крше и извитоперавају право кад год је то могуће. Да није тако, самих Десет божјих заповести било би довољно за уређивање људских односа.

Најзад, када се непосредно разматра однос идеалистичког (природног) и реалистичког (позитивног) појма права, тај однос је могуће размотрити у духу учења о метаправном, правном и свету физичких појава и правној заповести која као саставни део правног света једина спаја оно што „јесте“ са оним што „треба“. На трагу те две идеје, могуће је превазићи дуализам идеалистичког и реалистичког појма права и повезати природно с позитивним правом. То је могуће учинити коришћењем једне или неколико природноправних вредности као начела или пресуђујућих мерила за избор општих правних принципа преко којих се природно право улива у позитивно и постаје његов део. Правда је

најважније такво начело. Она је у исто време мерило свих других вредности и мерила. И тек када се правда препозна и изабере као врховни ауторитет и пресуђујуће мерило за избор неког добра које је пожељно за слободну већину чланова заједнице, а затим операционализује у облику правичности – тек тада се може рећи како се природно право преко општих правних принципа прелило у позитивно право. Важно је нагласити да се не прелива целокупно природно право у позитивно, већ само један његов део, и то онај део који је препознат као користан или барем подстицајан у ситуацији или случају који измиче нормативним решењима позитивног права!

Правда и из ње изведена правичност представљају згодан пример који показује како се природноправне вредности, које су изворно идеалистичке, могу операционализовати у позитивном праву, које је изворно реалистичко. То дозвољава да се закључи како и природно право може да буде корисно, барем у делу у коме се прелива у позитивно право. Ни природно право није настало из доколице, већ из преке потребе да се одржи сапостојање појединаца у друштву и омогући њихово усавршавање. Из доколице су настала идеализована идеалистичка и реалистичка учења о праву. Њихова корисност је пролазна, док су правда и правичност непролазне.

5. О ПРАВУ И МОРАЛУ

Следећу главну тему представљају право и морал, а пре свега област права и морала која се може разматрати како из угла моралности права, тако и из угла правности морала. Будући да постоји заједничка област права и морала, то се може закључити неколико ствари о нужној вези права и морала, тј. о срастању, укрштању и међусобном подржавању правних и моралних норми.

Морал или барем осећај за моралност представља урођено, генеричко човеково својство, последицу развоја људске свести која укључује у себе и осећај за морално. Може се сматрати резултатом укрштања процеса „индивидуализације“ (изградње целовите људске личности: ум, душа, дух) и „индивидуације“ (изградње човекове засебности у односу на природну и друштвену средину). Оба процеса се одвијају истовремено и дају неопходну динамичност раду и развоју људске свести. Реч је о две испреpletане путање које воде ка стварању човека као свесног и моралног бића

(што с правом није случај, јер није реч о урођеном већ о стеченом осећају за друштвеност који намеће цивилизованост). Морал је обимом неупоредиво шири од права: морал може у исто време да буде лични (аутономни) и друштвени (хетерономни), док право може да буде само друштвено (хетерономно). Морал је и најстарија врста норми, настала када и људска бића, док то није случај с правом које је настало тек појавом друштва и државе. За постојање морала није нужно постојање других људи. Човек има моралне обавезе и према самом себи, а не само према другима, што није случај с правом којим се првенствено уређују права и обавезе према другима. Дакле, прве норме биле су моралног карактера, док је првобитно право настало знатним преузимањем моралних, па тек затим традицијских, обичајних или норми друштвених организација. То потврђује и правило да су све правне норме обавезније за односне субјекте када су подржане моралним нормама. Најзад, морал и право заједно усмеравају људско понашање ради остварења одређених вредности. Они се прилагођавају спољним утицајима и променама у друштву тежећи ка постизању потпуног нормативног обухватања односа на непротивречан, јасан и одређен начин. Према том заједничком циљу, моралне норме су најближе правним и правне моралним.

Колико је снажан утицај морала на право показује то да је лакше бити против правних заповести него против моралних, код којих заинтересовани субјекти иначе немају обавезу да примене санкцију већ само „могућност“ или „право да је примене“.

Укратко приказане особине правних и моралних норми показују још нешто: да се право нужно изопачује када се одвоји од морала, док област права и морала треба да спречи да се мудрост користи за сплетке, памет за подлост, а храброст за безобразлук. Смисао реченог је у следећем: увек примењуј право, исправно користи процедуре, поступај часно, буди културан и пристојан, надахњуј се правдом и покажи спремност за милосрђе.

6. О ПРАВУ И КУЛТУРИ

Преостаје да се размотри још једна интересантна тема: веза права и културе. Том приликом, пошао сам од става да свако право садржи у себи одговарајући цивилизацијски и културни образац. Он обухвата облике понашања, заједничке вредности, веровања и правила, као и расположива оруђа и технике (технологије).

Али, то не мора увек да буде случај, јер сваки цивилизацијски образац не мора да буде културан. Ако се може сматрати да свака цивилизација садржи у себи извештан степен културе, то још није довољно да њене изведене појаве, каква је појава и право, одмах и по некаквом аутоматизму стекну то својство. Право, дакле, може да буде цивилизовано а некултурно са становишта неког другог културног обрасца. Али, право не може да буде културно а нецивилизовано. Због те могућности, чак и унутар истог цивилизацијског обрасца, бројна права могу да изражавају различите културне обрасце или да располажу различитим степенима „културности“ унутар истог посебног културног обрасца. То је могуће будући да правна култура обухвата правно знање, специјализовано правничко знање и познавање алтернативних и супсидијарних норми, вредности и правног осећаја (правног етоса). Она подразумева и пристојност као важну одлику права.

Следећа ствар на коју читаоцу треба кратко скренути пажњу јесте веза културе с правом. Њиховим укрштањем настаје правна култура, под којом се (не сасвим исправно) мисли на систем закона и правила који су карактеристични за одеђени народ, регион, религију или неку друштвену групу.

Најзад, тврдња да право мора да буде цивилизовано, али да „само може“ да буде културно, важи и за правну државу, односно државу владавине права под условом да се има на уму да није свака правна држава или држава владавине права најкултурнија само због тога што представља пожељан цивилизацијски образац. Нема „бољих“ и „горих“ у истом културном кругу. Постоје само успешно и неуспешно примењени културни обрасци правне државе и владавине права.

Изгледа да се у томе састоји највећи могући утицај културе на право и државу. Да су људи желели правду, правна држава и владавина права им не би били потребни. Довољно би било придржавати се Декалога, тј. Десет Божјих заповести.

II

ПОДАЦИ О КЊИГАМА

1. ПОДАЦИ О УВРШЋЕНИМ КЊИГАМА

Током протеклих деценија написао сам укупно седамнаест наслова: дванаест монографија и пет уџбеника, од тога две монографије и три уџбеника коауторски. Ниједан од тих наслова нисам уврстио у овај избор, чак и када су неки наслови доживели два или више издања. Неки се и сада користе на факултетима у Србији и изван ње као основна или допунска уџбеничка литература, а да о томе нисам чак ни обавештен.

Овом приликом сам у своја Изабрана правна дела уврстио само следеће наслове: *Начело законийосџи*; *Пуџи љрава. Холисџичка љарадиџма свџџа и љрава у свџџилу џеорије хаоса и љравне џеорије*, *Увод у љраво, Ауџиономно љраво, Теорија државе и љрава и О љраву. Изабрани есеју/On the Law. Selected Essays* које ћу укратко представити. Затим ћу се још краће осврнути на својих једанаест других штампаних дела која нису увршћена у овај избор.

Започињем књигом *Начело законийосџи* (рецензенти: академик др Радомир Д. Лукић и академик др Миодраг Јовичић, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, 1996, 202 стр.) са поднасловом *Појам, садржина, облици*. Представља допуњену и преобличену верзију докторског рада *Појам и љрирода законийосџи. Садржина и облици*, који је 1987. године одбрањен на Правном факултету Универзитета у Београду пред комисијом коју су сачињавали: проф. др Стеван К. Врачар (ментор), академик др Радомир Д. Лукић и проф. др Будимир П. Кошутић. Докторски рад је, дакле, објављен у монографском облику тек 1996. године. Најновија верзија исте монографије допуњена је за ову прилику и може се сматрати њеним новим, подмлађеним издањем. Драго ми је што ће бити објављена четврт века после првог издања, а тридесет пет година од одбране докторског рада. Упркос далекој

години од првог издања, ову књигу сматрам својим „интелектуалним првенчетом“, пре свега због везе са докторским радом. У њој је изложена за мене најважнија и најкориснија идеја извесности. Та идеја је у књизи *Пут њрава...* проширена и примењена на целокупно право. Показала се веома плодносно за истраживање динамичке стране права. Може се рећи да је из ње све друго простекло. Захваљујући појму извесности започео сам једну интересантну интелектуалну авантуру која траје до данас.

Следећа изабрана књига је *Пут њрава* са поднасловом *Холистичка ѡарадија свейа и ѡрава у свейлу ѡеорије хаоса и ѡравне ѡеорије* (изд. „Службени лист СРЈ“; Београд 2000, 333 стр.). У њој су допуњени и на сажет начин изложени најважнији резултати који су саопштени у претходно објављеним књигама: *Теорија хаоса и ѡравна ѡеорија* (у целости, изд. „Visio mundi academic press“, Нови Сад 1993, 164 стр.) и *Теорија хаоса и ѡравна ѡеорија. Моделовање и рачунарска симулација у ѡраву* (селективно, са др Љубишом В. Станојевићем као коаутором и уз његову сагласност, изд. „Службени лист“, Београд 1996, 181 стр.). Заједнички написане главе из друге књиге нису увршћене у ово ново издање књиге Пут права. Карактеристични резултати из претходне две књиге сада су послужили само као подлога за даља уопштавања и синтезу. Циљ је био главне идеје изложити у облику једне нове и модерне холистичке правне теорије. У постојању везе хаоса и теорије хаоса са холизмом и правном теоријом уочио сам тај нови пут за истраживање права, по коме сам књигу баш тако назвао – *Пут њрава*. Ова књига је и једна врста завршнице, којом се у облику трилогије посвећене хаосу, свету и праву затвара још један круг истраживања које сам започео давне 1993. године.

После две монографије у избор је увршћен уџбеник *Увод у ѡраво* (осмо издање, изд. „Правни факултет у Београду“, 2017, XVII+331+IV стр.; прво самостално издање је објављено 2010. године). Написан је због тога што хуманистичке студије права на самом почетку треба да пруже једно заокружено теоријско-правно знање њиховим полазницима. То знање треба да постане трајан део њихове правничке културе. Један од начина да се то знање стекне јесте упознавање са материјом којом располаже управо овај уџбеник, који ће овог пута бити објављен у облику монографије. Само хуманистички широко образовани правници који науче да размишљају критички, а не само догматички, могу

да остваре своју корисну улогу у друштву. Не каже се тек тако да је право творевина људске културе и цивилизације.

У Изабрана правна дела увршћен је још један уџбеник – *Аутономно право* (шесто изд., изд. „Правни факултет у Београду“, 2017, 151 стр.; прво самостално издање је објављено 2007. године) са поднасловом *Аутономија и право између државе и друштва*. Уџбеник је написан како би се размотрио и систематски изложио стари проблем односа државе и аутономије на примеру аутономног права и истакла барем нека модерна решења која одговарају потребама савремених демократских друштава. Та решења могу да буду драгоцен подстицај за размишљање свима који у аутономији, а не само у државној власти, виде начин за уређивање друштвених односа по мери људских потреба. Разлог је више него јасан: где је добро саздана аутономија, тамо нема самовољности ни самодовољности. Други разлог за објављивање уџбеника Аутономно право је много једноставнији: да се студенти и читаоци уведу у сложене проблеме савремене аутономије која би и данас требало да има улогу поузданог посредника између добро организоване државне власти и исто тако уређеног друштва.

Следећа књига која је увршћена у овај избор је монографија *Теорија државе и права* (изд. „Досије студио“, Београд 2010, 593 стр.). Овом приликом је због обима подељена у три тома: први – *Држава, право о њихов однос*, други – *Теорије о држави, праву и њиховом односу*, и трећи – *Поредак и систем права*. Првобитно је била намењена студентима права на мастер и докторским студијама правних факултета у земљи као основна или допунска литература. Мислим да је то и данас случај на правним факултетима у земљи, па чак и на неким правним факултетима у блиском окружењу. Треба рећи још нешто: овај наслов је ушао у најужи избор за доделу годишње награде Београдског сајма 2010. године. Награду није добио, али награда није била главни циљ. Главни циљ и моја највећа награда била је то да су студенти и сви други које интересује право читајући ову монографију могли додатно да продубе своја основна и општа знања, стекну нова знања о држави, праву и њиховом односу оличеном у владавини, поретку и систему права, упознају карактеристичне резултате правне науке, правнички начин размишљања и закључивања, као и да учврсте своју толико потребну правну културу. Без те културе и тих знања, они неће моћи исправно да разумеју државу, право и велике промене које се дешавају у савременим друштвима.

Такве намере су захтевале прилежан и дуготрајан рад на монографији, што је – надамо се и овом приликом – уродило добрим резултатом, упркос налету схватања која неосновано потцењују овакву врсту научне књижевности чак и када је познато да се оваква врста књига појављује једном у неколико деценија (изузму ли се уџбеници који се из традиционалних разлога називају Теорија државе и права, а то нису). Будући да је пре, током и после писања монографије, све до њеног објављивања, прегледана и коришћена готово сва иоле значајна литература из ове и других сродних области закључно са 2010. годином, Теорија државе и права се може сматрати и својеврсним енциклопедијским делом које може користити свима који желе да се подробније упознају са проблемима и резултатима досадашње и савремене правне науке.

Један од резултата таквих настојања представља распоред изабране материје у првом, другом и трећем тому. Нарочито је у другом тому књиге подробно изложена изузетно развијена и разноврсна теорија о држави, праву и њиховом односу. То је учињено како би се основна материја (која традиционално спада у државу и право) појаснила додатном материјом (која традиционално спада у теорију и филозофију државе и права) и примерима учења истакнутих правника и правних школа учинила пријемчивијом студентима и читаоцима. Такође, на крају другог тома је изложена скица за једну холистичку теорију државе и права, која се може сматрати припадајућим делом универзалне холистичке теорије света која још није састављена.

Предајући читаоцима ово друго издање *Теорије државе и права* у три тома, надамо се да ће и они осетити како држава и право неизбежно наткриљују све важне области друштвеног живота. Регулишући их, право постаје брана људској самовољи и произвољности, па чак и самовољи државе. Оно обезбеђује предвидљивост и сигурност у правном и друштвеном поретку.

Следећу, последњу у низу изабраних књига, представља моја најновија монографија *О праву. Изабрани есеји*, одн. *On the Law. Selected Essays* („Досије студио“, Београд, 2017, 320+156 стр.), која је сасвим неочекивано, али на моје велико задовољство, исте године доживела и друго издање. Верујем да је томе значајно допринео Округли сто посвећен овој мојој књизи који је одржан 15. маја 2017. године у Институту за филозофију и друштвену теорију у Београду. Снимак разговора може се погледати на *YouTube* (Семинар о књизи ‘О праву’ др Драгана М. Митровића), а прочита-ти заједно са прилозима у посебном зборнику радова *О праву и*

друџим сродним џемама (Зборник радова с научног скупа посвећеног књиџи проф. др Драгана М. Митровића: *О џраву. Изабрани есеџу/ On the Law. Selected Essays*, изд. „Институт за филозофију и друштвену теорију“, Београд 2018, 203 стр.).

Повод за њено објављивање били су тематски различити радови настајали један за другим током протеклих десетак година, тачније сви осим једног написани су од 2009 до 2017. године. То је био разлог зашто сам одлучио да садржај ове монографије поједноставим и изабране радове и есеје распоредим не по некаквим тематским деловима већ хронолошки, по годинама када су објављени или само написани. Ово издање књиџе је допуњено са још три моја рада који су написани од 2017. до 2021. године. И овог пута, због великог обима, текст је распоређен у две самосталне и засебне књиџе: прву, са шеснаест радова написаних на српском језику, и другу, са седам радова преведених на енглески језик. Ове две књиџе се могу сматрати и неком врстом неопходног наставка, разрадом, тематском допуном или заокруживањем тема које сам делом разматрао у претходне три монографије сличног смисла и намене које нису увршћене у овај избор.

Надам се да ће обе књиџе *О џраву. Изабрани есеџи*, на српском и енглеском језику, радозналом читаоцу бити добар повод за размишљање о најважнијим темама из правне теорије, барем онолико колико је аутору било интересантно да о њима размишља док је писао своје изабране радове које поново предаје читаоцима.

2. ПОДАЦИ О НЕУВРШЋЕНИМ КЊИГАМА

Изабране књиџе нису једини такви моји радови. Њих је много више и могу се сматрати неком врстом допуне књиџа које су увршћене у *Изабрана џравна дела* због њиховог смисла и намене. Поменимо их барем хронолошким редом, према годинама у којим су створане.

Прва таква књиџа је хрестоматија *Држава и џраво у џеорији државе и џрава* (изд. „Службени лист“, Београд 1992, 466 стр.). Поред изабраних текстова иностраних и домаћих писаца, садржи пратеће текстове аутора који су приложени уз сваку главу (на странама: 13–16; 51–53; 101–103; 121–123; 157–159; 171–172; 201–202; 267–268; 301–303; 343–345; 369–370; 395–397; 425–426; 443–445; укупно 37 стр. новог текста уџбеничког формата).

Хрестоматија је намењена првенствено студентима права, да им олакша приступ литератури до које у време њеног изласка из штампе није било лако доћи.

Следећу моју књигу представља монографија *Теорија хаоса и њравна теорија* (изд. „Visio mundi academic press“, Нови Сад 1993, 164 стр.). Реч је о пионирском подухвату. У њој је представљена теорија хаоса и показано како се на сазнајном и техничком правном плану њени резултати могу искористити за истраживање права као динамичког система, што право јесте.

Сама теорија хаоса има за циљ да истражи и објасни нерегуларно понашање, тј. да открије ред у нереду. Она оспорава увережину тврдњу да у свету влада само ред. Али, теорија хаоса не одбацује ред због нереди, већ у нереду истражује обрасце реда. Такав циљ није тешко препознати у праву, јер и у њему постоје нерегуларна понашања и нерегуларни процеси. Због тога је право нарочито погодна појава и систем за истраживање које треба да побољша предвидљивост људског правно регулисаног понашања.

У време када је објављена монографија Теорија хаоса и правна теорија ни у иностранству нису постојали слични радови, барем не таквог обима. Заједничко им је да су сви били лишени толико потребне „епистемолошке рефлексивности“, нарочито оне која би сазнајно омогућила довођење у везу теорије хаоса са правом и правном теоријом. Због тога се ова књига од свог појављивања може сматрати првим делом такве врсте уопште. И, да би се добре идеје сачувале од заборавља, ова прва, пионирска књига је у целости унета у први део треће књиге – *Пути њрава*, која је објављена 2000. године.

Монографија под насловом *Теорија хаоса и њравна теорија* са поднасловом *Моделовање и рачунарска симулација у њраву* (изд. „Службени лист“, Београд 1996, 182 стр.), као нека врста наставка прве књиге, написана је са проф. др Љубишом В. Станојевићем који је у целости аутор прве три и делимично четврте главе (стр. 19–67). Увод (стр. 9–19), и све остале главе у другом делу књиге (стр. 81–148) написане су коауторски, изузев четврте главе у другом делу књиге (стр. 149–160) коју сам самостално написао. Моје су биле идеје, изабране теме, дескриптивни правни модели, коментари и приложена апаратура на крају књиге (161–171). Коауторове идеје су биле усмерене на претварање правних модела, које сам изабрао и саставио у дескриптивном облику, у математичке правне моделе и њихово њихово испитивање рачунарским симулирањем у одговарајућим програмима. Циљ тог заједничког

настојања био је да се идеје и тврдње постављене у претходној књиџи сличног наслова провере и потврде: да рачунарски може да се симулира и испитује понашање модела права. А то није било могуће без коришћења математике и програма за извођење рачунарске симулације који ми као правнику нису били блиски. То је разлог зашто је овој књиџи као наставку прве, додат поднаслов: *Моделовање и рачунарска симулација у љраву*. Коаутори су следили идеју Галилео Галилеја: „Меримо све што је мерљиво и учинимо мерљивим све што тренутно није мерљиво“. Надахнути том идејом, заједно и самостално су саставили моделе изабраних појмова и појава, а затим рачунарском симулацијом испитивали различите правне моделе. Нарочито су испитивана три изабрана карактеристична правна модела: Келзенов модел права, модел обичаја и модел правног поретка.

Изведена рачунарска симулација карактеристична три правна модела показала је како у виртуелном правном свету из реда настаје неред а из нереда ред спонтаним самоуређивањем или разграђивањем испитиваних модела. Такво испитивање (у сада већ старом софтверу Џејмса Глејка „Хаос“ /Fracting Version 18.2/), показало је још нешто: да ред и неред истовремено постоје у свакој појави, да су они живи колико је жива наша мисао о њима и да право пулсира у универзалном ритму реда и нереда. Иако хаос изгледа као супротност реду, без њега никако не може да се приближи исправном или истинитом разумевању стварности која се уобичајено повезује са постојањем реда.

Следећу монографију, *Начела, облици, идеје, башићина. Из љравне теорије* (изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 1997, 274 стр.) чине двадесет два изабрана кратка рада (са четири до тада необјављена рада /на стр. 59–71, 161–167, 169–182 и 184–192; укупно 40 стр. текста удбеничког формата/). Радови су у највећем броју написани од 1990. до 1995. године и сви су разврстани у четири тематске целине, по којима је састављен главни наслов. У *Начелима* је реч о најважнијим друштвеним и правним претпоставкама које су сачуване у нашем колективном друштвеном и правном искуству. У *Облицима* је указано на везу државе и права, а нарочито је приказан утицај права на државу. Тај утицај држави прибавља својство правне организације и различите правне облике. У *Идејама* су изложени резултати истраживања права у светлу теорије хаоса и правне теорије који нису увршћени у претходне две књиџе. У *Башићини* је приказана правна мисао наших истакнутих правних научника и филозофа (Слободана Јовановића, Радомира

Лукића, Миодрага Туцаковића, као и традиција Светосавских темата на Правном факултету од 1921. до 1941. године). Књига припада оној врсти текстова којима се допуњавају већ представљене идеје и приказује властити рад, сажето и на једном месту. Циљ је био да се обавести о новом и подсети на старо.

У избор није увршћена ни монографија *О њравној држави и друћим њравним ѡтемама* (изд. „Службени лист СР“, Београд 1998, 310 стр.) И ова књига представља избор радова од којих њих петнаест до тада није објављено (на стр. 27–68, 81–120, 185–196, 205–265, 281–289, 329–343, 349–363; укупно 186 стр. текста уцбеничког формата). У њој је приказано укупно тридесет пет радова различитог обима и намене. Већина радова је написана и објављена у времену од 1987. до 1998. године, док су необјављени радови написани три године пре објављивања ове монографије.

Окосницу књиге сачињава двадесет чланака и реферата. Међу њима се налазе радови који до тада нису објављени, док је већина већ објављених радова допуњена, измењена или на неки други начин саображена главним изабраним темама и намерама аутора. Постојећим радовима је придодато петнаест краћих приказа, од којих је њих пет први пут објављено у овој књизи. Сви радови су разврстани у четири тематске целине: *Правна држава, Аућономија у ѡраву, Пућ ѡрава* и *Правна хроника*. Наведене четири теме са тридесет и пет радова из правне теорије, заједно са претходном књигом *Начела, облици, идеје, башићина* из 1997. године, замишљене су да сачине једну целину и заокруже скоро двадесетогодишњи циклус пищевог правно-теоријског истраживања.

Следеће дело је уцбеник *Основи ѡрава* (изд. „Универзитет Сингидунум“, Београд 2008, 286 стр.) које је доживело осам издања на факултетима Универзитета Сингидунум. Материја је поједностављена и у скраћом облику изложена, јер је уцбеник намењен студентима економије, информатике, менаџмента, туризма, хотелијерства итд.

Ни уцбеник *Правна ѡеорија* (изд. „Универзитет Синергија“, Бијељина 2006, 457 стр.) није увршћен у избор правних дела. Био је намењен студентима Правног факултета тог универзитета. Обимом је неупоредиво шири а садржајем разноврснији од уцбеника *Основа ѡрава*, али је ужи од монографије *Теорије државе и ѡрава* из 2010. године, јер је прилагођен потребама студената општег академског курса.

Ни монографија *Правна ѡеорија* (изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2007, 235 стр. текста

уџбеничког формата) није увршћена у овај избор. Иако је реч о наслову који је исти са претходним уџбеником, ради се о потпуно самосталној монографски написаној књиџи у којој су прегледно изложене најважније карактеристичне традиционалне и савремене теорије о држави, праву и њиховом односу. Добре наслове књиџа понекад не треба мењати чак и када су они исти а књиџе различите. Најважније је шта књиџа садржи. А, укратко, материја је раздељена на уводни део: *Правна теорија као самостална дисциплина*, и четири главна дела: *Теорије о држави*, *Теорије о праву*, *Теорије и учења о односу државе и права*. На крају је изложена додатна грађа за једну *Холстиичку правну теорију* која је касније освежена и проширена у Теорији државе и права из 2010. године.

У избор није увршћена ни монографија *Држава, право, правда, правници. Изабрани радови из правне теорије* (изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2009, 349 стр.). У њој су приказана двадесет два изабрана рада различитог обима и намене написана између 1998. и 2008. године. Највећи број радова је написан од 2004. до 2008. године. Од тог броја је нешто више од половине радова већ објављено у одговарајућим књиџама и стручним публикацијама. Али, и ти радови су допуњени или измењени, јер су се аутору учинили интересантним и погодним да овом приликом буду приказани у монографском облику, исто као и необјављени радови. Сами радови су разврстани на увод: *Холстиички оквири науке* и четири дела: *Држава, демократија, аутономија, Право, законитост, правна држава, Правне вредности, правда, правичност* и *Истакнути правници*.

Све четири теме са двадесет два рада из правне теорије, заједно са радовима у претходним књиџама „Начела, облици, идеје, баштина“ и „О правној држави и другим правним темама“ сада сачињавају трилогију која је имала за циљ да сачува најбоље изабране радове од заборавља. Може се додати да ова књиџа допуњава друге важније и обимније пишчеве радове монографског и уџбеничког карактер, јер из нешто другачијег угла приказује пишчево двадесетпетогодишње правнотеоријско истраживање и сазревање.

Треба навести уџбеник проф. др Гордане Вукадиновић, проф. др Драгана Митровића и проф. др Марка Трајковића *Увод у право* (изд. „Досије студио“, Београд 2012, XVI+312+III стр.), који је првенствено намењен студентима општег академског курса на Правном факултету у Нишу.

Последња у низу је монографија *Увод у теорију и филозофију права* (друго проширено и допуњено издање, изд. „Досије студио“,

Београд 2020, 439 стр.). Ни она није увршћена у Изабрана правна дела. Написана је са др Горданом Вукадиновић, редовним професором Правног факултета Универзитета у Новом Саду, у пензији. Проф. Вукадиновић је аутор прве и треће главе у првом делу књиге (стр. 55–92 и 127–165) и прве, друге и првих пет тачака треће главе у другом делу књиге (стр. 271–346).

Монографија се састоји се од увода (*Појам теорије и филозофије права*), првог дела (*Право као предмет теорије и филозофије права*) са осам глава (*Развој мисли о праву; Право као идеалистичка и реалистичка појава; Вредности и право; Правда и право; Процедура, правда и право; Морал и право; Култура и право; Естетика и право*) и другог дела (*Теоријско-филозофске правне школе, теорије, окрети и правци*) са четири главе (*Класичне правне школе; Савремене правне школе; Најновије правне школе, теорије, окрети и правци; Српска правна мисао*).

Циљ оба аутора је био да систематски и на једном месту самостално изложе материју теорије и филозофије права са критичким коментарима и властитим правним решењима (јер је предмет истраживања обе дисциплине исти – право у његовој укупности), а не да установе некакву нову хибридную или омнибус „теоријско-филозофску“ дисциплину. Имајући то на уму, књигу су назвали *Увод у теорију и филозофију права*, јер тешко је замислити теоретичара права који не размишља као правни филозоф, као ни филозофа права који не размишља као теоретичар права. На врхунске одговоре теорије права надовезује се филозофија права својим врхунским одговорима. Те највише могуће одговоре филозофија права заснива на највишим могућим одговорима теорије права. Будући да се обе дисциплине делимично преливају једна у другу и у целости се ослањају и надовезују једна на другу, то је о њиховим резултатима лакше говорити заједно него одвојено.

Сви наведени изабрани и неизабрани радови, као и моји сви други радови различитог обима, садржаја и намене, настајали су самостално а понекад коауторски. Низали су се један за другим од самог почетка моје универзитетске каријере, од 1978. године. То је било могуће постићи одрицањем од много чега протеклих година и деценија. Писање захтева мир, а још више га захтева потреба за размишљањем. Таквог мира данас више нема, осим ако се сами за њега не изборимо. Изабрао сам мир због размишљања.

На самом крају, желим да читаоцима скренем пажњу још на три за мене важне ствари. Пре свега, желим да својим Изабраним правним делима још једном обележим крај свог активног про-

фесорског универзитетског рада и професионално се опростим од читалаца. Више од тога се не може. Живот је кратак и толико занимљив да оволико дуго бављење правом изгледа као претеривање. Такође, надам се да ће Изабрана правна дела радозналим читаоцима бити добар повод за размишљање о изабраним темама из правне теорије и филозофије, а можда ће их она нагнати да барем прегледају и користе неке друге моје радове. Најзад, али нипошто мање важно, желим да се захвалим свима који су ми омогућили да остварим своје завршно и најважније научно и истраживачко настојање и сачувам од заборава један за мене нарочито драгоцен професионални и животни тренутак.

И, као што је увек случај у оваквим приликама, негде треба застати и ставити тачку. Та тачка су овог пута моја *Изабрани њравна дела*.

III

БИБЛИОГРАФИЈА

(1980–2020)

Библиографија обухвата мој научно-истраживачки рад у прошле четири деценије (монографије и уџбенике, чланке и реферате, уводна излагања, предавања, реч у дискусији, предговоре, приказе, прилоге, белешке и напомене) и садржи 220 библиографских јединица.

1. МОНОГРАФИЈЕ И УЏБЕНИЦИ

1. *Однос државној и самоуправној љрава*, магистарски рад, Београд 1982, 270 стр.
2. *Појам и љрирода законитости. Садржина и облици*, докторски рад, Београд 1987, 366 стр.
3. *Држава и љраво у теорији државе и љрава*, хрестоматија са пратећим текстовима, рецензент академик др Радомир Д. Лукић, изд. „Службени лист“, Београд 1992, 466 стр.
4. *Теорија хаоса и љравна теорија*, монографија, изд. „Visio mundi academic press“, Нови Сад 1993, 164 стр.
5. *Теорија хаоса и љравна теорија. Моделовање и рачунарска симулација у љраву*, монографија са др Љубишом В. Станојевићем, рецензент проф. др Радослав Стојановић, изд. „Службени лист“, Београд 1996, 182 стр.
6. *Начело законитости. Појам, садржина, облици*, монографија (преобличена и сажета верзија докторског рада), рецензенти: академик др Радомир Д. Лукић и академик др Миодраг Јовичић, изд. Савет пројекта „Конституисање Србије као правне државе у условима транзиције“ и „Центар за публикације

- Правног факултета Универзитета у Београду“, Београд 1996, 202 стр.
7. *Аутономно право*, уџбеник са проф. др Будимиром Кошутећем (укупно 130 стр.), рецензент проф. др Мирко Васиљевић, изд. „Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Београду“ и „АИЗ Досије“, Београд 1996, 346 стр.
 8. *Начела, облици, идеје, базирана. Из правне теорије*, монографија (избор радова) рецензент проф. др Коста Чавошки, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 1997, 274 стр.
 9. *О правној држави и другим правним темама*, монографија (избор радова), рецензент проф. др Будимир Кошутећ, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 1998, 310 стр.
 10. *Увод у право*, уџбеник, XIII издање, са проф. др Радомиром Д. Лукићем и проф. др Будимиром П. Кошутећем, рецензент академик др Слободан Перовић, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 1999, 720 стр.
 11. *Увод у право*, уџбеник, XIV издање, са академиком др Радомиром Д. Лукићем и проф. др Будимиром П. Кошутећем (укупно 196 стр.), рецензент академик др Слободан Перовић, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 1999, 720 стр.
 12. *Пути права. Холмичка парадигма света и права у светлу теорије хаоса и правне теорије*, монографија, рецензент проф. др Ранко Орлић, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 2000, 333 стр.
 13. *Увод у право*, уџбеник, XV допуњено и измењено издање, са академиком др Радомиром Д. Лукићем и проф. др Будимиром П. Кошутећем (укупно 102 стр.), рецензент академик др Слободан Перовић, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 2000, 604 стр.
 14. *Увод у право*, уџбеник, XVI допуњено и измењено издање, са академиком др Радомиром Д. Лукићем и проф. др Будимиром П. Кошутећем (укупно 102 стр.), рецензент академик др Слободан Перовић, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 2001, 591 стр.
 15. *Увод у право*, уџбеник, XVII издање, са академиком др Радомиром Д. Лукићем и проф. др Будимиром П. Кошутећем (укупно 102 стр.), рецензент академик др Слободан Перовић, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 2001, стр. 591.
 16. *Основи права*, уџбеник, прво самостално издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Факултет за финансијски менаџмент и осигурање“, Београд 2003, 316 стр.

17. *Основи њрава*, уџбеник, друго измењено, допуњено и проширено издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „ПУ Сингидунум“, Београд 2004, 446 стр.
18. *Основи њрава*, уџбеник, поновљено друго издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Универзитет Сингидунум“, Београд 2005, 446 стр.
19. *Основи њрава*, уџбеник, треће измењено и скраћено издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Универзитет Сингидунум“, Београд 2006, 286 стр.
20. *Правна теорија*, уџбеник, прво издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Универзитет Синергија“, Бијељина 2006, 457 стр.
21. *Аутономно њраво*, уџбеник, прво самостално издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Бранко Лубарда, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2007, 186 стр.
22. *Аутономно њраво*, уџбеник, друго издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Бранко Лубарда, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2009, 186 стр.
23. *Аутономно њраво*, уџбеник, треће издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Бранко Лубарда, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2010, 186 стр.
24. *Правна теорија*, монографија, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2007, 235 стр.
25. *Основи њрава*, уџбеник, четврто измењено издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Универзитет Сингидунум“, Београд 2007, 310 стр.
26. *Основи њрава*, уџбеник, пето допуњено издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Универзитет Сингидунум“, Београд 2008, 310 стр.
27. *Држава, њраво, њравда, њравници. Изабрани радови из њравне теорије*, монографија, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2009, 349 стр.
28. *Теорија државе и њрава*, монографија, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Досије студио“, Београд 2010, 593 стр.

29. *Увод у њраво*, уџбеник, прво самостално издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Радмила Васић, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2010, 404 стр.
30. *Увод у њраво*, уџбеник, друго издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Радмила Васић, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2010, 404 стр.
31. *Увод у њраво*, уџбеник, треће скраћено издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Радмила Васић, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2011, XVII+349+III стр.
32. *Увод у њраво*, уџбеник, са проф. др Горданом Вукадиновић и доц. др Марком Трајковићем, прво издање, рецензенти: проф. др Мирослав Живковић и проф. др Милорад Жижић, изд. „Досије студио“, Београд 2012, XVI+312+III стр.
33. *Увод у њраво*, уџбеник, четврто издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Радмила Васић, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2013, XVII+326+III стр.
34. *Ауџиономно њраво*, уџбеник, четврто издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Правни факултет у Београду“, 2013, 186 стр.
35. *Увод у њраво*, уџбеник, пето измењено издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Радмила Васић, изд. „Правни факултет у Београду“ и ЈП „Службени гласник“, Београд 2014, XVII+331+IV стр.
36. *Увод у њраво*, уџбеник, шесто издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Радмила Васић, изд. „Правни факултет у Београду“, 2015, XVII+331+IV стр.
37. *Ауџиономно њраво*, уџбеник, пето издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Правни факултет у Београду“, Београд 2015, 151 стр.
38. *Ауџиономно њраво*, уџбеник, шесто издање, рецензент проф. др Гордана Вукадиновић, изд. „Правни факултет у Београду“, 2017, 151 стр.
39. *Увод у њраво*, уџбеник, седмо издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Радмила Васић, изд. „Правни факултет у Београду“, 2016, XVII+331+IV стр.

40. *Увод у право*, уџбеник, осмо издање, рецензенти: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Радмила Васић, изд. „Правни факултет у Београду“, 2017, XVII+331+IV стр.
41. *О праву. Изабрани есеји/ On the Law. Selected Essays*, монографија, прво издање, рецензенти за српски текст: проф. др Гордана Вукадиновић и проф. др Владан Кутлешић, а за енглески текст: проф. др Јован Бабић и проф. др Петар Бојанић, изд. „Правни факултет у Београду, 2017, 318+154 стр.
42. *О праву. Изабрани есеји/ On the Law. Selected Essays*, монографија, друго издање, рецензенти за српски текст: проф. др Гордана Вукадиновић, проф. др Владан Кутлешић и проф. др Саша Бован, а за енглески текст: проф. др Јован Бабић, проф. др Петар Бојанић и проф. др Миша Ђурковић, изд. „Досије студио“, Београд, 2017, 320+156 стр.
43. *О праву и другим сродним темама*, са два прилога аутора, Зборник радова с научног скупа посвећеног књизи проф. др Драгана М. Митровића: *О праву. Изабрани есеји/ On the Law. Selected Essays*, изд. „Институт за филозофију и друштвену теорију“, Београд 2018, 203 стр.
44. *Увод у теорију и филозофију права*, са проф. др Горданом Вукадиновић, монографија, прво издање, рецензенти: проф. др Александар Фатић и проф. др Марко Трајковић, изд. „Досије студио“, Београд 2019, 231 стр.
45. *Увод у теорију и филозофију права*, са проф. др Горданом Вукадиновић, монографија, друго проширено и допуњено издање, рецензенти: проф. др Александар Фатић, проф. др Саша Бован и проф. др Марко Трајковић, изд. „Досије студио“, Београд 2020, 439 стр.

2. ЧЛАНЦИ И РЕФЕРАТИ

1. „Принудност норми самоуправног права и видови државног утицаја“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–2, Београд 1982, стр. 154–164.
2. „Однос закона и самоуправних општих аката“, чланак, *Правни живот*, бр. 2, Београд 1982, стр. 199–210.
3. „Хијерархија у праву“, чланак, *Правни живот*, бр. 1, Београд 1983, стр. 17–28.

4. „Уставност и законитост у нашем праву“, чланак, *Уставиност и законитост*, бр. 2, Београд 1983, стр. 43–57.
5. „Настанак и развој самоуправног права“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–4, Београд 1984, стр. 534–548.
6. „Прилог питању о карактеру самоуправних санкција“, чланак, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 4, Београд 1984, стр. 587–598.
7. „Однос између аката државног и самоуправног права с обзиром на самоуправљачку сферу“, чланак, *Самоуправно право*, бр. 3, Београд 1986, стр. 14–22.
8. „Појам неједнакости у Расправи о пореклу и основама неједнакости међу људима Ж. Ж. Русо“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–3, Београд 1986, стр. 140–146.
9. „Начело законитости и његова примена у СР Србији“, реферат на саветовању „Промене устава СР Србије“, у: *Зборник реферата са дискусијом Промене устава СР Србије*, изд. *Правни факултет у Београду*, октобар 1988, стр. 449–457.
10. „Правни облици државе“, чланак у посебном тематском броју *Косово – животиносни изворник, ојстаник и окрељење српској народа*, чланак, *Правни животи*, бр. 5–6, Београд 1989, стр. 141–154.
11. „Законитост као извесност“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 6, Београд 1989, стр. 542–553.
12. „Криза законитости и права у нашој федерацији“, реферат на саветовању „Криза правног система“, у: *Зборник реферата са дискусијом Криза правног система*, изд. „ЦМУ“, Београд 1990, стр. 94–105.
13. „Вилем Шекспир о држави и праву“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–2, Београд 1990, стр. 95–118.
14. „О плебисциту и референдуму“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 5, Београд 1990, стр. 605–610.
15. „Светосавски темати на Правном факултету у Београду. 1921–1941“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–3, Београд 1991, стр. 226–233.
16. „Слободан Јовановић о непосредном учешћу народа у законодавству“, реферат на саветовању „Дело Слободана Јовановића у свом времену и данас“ (Београд, 5. и 6. јун 1991.), у: *Зборник реферата са дискусијом Дело Слободана Јовановића*

- у свом времену и данас, изд. „Правни факултет у Београду“, 1991, стр. 121–127.
17. „Друштвени карактер начела законитости – пут, проблеми и нови изазови правне државе“, чланак, *Годишњак Правној факултету у Бањој Луци*, двоброј XV/XVI, Бања Лука 1991/1992 (1993), стр. 143–156.
 18. „Правна држава као правна мисао и као правно искуство“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, двоброј посвећен проф. др Божидару С. Марковићу, бр. 1–2, Београд 1993, стр. 173–183.
 19. „Модерност као посебна одлика филозофскоправне мисли професора Радомира Д. Лукића у Систему филозофије права“, реферат на саветовању „Систем филозофије права академика Радомира Д. Лукића“ (Нови Сад, 24. јун 1993.), у: *Зборник радова Мајнице Српске за друштвене науке*, св. 95, Нови Сад 1993 (1994), стр. 221–227.
 20. „Миодраг Д. Туцаковић као теоретичар права (1911–1968). Поводом осамдесете годишњице рођења“, реферат на саветовању „Научно наслеђе Правног факултета у Београду од 1841. до 1941. године“ (9. и 10. април 1992), у: *Зборник реферата са дискусијом Научно наслеђе Правној факултету у Београду од 1841. до 1941. године*, изд. „Правни факултет у Београду“, 1994, стр. 97–111.
 21. „Теорија хаоса и правна теорија. О извесности у праву“, реферат на саветовању „Основни проблеми филозофије права“ (17–18. децембар 1992, Подгорица), у: *Зборник реферата са дискусијом Основни проблеми филозофије права*, књ. 15, изд. Црногорска академија наука и уметности, Подгорица 1994, стр. 217–237.
 22. „Хаос и организација“, реферат на III међународном симпозијуму: „Менаџмент на прагу XXI века“ (19–22. мај, Златибор 1994), у: *Зборник радова са дискусијом Менаџмент на прагу XXI века*, изд. „ФОН у Београду“, књ. I, Београд 1994, стр. 166–172.
 23. „Извесност и право у светлу теорије хаоса и правне теорије“, чланак, *Српска правна мисао*, Год. I, бр. 1, Бања Лука 1994, стр. 229–243.
 24. „Теоријско порекло и стални садржај модерног појма уставности и законитости“, реферат, у: *Зборник радова Актуелна истраживања уставна и конституционална Србије као правне државе*,

- св. II, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1994, стр. 3–19.
25. „Демократија и анархија као обрасци реда и нереди“, чланак у књизи: *О демократији. Зборник радова*, библиотека „Политика и друштво“, изд. задруга „Политика и друштво“ и агенција „Драганић“, Београд 1995, стр. 56–64.
 26. „Право, правда и милосрђе у драмама Виљема Шекспира“, чланак, у зборнику радова *О правди и правичности*, приредио Милош Кнежевић, изд. „Дом културе Студентски град“, Београд 1995, стр. 243–253.
 27. „Од теорије хаоса до рачунарске примене теорије хаоса у праву“, чланак, *Правни зборник*, часопис Удружења правника Црне Горе, бр. 1, Подгорица 1995, стр. 17–27.
 28. „Системски приступ моделовању, математички језик и право“, чланак, са др Љубишом В. Станојевићем, *Правни зборник*, часопис Удружења правника Црне Горе, бр. 2–3, Подгорица 1995, стр. 59–69.
 29. „Државни и правни облици“, чланак, *Зборник радова Полицијске академије*, Год. I, бр. 1, Београд 1995, стр. 183–192.
 30. „Модерност и актуелност српске филозофско-правне мисли на примеру три овековне идеје и једне нове научне теорије“, чланак, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 1–3, Београд 1996, стр. 385–392.
 31. „Правна држава као облик и образац“, реферат, X јубиларни Копаонички сусрет правника на тему: „Постојеће и будуће право“, 13–17. децембар 1996, *Правни животи*, тематски *Постојеће и будуће право*, изд. „Удружење правника Србије“, бр. 12, IV том, Београд 1996, стр. 987–997.
 32. „New Path of Law. From Theory of Chaos to Theory of Law“, реферат, *Зборник радова – Yu-Info '97*, Брезовица, 1–4. април 1997, стр. 933–939.
 33. „Државни и правни облици (без пометње, чак и кад је реч о декомпозицији и распаду југословенске заједнице и југословенског простора)“, реферат на округлом столу: „Хаос у пометњи, декомпозицији и распаду југословенске заједнице и југословенског простора“, Дом културе Студентски град у Београду, мај 1992, у књизи: *Начела, облици, идеје, бајштина. Из правне теорије*, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 1997, стр. 59–71.

34. „Упоришта и јемства правне државе“, реферат, XI Копаонички сусрет правника на тему: „Право и стварност“, 13–17. децембар 1997, *Правни животи*, тематски број *Право и стварност*, изд. „Удружење правника Србије“, бр. 12, IV том, Београд 1997, стр. 997–1011.
35. „Право у светлу теорије хаоса и правне теорије“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–3, Београд 1997, стр. 139–149.
36. „Примери сталности, модерности и актуелности у српској филозофско-правној мисли. Од рационалистичког природног права до ноолошког приступа праву“, реферат, Саветовање Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права: *Југословенска теорија, филозофија и социологија права у прошлости и данас*, Бечићи, 16–17. мај 1997, сепарат, стр. 79–93; прва свеска Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права, Београд 1997, стр. 91–105.
37. „Правна методологија, правно-кибернетска модалистика и рачунарска симулација у праву“, реферат са проф. др Дејаном Поповићем, Саветовање Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права: *Теорија, филозофија и социологија права у свету – стање, проблеми, изазови*, Милочер, 14–17. мај 1998, сепарат, стр. 99–115; друга свеска Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права, Београд 1998, стр. 99–115.
38. „Експертски системи у праву. Пример коришћења дифузне логике“, реферат, *Yi-INFO*, 1998, Копаоник, 23–27. март 1998, стр. 1142–1145.
39. „Аутономија и локална самоуправа. Поглед на прошлост и будућност“, реферат на Другом балканском саветовању о локалној самоуправи, Варна, 23–27. април 1998, *Локална самоуправа*, Ниш 1998, стр. 45–57.
40. „Легитимност, законитост, изборност. Власт између силе и правде“, чланак, *Правни животи*, бр. 12, Београд 1998, стр. 945–958. Исто: *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–3, Београд 1998, стр. 73–87.
41. „Правна држава и људска права“, реферат са проф. др Миланом Пауновићем, Зборник радова *Право у транзицији. Србија – Словачка*, Први српско-словачки скуп о правним проблемима транзиције, Београд – Кошице 1999, стр. 27–42.

42. „О научном лику и делу Ђорђа Дел Векиа“, поговор књизи Ђорђа Дел Векиа: *Право, љавда, држава*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, 1999, стр. 272–283.
43. „Техника стварања права“, реферат, Треће саветовање Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права на тему: *Стварање љавда*, Милочер, 22–27. септембар 1999, сепарат, стр. 57–71; трећа свеска Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права, Београд 2000, стр. 89–109.
44. „Шта је теорија хаоса“, чланак, *Оњиишије*, бр. 2, Год. 2, Доњи Милановац, 2000, стр. 4–7.
45. „Може ли правна држава да буде културна?“, реферат, Тринаести сусрет Копаоничке школе природног права на тему „Култура права и снага закона“, *Правна мисао*, IV том, бр. 12, Београд 2000, стр. 565–578.
46. „Примена и остваривање права“, реферат, Четврти научни скуп Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права на тему „Остваривање права“, Београд, 2001, стр. 37–47; Исто: *Примена и остваривање љавда*, чланак у: *Инстиииуције љавне државе у условима љранзиције. Право, љривреда, љроцеси љранзиције*, Прилози и пројекти Правног факултета у Београду: „Србија – правна држава“, бр. 1, Београд 2003, стр. 45–55.
47. „Моралност која право чини могућним“, предговор српском првом издању књиге Лона Л. Фулера *Моралности љавда*, Београд 2001, стр. 7–14.
48. „Право, правда и милосрђе у драмским делима Виљема Шекспира“, чланак, *Књижевности*, бр. 7–8–9, Година 3, Београд 2001, стр. 877–894.
49. „The Puth of Law. From Theory of Chaos to Theory of Law“, чланак, *Facta Universitatis*, Series: Law and Politics, Vol. 1, № 5, 2001, pp. 605–612.
50. „Хаос, теорија хаоса и рачунарска (виртуелна) стварност“, чланак, *Књижевности*, бр. 4–5–6, Београд 2002, стр. 278–308.
51. „Холизам и савремена наука“, чланак, *Оњиишије*, бр. 2, Год. 3, Доњи Милановац 2002, стр. 16–27.
52. „Допринос професора Врачара учењу о јединству државно-правног поретка“, чланак, *Анали Правној факултетиа у Београду*, бр. 1–4, Београд 2001, стр. 171–185.

53. „Допринос професора Стевана Врачара учењу о јединству државно-правног поретка као централној теми његове оригиналне интегралне државно-правне теорије у делу *Социјална садржина функције државно-јавној поретку*“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1, Београд 2002, стр. 45–56.
54. „Може ли право да се сазна: Шта је право?“, реферат на Округлом столу посвећеном проблемима одређивања појма права, Подгорица, децембар 2002, 17 стр. Исто: чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–2, Београд 2002, стр. 85–108.
55. „Митологија, симболика и савремено схватање хаоса“, чланак, *Књижевност*, бр. 7–8–9, Београд 2003, стр. 894–908.
56. „Аутономија као појам и облик. О смислу, врстама и домаћим аутономијама“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 3–4, Београд 2003, стр. 417–440.
57. „Холизам и право“, чланак, *Архив за јавне и друштвене науке*, бр. 3–4, Београд 2004, стр. 55–79.
58. „Начело законитости“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–2, Београд 2004 (2006), стр. 55–78.
59. „Правичност и рад судија за прекршаје у светлу законитости и права на правично суђење“, чланак, *Архив за јавне и друштвене науке*, бр. 1–2, Београд 2005, стр. 29–47.
60. „Правно учење Лона Фулера о моралности права у светлу његових противника и бранилаца“, реферат на српском и енглеском језику („Lon Fuller’s Legal Philosophy on the Morality of Law in View of His Opponents and Advocates“, pp. 8), реферат, Зборник радова са међународног скупа *Америчка јуриспруденција XX века (American Jurisprudence of the 20th Century)*, Сремски Карловци, 31. март – 2. април 2006, стр. 141–149.
61. „Појам и врсте државе у светлу њених елемената“, чланак, *Архив за јавне и друштвене науке*, Београд 2006, бр. 1–2 и 3–4, стр. 637–654.
62. „Научност неколико савремених мултидисциплинарних правних теорија“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, vol. 57, бр. 1, Београд 2009, стр. 54–76.
63. „Contemporary Multidisciplinary Legal Theories and the World State“ („Савремене мултидисциплинарне теорије и светска држава“), реферат са проф. др Горданом Вукадиновић, XXIV IVR светски конгрес за правну теорију и социјалну филозофију, Пекинг, септембар 2009, pp. 26. Исто: „Contemporary Multidisciplinary Legal Theories and the World State“ (with Prof. Dr. G.

- Vukadinović), paper, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade*. Belgrade Law Review. Journal of Legal and Social Sciences. University of Belgrade, Year LVII, 2009, No. 3, pp. 136–160.
64. „Европска унија као образац вредности европске заједнице народа“ („The European Union as a Model of the European Community of Nations and its Universal European Values“), реферат, Зборник радова са међународног скупа *Европска заједница народа и универзалне вредности* (*European Union of Nations and Universal Values*) одржаног 2008; Сремски Карловци 2010, стр. 41–58.
 65. „Још једном у сусрет холистичком правном учењу професора Глигорија Гершића“, чланак, предговор књизи: Глигорије Гершић, *Енциклопедија права*, Београд 2011, стр. 11–23.
 66. „The New Path of Law. From Theory of Chaos to Theory of Law“, paper with Prof. Dr. Gordana Vukadinović, 25th IVR Congress Law, Science and Technology, Frankfurt am Main 15–20. August 2011. Paper Series, No. 010–2012, Series A. Methodology, Logics, Hermeneutics, Law and Finance, pp. 1–16.
 67. „Chaos theory and legal theory. Modeling and computing in law“, paper, *Journal on Legal and Economic Issues of Central Europe*, Vol. 2, No. 2, London 2011, pp. 44–50.
 68. „Може ли виртуелни лик да буде субјект права“, чланак са проф. др Марком Трајковићем, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 2, Београд 2011, стр. 28–42.
 69. „Појам црквеног права, његово место у систему права и однос са државним правом“, реферат, *Правни животи*, свеска IV, бр. 12, Београд 2011, стр. 539–559.
 70. „Друштвене вредности права, правна начела и техничке вредности правног система“, реферат, Зборник радова на међународном научном скупу *Начела и вриједности правног система – норма и пракса*, 29. октобар 2011, Источно Сарајево, Пале, Република Српска (БиХ), стр. 503–528.
 71. „The Ecclesiastical Law and the State Law“, paper, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade*. Belgrade Law Review. Journal of Legal and Social Sciences. University of Belgrade, Year LX, 2012, No. 3, pp. 243–264.
 72. „Virtual Reality and Virtual Subjects of Law“, paper, *Journal on Legal and Economic Issues of Central Europe*, Vol. 3, No. 1, London 2012, pp. 2–8.

73. „The Realistic Concept of Law“, paper, са проф. др Марком Трајковићем, „Synthesis Filosofica“, 53 (1/2012), Zagreb 2012, pp. 157–178.
74. „Сергеј Викторович Троицки о месту црквеног права и његовом односу са државним правом“, реферат, Зборник радова са међународног научног скупа *Право, вера, култура* (Београд, 18–19. мај 2011), Београд 2012, стр. 74–79.
75. „Моралност права, пословна етика и биоетика“, са проф. др Марком Трајковићем и мс Костом Митровићем, реферат за Копачичку школу природног права на тему *Морал и њраво, Правни животи*, свеска II, бр. 10, Београд 2012, стр. 211–226.
76. „Идеалистички појам права. Преливање природног у позитивно право: пример правде и правичности“, чланак, са проф. др Горданом Вукадиновић, *Годишњак Правној факултету у Источном Сарајеву*, год. III, бр. 1, 2012, стр. 29–59.
77. „The Idealistic Concept of the Law: In the Light of the Relationship between the Natural Law and the Positive Law“, paper with Prof. Dr. Gordana Vukadinović, *Journal on Legal and Economic Issues of Central Europe*, Vol. 4, No. 1, London 2013, pp. 2–14. Исто: *Идеалистички појам њрава*, зборник радова, Источно Сарајево, Пале, Република Српска (БиХ).
78. „The Idealistic Concept of the Law“, paper, Материјали II Мјажнародној научно-практичној конференциј. Малиновські читання, 15–16 листопада 2013 року, м. Острог, Украјна, с. 52–68.
79. „Идеалистички и реалистички појам права“, чланак, *Анали Правној факултету у Београду*, Год. LXI, бр. 1, Београд 2013, стр. 29–52.
80. „Шта јесте, а шта није људско достојанство“, реферат, са проф. др Марком Трајковићем, *Правни животи*, свеска IV, бр. 12, Београд 2013, стр. 410–426.
81. „Преображаји правне државе и владавине права“, реферат, са мс Костом Митровићем, Зборник радова са међународног научног скупа *Проблеми функционисања њравне државе у региону*, Правни факултет у Источном Сарајеву, Република Српска (БиХ), зборник радова, 2014, стр. 1–18.
82. „Право, правда и милосрђе у драмским делима Вилијама Шекспира“, чланак, Зборник радова „Право и правда“, изд. *Правни факултету у Београду*, 2014, 149–164.
83. „Светска држава и цивилно друштво“, реферат, научни скуп *Светска држава у теорији и њракси* (26. септембар 2011. Године), Институт за европске студије, Београд, стр. 1–4.

84. „Њихово глобално управљање светом“, чланак, *Стирани љавни животи*, бр. 3, Београд 2014, стр. 53–65.
85. „Оригиналноћ правне мисли професора Радомира Д. Лукића“, реферат на научном скупу *Научно наслеђе Радомира Д. Лукића*, 11–12. децембра 2014, поводом стогодишњице рођења професора Радомира Д. Лукића, Београд 2015, стр. 439–453.
86. „Савремено црквено право и државно право“, реферат, *Зборник радова Религија, љолићика, друштво*, изд. *Институти за љоредно љраво, Миширољолија црнојорскојриморска, ИИУ, Свеишора, Центар за љроучаване религије и верску љолеранцију*, Цетиње 2015, стр. 515–537.
87. „Диптих о људском достојанству и толеранцији“, чланак, *Журнал за криминалићику и љраво*, Vol. XXI, No. 1, Београд 2016, стр. 24–40.
88. „Процедурална правда, истинитост и исправноћ“, чланак, *Журнал за криминалићику и љраво*, Vol. XXI, No. 1, Београд 2017, стр. 1–21.
89. „Божанство и право“, чланак, *Избор судске љраксе. Научни, стиручни и информативни часојис*, бр. 4, Београд 2017, стр. 3–9.
90. „Област права и морала“, чланак, са проф. др Горданом Вукадиновић, *Зборник радова Правној факултетиа у Новом Саду*, Год. LI, бр. 1, Нови Сад 2017, стр. 9–23.
91. „Virtual Reality and Ethical Neutrality of the Virtual Subjects of Law“, article, *Facta Universitatis*, Vol. 15, No 2, Niš 2017, pp. 115–125.
92. „Интегративна правна теорија као потреба стварности“, чланак, са проф. др Марком Трајковићем, *Правни животи*, свеска I, бр. 9, Београд 2017, стр. 141–154.
93. „Универзалистичка замисао глобализма – светска држава, њено право и владавина права“, чланак, *Избор судске љраксе. Научни, стиручни и информативни часојис*, бр. 1, Београд 2018, стр. 5–10.
94. „О правди и праву“, чланак, *Избор судске љраксе. Научни, стиручни и информативни часојис*, бр. 1, Београд 2019, стр. 5–13.
95. „Естетика и право“, чланак, *Избор судске љраксе. Научни, стиручни и информативни часојис*, бр. 1, Београд 2020, стр. 3–10.
96. „Холистичко учење и холистичка теорија права“, *Зборник радова Правној факултетиа у Новом Саду*, Год. LV, бр. 4, Нови Сад 2021, стр. 54–69.

3. УВОДНА ИЗЛАГАЊА, ПРЕДАВАЊА, РЕЧ У ДИСКУСИЈИ

1. „О односу јавног, приватног, државног и самоуправног права“, реч у дискусији, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 5, Београд 1982, стр. 852–857.
2. „Прилог дискусији о књизи *Методологија права* др Радомира Д. Лукића“, *Зборник за теорију права*, САНУ, св. II, Београд 1982, стр. 346–347.
3. „Однос државног и самоуправног права“, уводно излагање, Семинар Катедре за политичке науке Правног факултета у Београду, 23. март 1983, резиме у Библиотеци Правног факултета у Београду, 6 стр.
4. „Однос државе као најважније политичке институције и самоуправљања у праву“, реч на пленарној седници и за округлим столом на IV конгресу политиколога Југославије (Београд, 4. март 1984), *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 3, Београд 1984, стр. 52–62.
5. „Начело законитости и нове уставне промене“, реч у дискусији на саветовању „Промене устава СФРЈ и устава СР Србије“ (Београд, 1988), *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 4, Београд 1988, стр. 440–442.
6. „Виљем Шекспир о држави и праву“, уводно излагање, Општи семинар Правног факултета у Београду заједно са Југословенским Шекспировим друштвом, 10. јануар 1991, 34 стр., *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 1–2, Београд 1990, стр. 95–118.
7. „Теорија хаоса и правна теорија“, уводно излагање, Општи семинар Правног факултета у Београду, 17. новембар 1992, 29 стр., *Зборник реферата са дискусијом Основни проблеми филозофије права*, књ. 15, изд. *Црногорска академија наука и уметности*, Подгорица 1994, стр. 217–237.
8. „Ђорђе Тасић: *Расправе из филозофије и теорије права*“ снимљен и писмено приложен разговор о књизи Ђорђа Тасића *Расправе и чланци из филозофије и теорије права* са проф. др Данилом Н. Бастом и доц. др Радмилом Васић, Дом културе Студентски град у Београду, 22. јануар 1993, 10 стр.
9. „О *Систему филозофије права* професора Радомира Д. Лукића“, разговор о књизи *Систем филозофије права* проф. Ра-

- домира Д. Лукића, заједно са проф. др Божидаром С. Марковићем, проф. др Стеваном К. Врачаром, проф. др Данилом Н. Бастом и доц. др Радмилом Васић, Општи семинар Правног факултета у Београду, 20. април 1993, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 3–4, Београд 1993, стр. 446–450.
10. „Теорија хаоса и правна теорија“, разговор поводом представљања књиге проф. др Драгана Митровића и проф. др Љубише В. Станојевића *Теорија хаоса и њравна теорија*. Приказивачи: проф. др Радослав Стојановић, проф. др Дејан Поповић, доц. др Ранко Орлић и писци, Општи семинар Правног факултета у Београду, 2. април, 1996; *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–3, Београд 1997, стр. 139–149.
 11. „Поводом другог издања књиге проф. др Стевана К. Врачара: *Социјална садржина функције државно-њравној њоретика*“, разговор на састанку Општег семинара Правног факултета у Београду, 23. децембар 1997 (са прилозима проф. др Стевана Врачара, проф. др Косте Чавошког, проф. др Данила Басте, проф. др Радмиле Васић, проф. др Драгана Митровића и доц. др Јасминке Хасанбеговић), *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–3, Београд 1998, стр. 280–285. Исто у књизи: *О њравној држави и друћим њравним темама*, Београд, 1998, стр. 329–334.
 12. „Холистичка парадигма света и права у светлу теорије хаоса и правне теорије“, есеј у шест делова за емисију Трећег програма Радио Београда; емитовано у шест наставака од 6 до 10. марта 2000, 72 стр.
 13. „Хаос, право, холизам“, уводна реч на представљању књиге *Пућ њрава. Холистичка њарадијма света и њрава у светлу теорије хаоса и њравне теорије* („Службени лист СРЈ“, 2000). Приказивачи: проф. др Дејан Поповић, проф. др Ранко Орлић и проф. др Димшо Перић, Библиотека града Београда, 28. јун 2000, 6 стр.
 14. „Реч признања проф. др Милијану Поповићу, писцу књиге *О филозофији њрава код Срба*“ (Службени њласник, Београд, 2000), уводна реч на представљању књиге проф. др Милијана Поповића *О филозофији њрава код Срба*, заједно са проф. др Андријом Стојковићем, проф. др Ратком Марковићем и писцем, Новосадски сајам књига, 22. април 2001. године, 6 стр.
 15. „Представљање најновије књиге проф. др Радивоја Степанова и проф. др Гордане Вукадиновић: *Правна мисао XX века*“ (Петроварадин 2000, стр. 172), уводна реч: проф. др Слободан

- Перовић, проф. др Слободан Благојевић, проф. др Драган М. Митровић, проф. др Снежана Савић, проф. др Миленко Петровић, проф. др Агнеш Картаг-Одри и аутори, Нови Сад, 30. мај 2001, 3 стр.
16. „Девет тема за Појмовник права: Правна држава, Начело законитости, Демократија, Плебисцит и референдум, Монархија и Република, Стварање права, Тумачење права, Примена права, Представљање посебне библиотеке Правног факултета Преводи дела великих правника“, Редакција научно-образовног програма РТС 2, субота, 7. децембар 2002.
 17. „Правичност и рад судија за прекршаје у светлу законитости и права на правично суђење“, уводно излагање на Семинару судија за прекршаје, Београд, јун 2005, 15 стр.
 18. „Начело законитости“, уводно излагање на Семинару судија за прекршаје, Београд, јун 2006, 12 стр.
 19. „Сергије Троицки у размишљањима о месту црквеног права и одређивању његовог односа са државним правом“, прилог за Зборник радова са међународног научног скупа *Пет њодина од доношења и примене Закона о црквама и верским заједницама*, Београд 2011, 4 стр.
 20. „Светска држава и цивилно друштво“, уводно излагање на научном скупу *Светска држава у теорији и пракси*, поводом књиге *Глобално ујраљање светом*, Институт за европске студије, Београд, 26. септембар 2011, 4 стр.
 21. „Савремене мултидисциплинарне правне теорије и светска држава“, предавање, Правни факултет у Нишу, петак, 11. новембар 2011, 17 стр.
 22. „Савремене мултидисциплинарне правне теорије“, предавање, Институт за филозофију и друштвену теорију у Београду, понедељак, 19. децембар 2011, 20 стр.
 23. „Право, правда и милосрђе у драмским делима Вилијама Шекспира“, предавање на предмету Право и правда, Правни факултет у Београду, мај 2013, 19 стр.
 24. „Поводом књиге *Глобално ујраљање светом*“, предавање, са проф. др Јованом Бабићем, проф. др Милошем Јовановићем и доц. др Миланом Игрутиновићем, Коларчев народни универзитет, 21. мај 2013, 12 стр.
 25. „Уводна реч“ на Сајму правне књиге, *Acta diurna*, бр. 46, јануар-март 2014, стр. 8–9.

26. „Њихово глобално управљање светом“, уводно излагање поводом књиге *Глобално ујраљаљање свешом* на округлом столу *Глобално ујраљаљање свешом*, Институт за упоредно право, Београд, 26. фебруар 2014, 4 стр.
27. „Теорија хаоса и њена примена у праву“, предавање, Дом културе Смедерево, водитељ Марко Цветковић, 22. децембар 2015.
28. „Елементи државе, њихов однос и облици државе“, предавање на Дипломатској академији, Министарство спољних послова Републике Србије, 6. фебруар 2016 (2017, 2018 и 2019), 21 стр.

4. ПРЕДГОВОРИ И ПРИКАЗИ

1. „Др Радомир Д. Лукић: *Методологија љрава*“, *Зборник за љеорију љрава*, САНУ, св. II, Београд 1982, стр. 380–382.
2. „В. Јовановић, Б. Кошутић – *Самоуљравно љраво у љравном сисљему СФРЈ*“, Београд 1981, „Привреда и право“, бр. 9–10, Загреб 1982, стр. 59–61.
3. „В.С. Нерсесянц: *Право и закон*, Москва, 1983“, *Зборник за љеорију љрава*, САНУ, св. III, Београд 1987, стр. 415–418.
4. „Љ. Тадић: *Филозофија љрава*, Загреб, 1980“, *Зборник за љеорију*, САНУ, св. III, Београд 1987, стр. 387–391.
5. „М. D. Toucakovitch: *Élaboration scientifique du droit positif dans cоception de Francois Gny. Essai critique*, Ed. Pierre Bossuet, Paris 1938“, *Зборник за љеорију љрава*, САНУ, св. IV, Београд 1990, стр. 355–357.
6. „К. Stoyanovich: *Le domaine du droit*, Ed. L.G.D.J, Paris 1965“, *Зборник за љеорију љрава*, САНУ, св. IV, Београд 1990, стр. 359–362.
7. „К. Stoyanovich: *Marxisme et droit*, Ed. L.G.D.J, Paris, 1965“, *Зборник за љеорију љрава*, САНУ, св. IV, Београд 1990, стр. 357–359.
8. „Колектив аутора: *Правовоя сисљема социализма*, в двух књигах, изд. Юридическая литература, Москва 1986, стр. 368+327“, *Зборник за љеорију љрава*, САНУ, св. IV, Београд 1990, стр. 371–376.
9. „Stevan Jovanovich: *Les competences discretionares des tats in international droit*, Paris 1988, pp. 220“, *Зборник за љеорију љрава*, САНУ, св. IV, Београд 1990, стр. 362–363.

10. „Представљање књије Слободана М. Блајковића: Методологија права, изд. Службени лист СРЈ, Београд 1997“, са академицима др Љубомиром Тадићем, др Александром Фиром и писцем, Подгорица 25. новембар 1997, 6. стр.
11. „Теорија, филозофија и социологија права. Прилози са научног скупа“, предговор првој књизи зборника Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права, изд. Савети пројекта Констиуисање Србије као правне државе, Центар за публикације Правној факултету у Београду и Југословенско удружење за теорију, филозофију и социологију права, Београд 1997, стр. 5–7.
12. „После осам деценија – нов уџбеник: др Димио Перић, Црквено право, изд. Центар за публикације Правној факултету у Београду и АИЗ Досије, Београд 1997“, лист „Политика“, суботњи додатак, 17. јануар 1998, стр. 28.
13. „Предговор књизи Милана Вешовића: Људска права и слободе – документи“, изд. Службени лист СРЈ, Београд 1988, стр. 5–11.
14. „Поводом новог издања есеја Џ. С. Мила О слободи“, предговор, изд. Центар за публикације Правној факултету у Београду, Београд 1999, стр. 5–8.
15. „Непролазни сјај лика и дела Ђорђа Тасића“, у монографији Ђорђу Тасићу у спомен, изд. Правни факултет у Београду и Скупиштина ошине Врање, Београд 1999, стр. 13–15 и 44–46.

5. ПРИЛОЗИ, БЕЛЕШКЕ, НАПОМЕНЕ

1. „Х. Л. А. Харт: Шта је право?“, превод, Правни животи, бр. 5, 1984, стр. 619–631.
2. „Четврти конгрес политиколога Југославије“, белешка са мр Радмилом Васић, Анали Правној факултету у Београду, бр. 3–4, Београд 1984, стр. 593–595.
3. „Трећи колоквијум Универзитета у Београду – Правни факултет и Универзитета Paris I (Panthon – Sorbonne)“, белешка са мр Радмилом Васић, Анали Правној факултету у Београду, бр. 2, Београд 1985, стр. 280–284.
4. „Свечана академија посвећена представљању Ђорђа Тасића“, белешка са мр Радмилом Васић, Анали Правној факултету у Београду, бр. 3, Београд 1986, стр. 185–187.

5. „Рад Општег семинара Катедре за политичке науке Правног факултета у Београду у школској 1985–1986. години“, белешка, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 6, Београд 1986, стр. 770–772.
6. „Белешка о књигама из теорије права“, *Зборник за теорију права*, САНУ, св. III, Београд 1987, стр. 418–419.
7. „Уставност и законитост и њихова заштита“, белешка са мр Бранком Лубардом о саветовању „Промене устава СФРЈ и устава СР Србије“, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 3, Београд 1988, стр. 324–326.
8. „Белешка о научном саветовању *Промене устава СР Србије*, белешка са мр Бранком Лубардом о саветовању „Промене устава СР Србије“, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 6, Београд 1988, стр. 762–768.
9. „Разговор о књизи професора др Андрије Гамса: *Својина*, изд. Института за друштвене науке, Београд 1987“, белешка, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 6, Београд 1988, стр. 785–787.
10. „Оснивање Општег семинара Правног факултета у Београду, белешка, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 1–2, Београд 1988, стр. 202–209.
11. „Рад Општег семинара Правног факултета у Београду у школској 1986–1987. години“, белешка, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 6, Београд 1988, стр. 781–785.
12. „Рад Општег семинара Правног факултета у Београду у школској 1987–1988. години“, белешка, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 6, Београд 1989, стр. 786–789.
13. „Рад Општег семинара Правног факултета у Београду у школској 1988–1989. години“, белешка, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 1–2, Београд 1990, стр. 220–224.
14. Представљање књиге *Темељи модерне демократије. Избор декларација и чланова о људским правима. 1218–1989.*, изд. ИРО Нова књига, Београд 1990“, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 1–2, Београд 1991, стр. 394–396.
15. „Правна држава – порекло и будућност једне идеје (Rechtsstaats – Ursprung und zukunfft einer Idee)“, приказ, *Анали Правној факултетској у Београду*, бр. 4, Београд 1991, стр. 492–499.
16. „Расправа на Правном факултету у Београду о Радној верзији устава Савезне Републике Југославије“, белешка, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 1, Београд 1992, стр. 216–222.

17. „Научни скуп: Ђорђе Тасић – њоводом стїоодишњице рођења, белешка, *Анали Правної факултїейта у Беоїраду*, бр. 2, Београд 1992, стр. 643–645.
18. „Поздравна реч на отварању нове школске 1995–1996. године на Правном факултету у Београду“, 2. октобар 1995. године, *Анали Правної факултїейта у Беоїраду*, бр. 5, Београд 1995, стр. 617–618.
19. „Прилог о Интерфакултетској конференцији правних факултета Југославије“, посебна публикација Правног факултета у Приштини, 3–4. децембар 1996, Приштина 1997, стр. 53–56.
20. „Поздравна реч на отварању X јубиларног сусрета правника Копаничке школе природног права“, 13. децембар 1996. године, *Правни живои*, бр. 1–2, Београд 1997, стр. 14–15.
21. „Поздравна реч на отварању нове школске 1996–1997. године на последипломским студијама Правног факултета у Београду“, 12. новембар 1996. године, *Анали Правної факултїейта у Беоїраду*, бр. 4–6, Београд 1996, стр. 349–350.
22. „Поздравна реч поводом додељивања похвалница и диплома најбољим свршеним студентима Правног факултета у Београду“, 27. јануар 1997. године, *Анали Правної факултїейта у Беоїраду*, бр. 4–6, Београд 1996, стр. 346–348.
23. „Друштвени живот права: право као процес и правност као стање: Слободан М. Благојевић: *Право и стїварносї*, изд. *Службени лисї* СРЈ, Београд 1995“, интервју, лист „Побједа“, субота, 4. октобар 1997.
24. „Напомена поводом другог издања књиге Х. Келзена: *О разлици између социолошкої и љравної мейода и Оїшїта тїеорија љрава и државе*“, изд. *Центїар за љубликације Правної факултїейта у Беоїраду*, Београд 1998, стр. 5–7.
25. „Напомена поводом другог издања књиге Леона Дигија: *Преображаји јавної љрава*“, изд. *Центїар за љубликације Правної факултїейта у Беоїраду*“, Београд 1998, стр.5–7.
26. „Напомена о писцима и списима, у: Рудолф Јериг, Георг Јелинек, *Борба за љраво и Борба стїарої с новим љравом*“, изд. *Центїар за љубликације Правної факултїейта у Беоїраду*“, Београд 1998, стр. 5–7.
27. „Честитамо“, поздравна реч, интервју у пилот издању листа „Правник“, април 2001, стр. 6–7.
28. „Хармонизација привредних прописа СРЈ“, поздравна реч на X скупу правника у привреди СРЈ, Врњачка бања, 23–25. мај 2001.

29. „Образовна делатност факултета – програми и облици наставе“, прилог за монографију, изд. *Правни факултет у Београду*, Београд 2007, на стр. 2.
30. „400 правних филозофа, теоретичара, социолога, антрополога и других мислилаца, прилог“, прилог, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1, Београд 2007, стр. 155–169.
31. „In memoriam: Sir Donald Neil MacCormick (1941–2009)“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1, Београд 2009, стр. 332–335.
32. „О појму и врстама држава“, интервју, Радио-сутон, 23. март 2009, 26 стр.
33. „Хаос као усуд (и теорија хаоса као шанса за право)“, рубрика: Лични став, лист „Политика“, 7. фебруар 2010, на стр. 1.
34. „Анджеј Лобачевски, пољски психијатар, научник и ерудита три пута писао исту књигу: *Психологија у ценџу истраживања*“, интервју за лист „Вечерње новости“, Београд, 21. мај 2011.
35. „Зашто не постоји процедурална правда“, прилог, *Избор судске праксе. Научни, стручни и информативни часопис*, бр. 1, Београд 2017, стр. 23–25.
36. „Правне искрице“, прилог, са проф. др Горданом Вукадиновић, *Ревија коџаоничке школе природној праву*, бр. 2, Београд 2020, 217–228.

IV

РАДНА БИОГРАФИЈА (1978–2019)

Радна биографија обухвата мој академски и јавни ангажман (уредништва, рецензије, прилоге, приказе, белешке других аутора о мојим радовима, ментроства и чланства у комисијама за одбрану докторских, магистарских и мастер радова, учешћа у пројектима, пословну хронику) и садржи око 120 јединица.

1. УРЕДНИШТВО

На овом месту наведена су само моја уредништва од 1995 до 2003. године, како би се подаци из тог периода о њима сачували од заборава. Моја уредништва у другом периоду, од 2009. до 2019. године, а реч је о неколико стотина наслова најразличитијих стручних правних књига, није потребно ни могуће појединачно наводити на овом месту. Будући да сам до 2019. године обављао функцију Управника центра за издаваштво и информисање Правног факултета у Београду, то су сви потребни подаци сачувани у архиви Центра за издаваштво и информисање Правног факултета Универзитета у Београду.

1. Уредник књиге професора др Владете Станковића *Право њривредној сисџема*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1995.
2. Уредник књиге професора др Драгољуба Поповића *Оишџа њравна исџорија*, III, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1996.
3. Уредник Зборника радова *Јујословенска џеорија, филозофија и социолоџија њрава у њрошлосџи и данас. Прилози са научној*

- скуиа, I свеска, изд. „Југословенско удружење за теорију, филозофију и социологију права“, Београд 1997.
4. Уредник књиге Х. Келзена *О разлици између социолошкој и њравној методу* и *Ојшија теорија државе и њрава*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1998.
 5. Уредник књиге Х. Келзена *Чистија теорија њрава*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1998.
 6. Уредник књиге Л. Дигија *Преображаји јавној њрава*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1998.
 7. Уредник књиге Р. Јеринга и Г. Јелинека *Борба за њраво и Борба сѣарој с новим њравом*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1998.
 8. Уредник зборника радова *Теорија, филозофија и социолоија њрава – сѣање, њроблеми, изазови*, II свеска, изд. „Југословенско удружење за теорију, филозофију и социологију права“, Београд 1998.
 9. Уредник књиге Ђ. Дел Векија *Право, њравда, држава*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1999.
 10. Уредник књиге Џ. С. Мила *О слободи*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1999.
 11. Уредник књиге Г. Радбруха *Филозофија њрава*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 1999.
 12. Уредник књиге Е. Спекторског *Држава и њен живои*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 2000.
 13. Уредник књиге Л. Л. Фулера *Моралности њрава*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 2001.
 14. Уредник Зборника радова *Сѣварање њрава*, III свеска, изд. „Југословенско удружење за теорију, филозофију и социологију права“, Београд 2000.
 15. Уредник зборника радова *Осѣваривање њрава*, IV свеска, изд. „Југословенско удружење за теорију, филозофију и социологију права“ и „Правног факултета у Београду“, Београд 2001.
 16. Уредник књиге Ф. В. Тарановског *Енциклопедија њрава*, изд. „Центар за публикације Правног факултета у Београду“, Београд 2003.

Итд.

2. РЕЦЕНЗИЈЕ

На овом месту су наведене само оне моје рецензије које су написане од 1995 до 2008. године, иако је њихов број до 2021. године порастао и много је већи од овде приказаног. Имена рецензената мојих књига на овом месту нисам наводио, јер је то већ учињено у Библиографији.

1. Рецензија са академиком др Радомиром Д. Лукићем за уџбеник доц. др Мирослава Живковића *Теорија државе и њива. Прва књига: Теорија државе*, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 1995.
2. Рецензија за монографију Александра Фатића *Казна као мекшафора*, изд. „Службени лист“, Београд 1995.
3. Рецензија са академиком Радомиром Д. Лукићем за уџбеник доц. др Мирослава Живковића: *Теорија државе и њива. Друга књига: Теорија њива*, изд. „Полицијска академија“, Београд 1997.
4. Рецензија за уџбеник доц. др Димша Перића *Црквено њиво*, изд. „Центар за публикације Правног факултета“, Београд 1997.
5. Рецензија за уџбеник проф. др Владана Кутлешића *Основи државе и њива*, изд. „Републички службени гласник“, Београд 2000.
6. Рецензија за хрестоматију проф. др Владана Кутлешића *Избор текстова из теорије државе и њива*, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 2001.
7. Рецензија са проф. др Димшом Перићем за књигу проф. др Благоте Б. Гардашевића: *Избор црквено-њивних радова*, изд. „Досије студио“, Београд 2002.
8. Рецензија за уџбеник др Гордане Вукадиновић *Теорија њива I-II*, Нови Сад 2007/2008.
9. Рецензија за уџбеник проф. др Владимира Кутлешића *Основи државе и њива*, Београд 2007.
10. Рецензија за монографију проф. др Владимира Кутлешића *Правни системи социјализма*, Београд 2008.
11. Рецензија са проф. др Миланом Пауновићем за уџбеник проф. др Гордане Илић Гасми *Институције Европске уније*, Београд 2009.

12. Рецензија са проф. др Миланом Пауновићем за монографију проф. др Гордане Илић Гасми *Право и институције ЕУ*, Београд 2009.
Итд.
13. Рецензија за књигу др Милоша Ђипранића *Уметничка дела као особе*, Београд 2021.
14. Рецензија за монографију проф. др Драгутина Аврамовића *Судије, право и психологија – ојлед о судијском одлучивању на ирају Церома Френка*, Београд 2021.

3. ДРУГИ О ОБЈАВЉЕНИМ РАДОВИМА

На овом месту наведене су само прилози других аутора који су написани од 1991. до 2000. године, иако је њихов број до 2020. године много већи од овде приказаног. На жалост, после 2000. године престао сам да уредно водим евиденцију. Али, тиме није престала да постоји моја захвалност коју и данас осећам према ауторима због учињеног напора да широј јавности представе резултате мог научног рада.

1. „О кризи права“, Радио-Београд, емисија *Време радозналости*, 25. новембар, Београд 1991.
2. Доц. др Снежана Савић: „Драган М. Митровић – Држава и право у теорији државе и права (хрестоматија)“, приказ, *Годишњак Правног факултета у Бањој Луци*, двоброј, XV/XVI, Бања Лука 1991/1992 (1993), стр. 353–356.
3. „Ново у књижарским изложима. Студија о хаосу“, лист „Политика“, Културни додатак, уторак, 21. септембар 1993.
4. Милан Ђорђевић: „Теорија као парадигма. Поводом књиге Драгана М. Митровића, *Теорија хаоса и њервна теорија*, *Visio mundi academic press*, Нови Сад, 1993“, III програм Радио Београда, 20. јануар 1994.
5. „Разговор о књизи Драгана М. Митровића: *Теорија хаоса и њервна теорија*“. Уводна реч: проф. др Мирослав Печујлић, проф. др Владимир Милић, др Љубиша Станојевић и аутор, Драган М. Митровић, Дом културе Студентски град, Београд, 28. септембар 1993.

6. „Разговор о књизи Драгана М. Митровића: *Теорија хаоса и њравна теорија*“. Уводна реч: академик др Радомир Д. Лукић, проф. др Владимир Милић, проф. др Гордана Вукадиновић и аутор, Општи семинар Правног факултета у Београду, Београд, 23. новембар 1993.
7. Милан Ђорђевић: „Теорија хаоса: Драган М. Митровић, *Теорија хаоса и њравна теорија*, изд. Visio mundi academic press, Нови Сад, 1993“, лист „Политика“, додаток: „Култура, наука и уметност“, приказ, 12. фебруар 1994, на стр. 13.
8. Милош Кнежевић: *Теорија хаоса и њравна теорија*, приказ, „Избор судске праксе“, Београд, Год. II, бр.1–2, Београд 1994, стр. 69–71.
9. Доц. др Снежана Савић: „Драган М. Митровић – Теорија хаоса и правна теорија“, приказ, *Српска њравна мисао. Часопис за њравну теорију и њраксу*, Год. I, бр.1, Бања Лука, јануар-март 1994, стр. 519–529.
10. „Разговор о књизи Драгана М. Митровића: *Теорија хаоса и њравна теорија*“. Уводна реч: проф. др Мирослав Печујлић, проф. др Владимир Милић, Драгош Калаић и писац. Београдско читалиште Библиотеке града Београда, 4. март 1994.
11. Милош Кнежевић: „Творци и тумачи. Божидар С. Марковић: Повратак вере у демократију“, Београд 1994, на стр. 193.
12. Анђелка Чубрило-Косовац: „Примена математичког језика: Ред је почетак хаоса“, интервју, лист „Политика“, Београд, понедељак, 23. октобар 1995, на стр. 16.
13. Невенка Матијашевић: „Интервју са проф. др Драганом М. Митровићем и др Љубишом В. Станојевићем“, I програм Радио-Београда, емисија „Време радозналости“, Београд, понедељак 12. новембар 1995.
14. Јован Зечевић: „Др Драган М. Митровић о примени теорије хаоса у праву – Правна теорија као парадигма“, *Сингуленд*, бр. 47, 1. март 1996, на стр. 22–24.
15. „Разговор о књизи Драгана М. Митровића и Љубише В. Станојевића: *Теорија хаоса и њравна теорија. Моделовање и рачунарска симулација у њраву*, изд. „Службени лист СРЈ“, Београд 1996. Уводна реч: проф. др Радослав Стојановић, проф. др Дејан Поповић, доц. др Ранко Орлић, аутор и коаутор. Општи семинар Правног факултета у Београду, уторак, 2. април 1996.

16. Милан Ђорђевић: „Ред и неред – Драган М Митровић и Љубиша Станојевић: Теорија хаоса и правна теорија. Моделовање и рачунарска симулација у праву (изд. Службени лист СРЈ, Београд, 1966)“, лист „Политика“, Београд, 9. март 1996, на стр. 16.
17. Милан Ђорђевић: „Теорија као нова парадигма. О књизи Д. М. Митровића и Љ. В. Станојевића“, III програм Радио Београда, среда 7. август, 1996.
18. Излагање и представљање књиге „Теорија хаоса и правна теорија. Моделовање и рачунарска симулација у праву“ на југословенском штанду на *Франкфуртском сајму књижа*, 23–30. септембар 1996.
19. Гордана Вукадиновић: „Хаос и право. Драган М. Митровић: *Теорија хаоса и правна теорија*, изд. *Visio mundi academic press*, Нови Сад 1993, стр. 164“, *Економика*, Vol. XXXII, бр. 8–9, Нови Сад 1996, стр. 435.
20. Милан Ђорђевић: „Теорија као нова парадигма“, чланак, *Српски књижевни гласник*, бр. 3–12, Београд, март–децембар 1996, стр. 131–138.
21. Милан Ђорђевић: „Законитост као извесност“, лист „Политика“: *Воља друштвене елите*, Београд, 29. март 1996, на стр. 28.
22. Зоран Јелић: „Приказ књиге Драгана М. Митровића и Љубише В. Станојевића: *Теорија хаоса и правна теорија*“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4–6, Београд 1997, стр. 304–310. Исто: *Економика*, бр. 11–12, Београд 1996, стр. 569–570.
23. Татјана Ђорђевић и Ивана Шимбуровић: „Хаосом до реда“, интервју, *Синдони*, бр. 74, Београд, 10. јун 1997, стр. 32–34.
24. Милан Ђорђевић: „Аутономија у праву – проф. др Будимир Кошутић и проф. др Драган Митровић, *Аутономно право*“, изд. „Правни факултет у Београду – Центар за публикације“ и „АИЗ Досије“, Београд 1996, лист „Политика“, Београд, 21. јун 1997, на стр. 30.
25. Милан Ђорђевић: „Четири теме из правне теорије: Драган Митровић: *Начела, облици, идеје, баштина. Из правне теорије*, изд. Службени лист СРЈ, Београд 1997“, лист „Политика“, Београд, 3. јануар 1998. *Божјићи годинак*, на стр. 22.
26. Професор др Милијан Поповић у *Предговору Сабраних дела (I–XI) академика др Радомира Д. Лукића*, књ. I, Београд 1994.
27. „Разговор о књизи Драгана М. Митровића *Пути права. Холстичка парадигма света и права у светлу теорије хаоса и правне теорије*“, Службени лист СРЈ“, 2000. Уводна реч: проф. др Дејан Поповић, проф. др Димшо Перић, проф. др Ранко

- Орлић и аутор. Библиотека града Београда, среда, 28. јун 2000. године у 20 сати.
28. Професор др Дејан Поповић: „Свет и право као холистичка парадигма. Поводом најновије књиге Драгана М. Митровића *Пути љрава*, приказ, лист „Политика“ и лист „Данас“, Београд, октобар 2000, на стр. 11.

4. МЕНТОРСТВО И ЧЛАНСТВО У КОМИСИЈАМА ЗА ОДБРАНУ

Овом приликом нису неведена менторства и одбране мастер радова, којих је било неколико од 2015. до 2019. године.

1. Милан Ђорђевић, магистарски рад *Херменеутичка функција методологије љравних и друштвених наука*, Правни факултет у Београду, 1999.
2. Тамара Петричевић, магистарски рад *Правна мисао Валџазара Боџишића*, Правни факултет у Београду, 2000.
3. Здравко Јеж, докторски рад *Принципи демократске љравне државе*, Правни факултет у Новом Саду, 2002.
4. Марко Трајковић, магистарски рад *Право као систем код Радомира Д. Лукића*, Правни факултет у Новом Саду, 2005.
5. Гордана Митровић, магистарски рад *Норберто Бобио и љравни џозиџивизам*, Правни факултет у Новом Саду, 2006.
6. Марко Божић, магистарски рад *Јуснаџурализам Мишела Вилеја*, Правни факултет у Новом Саду, 2006.
7. Марко Трајковић, докторски рад *Еџичка димензија љрава – љравноџеоријски асџекџи*, Правни факултет у Новом Саду, 2008.
8. Александар Гајић, докторски рад *Идеја светске државе – љравни, џолиџички и филозофско-љравни асџекџи*, Правни факултет у Новом Саду, 2008.
9. Драгутин Аврамовић, магистарски рад *Увођење ванредноџ сџања*, Правни факултет у Новом Саду, 2009.
10. Драгутин Аврамовић, докторски рад *Савремена љравна држава. Правноџеоријски асџекџи*, Правни факултет у Новом Саду, 2011.
11. Гордана Митровић, докторски рад *Сџеџифичностџ аналџичке јурисџруденџије у енџлеској, немачкој и иџталијанској љравној мисли*, Правни факултет у Новом Саду, 2012.

12. Биљана Кнежевић, докторски рад *Наративна функција права*, Правни факултет у Београду, 2013.
13. Милош Здравковић, докторски рад *Дворкинова критика Хартиове верзије позитивизма*, Правни факултет у Београду, 2014.
14. Воин Милевски, докторски рад *Етичка анализа савремених теорија казне: између утилитаристичкој и ретрибутивної оправдања казне*, Филозофски факултет у Београду, 2014.
15. Јелена Даниловић, докторски рад *Унутрашња моралности права у учењу Лона Фулера*, Правни факултет у Београду, 2014.
16. Мане Наранчић, докторски рад *Владавина права као систем равно-моралних вредности – равно-теоријски аспект*, Правни факултет у Нишу, 2020.
17. Милош Галић, докторски рад *Теорија државне суверености у делу Слободана Јовановића*, Правни факултет у Новом Саду, 2020.

5. ЧЛАНСТВО У СТРУЧНИМ УДРУЖЕЊИМА

1. Члан стручне групе за теорију права САНУ од 1978 до 1986.
2. Члан председништва Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права од 1996 до 2000.
3. Члан Семинарске групе за теорију државе и права Правног факултета у Београду од 1984 до 1989.
4. Вишегодишњи секретар и члан управе Општег семинара Правног факултета у Београду од 1983 до 1990.
5. Почасни члан Југословенског Шекспировог друштва од 1990.
6. Члан управног одбора Рачунског центра Универзитета Београд (РЦУБ) од 1996 до 1998.
7. Заменик председника Одбора Рачунског центра Правног факултета (РЦ ПФ) од 1999 до 2001.
8. Члан Републичког одбора за развој научног и стручног подмлатка од октобра 2001 до октобра 2002.
9. Члан Новосадске асоцијације за теорију, етику и филозофију права (НАТЕФ) од 2006 до 2010.
10. Члан и један од учесника-оснивача огранка Српског удружења за теорију права и социјалну филозофију (IVR) од 2009 до одласка у пензију 2019. године.

6. УЧЕШЋЕ У ПРОЈЕКТИМА

1. Израда и уређивање *Tezaurusa* за аутономно право у оквиру ПИРС програма СИБ-а и Правног факултета у Београду, 1991–1992, 40 стр.
2. Припремање и објављивање књиге са академиком др Радомиром Д. Лукићем, проф. др Данилом Н. Бастом и Милошем Кнежевићем: *Ђорђе Тасић: Расправе из филозофије и теорије права – превод са стараних језика*, изд. „Правни факултет у Београду“ и „Дом културе Студентски град у Београду“, 1992, 195 стр.
3. Учествовање у пројекту Правног факултета у Београду *Конституционално уређење Србије као модерне правне државе у условима транзиције*.
4. Руководилац пројекта за изградњу Правно-информационог система Привредног суда у Београду. Пројекат завршен и систем пуштен у рад 4. априла 1998. године.
5. Покретање 1998. године нове правне библиотеке Правног факултета у Београду: *Преводи дела великих правника* (објављено десет књига од 1998 до 2003. године).
6. Покретање 2003. године нове правне библиотеке Правног факултета у Београду: *Светска правна баштина* (објављено дванаест књига од 2009 до 2018. године).
7. Покретање правне библиотеке Правног факултета у Београду: „Привреда и право“ (2012. године).
8. Учествовање у пројекту Правног факултета у Београду *Идентитетски преображај Србије* (до 2019. године).

7. ПОСЛОВНА ХРОНИКА

1. Хонорарни наставник на предмету Теорија државе и права на Правном факултету у Бањој Луци у школској 1991–1992. години
2. Припремио и организовао округли сто на тему „Позитивне и негативне корелације политике и права“, Београд, 17. септембар 1996.
3. Припремио и организовао саветовање о изменама Закона о браку и породици, Београд, 21–24. септембар 1996.

4. Организовао промоцију „Сабраних дела“ академика др Радомира Д. Лукића на Правном факултету у Београду, 27. децембар 1995. У приказивању су учествовали: проф. др Дејан Поповић, декан; проф. др Стеван К. Врачар; проф. др Мирослав Печујлић; проф. др Милијан Поповић; проф. др Данило Н. Баста и проф. др Добросав Бјелетић у име издавача.
5. Изабран за продекана за науку и 1. октобра 1995. године ступио на дужност (вид. у белешци: *Избор нове ујраве факултете*, „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 5, 1995, стр. 614; поново изабран 17. јуна 1997. године, а био на дужности до краја јуна 1998. године.
6. Потписао у име Правног факултета у Београду на Првој балканској конференцији о локалној самоуправи, одржаној у Нишу 1–2. фебруара 1996. године, *Декларацију о формирању Балканског центара за изучавање локалне самоуправе* са седиштем на Правном факултету Универзитета у Нишу.
7. Увео Интернет и Интранет на Правном факултету 4. априла 1996. Свечано отварање одржано 10. априла 1996. године. Отварању присуствовали Ректор са проректорима Универзитета у Београду, гости, наставници, представници ТВ и штампе.
8. Потврдио и потписао 30. септембра 1996. године договор о сарадњи Правног факултета у Београду са Бордоом и Нансијем у областима извођења заједничких пројеката, размене наставника, публикација итд.
9. Основао и отворио Студентску рачунарску учионицу на Правном факултету у Београду 23. децембра 1997. године.
10. Оспособио и припремио за рад Рачунски центар Правног факултета.
11. Модернизовао рачунарску мрежу на Правном факултету и осавременио рад факултетских служби (1997).
13. Увео комплетан Лан систем на Правном факултету (коришћење мреже из кабинета) 1997. године.
14. Јуна месеца 2000. године изабран за заменика председника Одбора Рачунског центра Правног факултета у Београду.
15. Хонорарни наставник на предмету Основи права на Факултету за финансијски менаџмент и осигурање у Београду од 1. октобра 2000 до 1. октобра 2008. године.
16. Од јуна месеца 2000. до 1. октобра 2001. године изабран и вршио дужност в. д. продекана за науку и наставу на Правном факултету у Београду.

17. Новембра месеца 2002. године изабран за Председника савета Факултета за финансијски менаџмент и осигурање у Београду.
18. Од од 2005 до 2007. године вршио дужност Председника савета Универзитета Сингидунум.
19. Месеца децембра 2001. године изабран за члана програмског савета часописа *Јавна ујрава*.
20. Октобра месеца 2005. године изабран за председника Одбора Рачунско информативног центра Правног факултета у Београду.
21. Октобра месеца 2007. године изабран за председника прве Комисије за акредитацију. Правни факултет у Београду је 2008. године постао први правни факултет у земљи са добијеном акредитацијом.
22. Од октобра 2008 до октобра 2009. године ангажован као хонорарни наставник у звању редовног професора на Правном факултету у Новом Саду за предмет Теорија државе и права.
23. Изабран 14. маја 2009. године за Шефа Катедре за теорију, филозофију и социологију права на Правном факултету у Београду, а поново изабран на исту функцију 19. јуна 2012 (до 19. јуна 2015).
24. Члан више редакција часописа *Анали Правног факултета у Београду* од 2008 до јуна 2015. године.
25. Члан редакције међународног часописа *Journal on Legal and Economic Issues of Central Europe*, од 2011 до 2015. године.
26. Од октобра 2014 до октобра 2014. године вршио дужност председника Управног одбора Института за филозофију и правну теорију Универзитета у Београду.
27. Од априла 2015 до априла 2018. године вршио дужност члана Одбора Агенције за борбу против корупције, а од од 18. јануара 2017. до 18. јануара 2018. године и функцију председника Одбора.
28. Месеца августа 2018. године изабран за члана привременог Савета Академије за пословне струковне студије (до 14. маја 2019.).

V

ИМЕНИК ПРАВНИХ И ДРУГИХ ПИСАЦА НАВЕДЕНИХ У ИЗАБРАНИМ ПРАВНИМ ДЕЛИМА

Можда ће читаоцу бити интересантан и користан преглед имена писаца чија су дела коришћена у Изабраним правним делима. Можда и због тога што је у свим изабраним књигама изостављен именик (регистар) писаца, што се овом приликом надокнађује. Сада су сви писаци на једном месту.

То ни издалека нису подаци о свим важним филозофима, теоретичарима, социолозима, антрополозима и другим мислиоцима чија су дела утицала на развој правне науке и права у протекла два и по миленијума, већ само о једном броју изабраних. Људско стваралаштво је бујица идеја на којој су највидљивије њене кресте. То су у овом случају имена са учењима наведених писаца. Такође, у овом избору нису једнако представљени сви правни писци већ само најважнији, јер све земље немају једнако развијену правну науку. То, данас можда није ни потребно има ли се у виду да је мали број нација смислио значајна правна правила чија вредност може одмах да се процени. Можда је због тога Роско Паунд могао да напише како је историја система права највећма историја позајмљивања правних садржаја из других правних система и усвајања садржаја изван оквира права.

Надамо се да ће најосновнији подаци о правним теоретичарима, филозофима и другим мислиоцима и писцима, изложени на овом месту, читаоцима употпунити слику о ауторовом вишедеценијском раду у области правне теорије и филозофије, као и да ће представљати додатни повод да пажњу задрже на темама које су изложене у Изабраним правним делима. Такође, надамо се да смо тиме макар само мало успели да пренесемо властити утисак како сва имена, када су наведена заједно и на једном месту, представљају нешто више од обичног збира имена и презимена са годинама рођења или смрти.

- АБЕЛАР, Пјер (*Abélard, Pierre*; 1079–1142).
АВГУСТИН, Аурелије (*Augustinus, Aurelius*; 354–430).
АДЛЕР, Макс (*Adler, Max*; 1873–1940).
АДОРНО, Теодор (*Adorno, Theodor W.*; 1903–1969).
АЈЗЕНМАН, ШАРЛ (*Eisenmann, Charles*; 1903–1980).
АКВИНСКИ, Тома (*Aquitanus, Thomasius*; 1225–1274).
АЛБЕРТ Велики (*Albertus Magnus*; 1200–1280).
АЛЕКСИ, Роберт (*Alexy, Robert*; р. 1945).
АЛТИСЕР, Луј (*Althusser, Louis*; 1918–1990).
АЛТУЗИЈЕ, Јоханес (*Althusius, Johanes*; 1557–1638).
АМБРОЗИЈЕ Милански (*Aurelius Ambrosius*; 333/4 или 339/40–390).
АМСЕЛЕК, Пол (*Amselek, Paul*; р. 1937).
АНАКСАГОРА (*Anaxagoras*; 500–462. пре н.е.).
АНАКСИМАНДАР (*Anaximandros*; 611–547 пре н. е.).
АНАКСИМЕН (*Anaximenes*; 585–525/8 пре н. е.).
АНСЕЛМ Кентемберски (*Anselm of Canterbury*, 1033/4–1109).
АНТИСТЕН (*Antisthenes*) 444–365. пре н.е.).
АНТИФОН (*Antiphon*; 480–403 или 411 пре н. е.).
АРЕНС, Хајнрих (*Ahrens, Hainrich*; 1808–1874).
АРИСТОТЕЛ (*Aristotle*; 384–322 пре н. е.).
АРНОЛД, Владимир И. (*Арнольд, Владимир Ијоревич*; 1937–2010).
АНШУЦ, Герхард. (*Anschütz, Gerchard.*; 1867–1948).
АПТЕР, Дејвид Ернест (*Apter, David Ernest*; 1924–2010).
АРИСТОТЕЛ (*Aristotle*; 384–322 пре н. е.).
АРЕНТ, Хана (*Arendt, Hannah*; 1906–1975).
АРИСТИП (*Aristippus*; 435–356. пре н.е.).
АРНИ, Аулис (*Aarni, Aulis*; р. 1937).
АРОН, Рајмон (*Aaron, Raymond Claude Ferdinand*; 1905–1983).
АТЕНАГОРА (*Athenagoras*; 133–190).
АУРЕЛИЈЕ, Марко (*Aurelius, Marcus*; 121–180).

БАЈЕР, Бруно (*Bauer, Bruno*; 1809–1882).
БАКУЊИН, Михаил А. (*Бакунин, Михаил Александрович*; 1814–1876).
БАЛЗАК, Оноре де (*Balzac, Honoré de*; 1799–1850).
БАРТ, Карл (*Barth, Karl*; 1886–1968).
БАРТ, Ролан (*Bart, Rolan*; 1915–1980).
БАРТЕЛЕМИ, Жорж (*Barthélémy, Georges*; 1874–1945).
БЕБИЏ, Чарлс (*Babbage, Charles*; 1791–1871).
БЕЈМЕ, Карл фон (*Beume, Karl von*; 1934).

- БЕНТЛИ, Аргур Ф. (*Bentley, Arthur F.*; 1870–1957).
- БАУМГАРТЕН, Александар (*Baumgarten, Alexander Gottlieb*; 1714–1762).
- БЕКОН, Францис (*Bacon, Sir Francis*; 1561–1626).
- БЕКОН, Роџер (*Bacon, Roger*; 1214–1292).
- БЕНТАМ, Џереми (*Bentham, Jeremy*; 1748–1832).
- БЕРГБОМ, Карл (*Bergbohm, Karl*; 1849–1927).
- БЕРГСОН, Анри (*Bergson, Henri*; 1859–1941).
- БЕРК, Едмунд (*Burke, Edmund*; 1729–1797).
- БЕРНАРД из Клервоа (*Bernard of Clervaux*; 1090–1153).
- БЕРНУЛИ, Јакоб (*Bernoulli, Jakob*; 1654–1705).
- БЕРГСОН, Анри (*Bergson, Henri*; 1859–1941).
- БЕРНШТАЈН, Едвард (*Bernstein, Edvard*; 1850–1932).
- БЕРНШТАЈН, Сергеј Натанович (*Берншћейн, Серјеј Најћанович*; 1880–1968).
- БЕТИ, Емилио (*Betti, Emilio*; 1890–1968).
- БИРС, Амброз (*Bierce, Ambrose*; 1842–1915).
- БИНДЕР, Јозеф (*Binder, Joseph*; 1892–1972).
- БИНДИНГ, Карл (*Binding, Karl*; 1841–1920).
- БИНДИНГ, Рудолф фон (*Binding, Rudolph von*; 1867–1938).
- БИЊЕ, Жан Жозеф (*Bugnet, Jean Joseph*; 1794–1866).
- БИРЛИНГ, Ернст Рудолф (*Bierling, Ernst Rudolph*; 1843–1919).
- БЈУКЕНЕН, Џон (*Buchanan, John*; р. 1931).
- БЛЕЗ, Паскал (*Blaise, Pascal*; 1623–1662).
- БЛЕКСТОН, Вилијам (*Blackstone, William*; 1723–1780).
- БЛОХ, Ернст (*Bloch, Ernst*; 1885–1977).
- БЛУМ, Харолд (*Bloom, Harold*; 1930–2019).
- БЛУНЧЛИ, Јохан Каспар (*Bluntschli, Johann Caspar*; 1808–1881).
- БОАСТЕЛ, Алфонс Б. (*Boistele, Alphonse Barthél*; 1836–1908).
- БОБИО, Норберто (*Bobbio, Norberto*; 1909–2004).
- БОГИШИЋ, Валтазар (1834–1908).
- БОДЕН, Жан (*Bodin, Jean*; 1530–1596).
- БОДЕНХАЈМЕР, Едгар (*Bodenheimer, Edgar*; 1908–1991).
- БОДРИЈАР, Жан (*Baudrillard, Jean*; 1929–2007).
- БОЛЦМАН, Лудвиг (*Boltzmann, Ludwig*; 1844–1906).
- БОМ, Дејвид (*Bohm, David*; 1912–1992).
- БОРХЕС, Хосе Луис (*Borges, Jorge Luis*; 1899–1986).
- БОСАНКЕ, Бернард (*Bosanquet, Bernard*; 1848–1923).
- БОТМОР, Томас Б. (*Bottmore, Thomas B.*; 1920–1992).
- БОШКОВИЋ, Руђер (1711–1787).

- БОШЛАР, Гастон (*Bochelard, Gaston*; 1884–1962).
- БРАЈС, Џејмс (*Bryce, James /1st Viscount Bryce/*; 1838–1922).
- БРЕКТОН, Хенри (*Bracton, Henry*; XVI–XVII век).
- БОРХЕС, Хорхе Луис (*Borhes, Horhe Luis*; 1899–1986).
- БОС, Матијс ван ден (*Bos, Matthijs van den*; p. 1975).
- БОСТРЕМ, Кристофер Јакоб (*Boström, Christopher Jacob*; 1797–1866).
- БОТОМОР, Томас Б. (*Bottomore, Thomas B.*; 1920–1992).
- БОУНАН, Пол (*Bohannan, Paul*; 1920–2007).
- БРАУНЛИ, Јан (*Brownlie, Ian*; 1932–2010).
- БРЕКМАН, Јан М. (*Broeckman, Jan M.*; p. 1931).
- БРЕНТАНО, Клеменс (*Brentano, Clemens*; 1778–1842).
- БРУНЕР, Емил (*Brunner, Emil*; 1889–1966).
- БРИНЦ, Алојз фон (*Brinz, Aloys von*; 1820–1887).
- БРИЦМЕН, Перси Вилемс (*Bridgman, Percy Williams*; 1882–1961).
- БРУТУС, Стефан Јуније (*Brutus, Stephanus Junius*; XVI век).
- БУРЖОЛ, Морис (*Bourjol, Maurice*; 1924–2013).
- ВАЈЛ, Ерих (*Veil, Erich*; 1904–1977).
- ВАЈНБЕРГЕР, Ота (*Weinberger, Ota*; 1919–2009).
- ВАЈСМАН, Фридрих (*Weissmann, Friedrich*; 1896–1959).
- ВАЈТХЕД, Алфред Норт (*Whitehead, Alfred North*; 1861–1947).
- ВАНДЕРЛИНДЕН, Жак (*Vanderlinden, Jacques*; p. 1929).
- ВАНИ, Ичилио (*Vanni, Icilio*; 1855–1903).
- ВЕБЕР, Макс (*Weber, Max*; 1864–1920).
- ВЕДЕЛ, Жорж (*Vedel, Georges*; 1910–2002).
- ВЕДИНГТОН, Конрад Хал (*Weddington, Conrad Hal*; 1905–1975).
- ВЕЛВУД, Џон (*Wellwood, John*; 1943–2019).
- ВЕЛЦЕЛ, Ханс (*Welzel, Hans*; 1904–1977).
- ВЕН, Џон (*Venn, John*; 1834–1923).
- ВИАКЕР, Франц (*Wieacker, Franz*; 1908–1994).
- ВИГМОР, Џон Хенри (*Wigmore, John Henry*; 1863–1943).
- ВИЗДОМ, Џон (*Wisdom, John*; 1904–1993).
- ВИЗЕ, Леополд фон (*Viese, Leopold von*; 1876–1969).
- ВИКО, Ђамбатиста (*Giambattista Vico*; 1668–1744).
- ВИЛЕЈ, Мишел (*Villey, Michel*; 1914–1988).
- ВИЛИЈАМ Окамски (*William of Occam*; 1285–1347).
- ВИНДШАЈД, Бернард (*Windscheid, Bernhard Joseph Herbert*; 1817–1892).
- ВИНЕР, Јакоб (*Viner, Jacob*; 1892–1970).
- ВИНЕР, Норберт (*Viner, Norbert*; 1894–1964).

- ВИСАРИОНОВИЧ, Јосиф – Стаљин, (*Висарионович, Јосиф – Сџалин*; 1879–1953).
- ВИСКОВИЋ, Никола (р. 1938).
- ВИСЛЕР, Џејмс М. (*Whistler, James Abbott McNeill*; 1834–1903).
- ВИТГЕНШТАЈН, Лудвиг (*Vittgenstein, Ludwig*; 1889–1951).
- ВИТОРИА, Франциско де (*Vitoria, Francisko de*; 1492–1546).
- ВИТФОГЕЛ, Карл А. (*Wittfogel, Karl August*; 1896–1988).
- ВИШИНСКИ, Андреј (*Вишинский, Андрей Я.*; 1883–1954).
- ВОЈНОВИЋ, Лазар (1785–1813).
- ВОКЕР, Нил (*Woker, Neil Craig*; р. 1960).
- ВОЛЗЕР, Мајкл (*Walzer, Michael*; р. 1935).
- ВОЛТЕР, Франсоа Мари-Аруе (*Voltaire, François Marie-Aruet*; 1764–1778).
- ВОЛТМАН, Лудвиг (*Woltmann, Ludwig*; 1871–1907).
- ВОТСОН, Алан (*Watson, Alan*; 1933–2018).
- ВОЛФ, Ерик (*Wolf, Erik*; 1902–1977).
- ВОЛФ, Кристијан Фрајер (*Wolff, Christian Freiherr*; 1679–1754).
- ВОРДСВОРТ, Вилијам (*Wordsworth, William*; 1770–1850).
- ВРАЧАР, Стеван (1926–2007).
- ВРОБЛЕВСКИ, Јиржи (*Wroblewski, Jerzy*; 1926–1990).
- ВУНД, Вилхелм (*Wundt, Wilhelm*; 1832–1920).
- ГАДАМЕР, Хенри-Џорџ (*Gadamer, Henri-Georg*; 1900–2002).
- ГАЈ (*Gaius*; II век пре н. е.).
- ГАРНЕР, Џон Францис (*Garner, John Francis*; г. 1914).
- ГЕРШИЋ, Глигорије (1842–1918).
- ГИЛИГЕН, Керол (*Gilligen, Carol*; р. 1936).
- ГИРКЕ, Ото (*Gierke, Otto*; 1841–1921).
- ГЈЕРЕР, Алфред (*Gierer, Alfred*; 1929).
- ГЛЕИЗАЛ, Жан-Жак (*Gleizal, Jean-Jaques*; р. 1942).
- ГЛЕНВИЛ, Вилијам (*Glanvill, William*; 1756–1836).
- ГЛУКМАН, Макс Херман (*Gluckman, Max Herman*; 1911–1975).
- ГОЛДМАН, Ема (*Goldman, Emma*; 1869–1940).
- ГОРДОН, Роберт Ј. (*Gordon, Robert J.*; р. 1940).
- ГОРГИЈА (*Gorgias*; 485–375 пре н. е.).
- ГРАМШИ, Антонио (*Gramsci, Antonio*; 1891–1937).
- ГРЕЈ, Џон Чипман (*Gray, John Chipman*; 1839–1915).
- ГРИНБЕРГ, Јозеф (*Joseph Greenberg*; 1915–2001).
- ГРОЦИЈУС, Хуго (*Grotius, Hugo*; 1583–1645).
- ГРУЈОВИЋ, Божидар (*Филијовић, Теодор*; 1776–1807).

- ГУМПЛОВИЦ, Лудвиг (*Gumplowicz, Ludwig*; 1838–1909).
ГУРВИЧ, Жорж (*Gurvich, Georges*; 1894–1965).
- ДАЈСИ, Алберт Вен (*Dacey, Albert Venn*; 1835–1922).
ДАВИДОВИЋ, Димитрије (1789–1838).
ДАГЛАС, Вилијам О. (*Douglas, William O.*; 1898–1980).
ДАГЛАС, Пол Х. (*Douglas, Paul H.*; 1892–1976).
Д’АГОСТИНО, Франческо (*D’Agostino, Francesco*; 1946–2022).
ДАЛ, Роберт (*Dahl, Robert*; 1915–2014).
Д’АЛАМБЕР, Жан (*D’Alembert, Jean le Rond*; 1717–1783).
ДАРЕНДОРФ, Ралф (*Dahrendorf, Ralf*; 1929–2009).
ДАУЕЛ, Џон Е. (*Dowell, John E.*; р. 1941).
ДАРВИН, Чарлс (*Darwin, Charles*; 1809–1882).
ДВОРКИН, Роналд М. (*Dworkin, Ronald M.*; 1931–2013).
ДВОРКИН, Џералд (*Dworkin, Gerald*; р. 1937).
ДЕКАРТ, Рене (*Descartes, René*, одн. *Cartesius Renatus*; 1596–1650).
ДЕЛ ВЕККИО, Ђорџо (*Del Vecchio, Giorgio*; 1878–1970).
ДЕМОЛОМБ, Жан Шарл Флоранс (*Demolombe, Jean Charles Florance*; 1804–1887).
ДЕМОСТЕН (*Demosthenes*, 384–322 пре н. е.).
ДЕРИДА, Жак (*Derrida, Jacques*; 1930–2004).
ДИВЕРЖЕ, Морис (*Duverger, Maurice*; 1917–2014).
ДИГИ, Леон (*Duguit, Leon*; 1859–1928).
ДИДРО, Дени (*Diderot, Denis*; 1713–1784).
ДИЛТАЈ, Вилхелм (*Dilthey, Wilhelm*; 1833–1911).
ДИРИНГ, Карл Еуген (*Dühring, Karl Eugen*; 1833–1921).
ДИРКЕМ, Емил (*Durkheim, Emile*; 1858–1917).
ДИРИГ, Гинтер (*Dürig, Günter*; 1920–1996).
ДИВЕРЖЕ, Морис (*Duverger, Maurice*; 1917–2014).
ДЈУИ, Џон (*Dewey, John*; 1859–1952).
ДОЈЧ, Карл В. (*Deutsch, Karl W.*; 1912–1992).
ДОСТОЈЕВСКИ, Фјодор М. (*Достоевский, Фёдор М.*; 1821–1881).
ДРАЈЕР, Ралф (*Dreier, Ralf*; 1931–2018).
ДРАЈЦЕЛ, Ханс (*Hans P. Dreitzel*; р. 1935).
ДРИШ, Ханс (*Driesch, Hans Adolf Eduard*; 1867–1941).
ДУНС СКОТ, Џон (*Duns Scotus, John*; 1266–1308).
ДУРАНТОН, Александар (*Durantou, Alexandre*; 1783–1866).
ДУРАНТИС, Вилхелм (*Durantis, Vilhelm*; 1230–1296).

ЂЕНТИЛЕ, Ђовани (*Gentile, Giovanni*; 1875–1944).

ЂОРЂЕВИЋ, Јован (1908–1989).

ЂУЛИНАЦ, Павле (1730/1–1784).

ЕКО, Умберто (*Eco, Umberto*; 1932–2016).

ЕЛИЛ, Жак (*Ellul, Jacques*; 1912–1994).

ЕМГЕ, Карл Август (*Emge, Carl August*; 1886–1970).

ЕНГЕЛС, Фридрих (*Engels, Fridrich*; 1892–1895).

ЕНГИШ, Карл (*Engisch, Karl*; 1899–1990).

ЕПИКТЕТ (*Epictetos*; 50–135).

ЕПИКУР из Самоса (*Epicurus*; 341–270. пре н.е).

ЕРАТОСТЕН (*Eratosthenes*; 276–197. пре н.е.).

ЕРЛИХ, Еуген (*Erllich, Eugen*; 1862–1922).

ЕСХИЛ (*Aeschylus*; 529–456 пре н. е.).

ЕТИЦИОНИ, Амитај (*Etizioni, Amitai*; р. 1929).

ЕВАН, Вилијам (*Evan, William M.*; 1922–2009).

ЖАНТИН, Мишел (*Jeantin, Michel*; 1949–1996).

ЖЕНИ, Франсоа (*Gény, François*, 1861–1938).

ЖИВАНОВИЋ, Тома (1884–1971).

ЖИЛИ, Гастон (*Julia, Gaston*; 1893–1978).

ЗАМЈАТИН, Јевгениј (*Замяѣин, Евѣение Иванович*; 1884–1937).

ЗАУЕР, Вилхелм (*Sauer, Wilhelm*; 1879–1962).

ЗЕНОН из Елеје (*Zeno of Elea*; V век пре н. е.).

ЗИМЕЛ, Георг (*Simmel, Georg*; 1858–1918).

ИЉИЧ, Владимир – Лењин (*Илич, Владимир – Ленин*; 1870–1924).

ИНТЕМА, Хесел (*Yntema, Hessel*; 1865–1932).

ЈАСПЕРС, Карл (*Jaspers, Karl*; 1883–1969).

ЈЕЛИНЕК, Георг (*Jellinek, Georg*; 1853–1911).

ЈЕРИНГ, Рудолф фон (*Ihering, Rudolph von*; 1818–1892).

ЈОВАНОВИЋ, Слободан (1869–1958).

ЈОВИЧИЋ, Миодрaг (1925–1999).

ЈУНГ, Карл Густав (*Jung, Carl Gustav*; 1875–1961).

ЈУСТИН (*Justinus*; 100–165).

ЈУСТИНИЈАН I (*Justinianus I /Flavius Anicius/*; 483–565).

КАЛАБРЕЗИ, Гвидо (*Calabresi, Guido*; р. 1932).

КАЛВИН, Жан (*Kalvin, Jean*; 1509–1564).

- КАЛИКЛЕ (*Kalikles*; V век пре н. е.).
- КАЛИНОВСКИ, Жорж (*Kalinowski, Georges*; 1916–2000).
- КАМИ, Албер (*Camus, Albert*; 1913–1960).
- КАМПАНЕЛА, Томазо (*Campanella, Tommaso*; 1568–1639).
- КАНТ, Имануел (*Kant, Immanuel*; 1724–1804).
- КАНТОРОВИЦ, Херман (*Kantorowicz, Herman*; 1877–1940).
- КАРБОНИЈЕ, Жан (*Carbonnier, Jean*; 1908–2003).
- КАРДОЗО, Бенџамин (*Cardozo, Benjamin*; 1870–1938).
- КАРЛАЈЛ, Томас (*Carlyle, Thomas*; 1795–1881).
- КАРНАП, Рудолф (*Karnap, Rudolph*; 1891–1970).
- КАРТЕР, Брендон (*Carter, Brandon*; р. 1942).
- КАПРА, Фријоф (*Capra, Frijof*; р. 1939).
- КАСИРЕР, Ернст (*Cassirer, Ernst*; 1874–1945).
- КАТРЕН, Виктор (*Cathrein, Victor*; 1836–1908).
- КАУФМАН, Артур (*Kaufmann, Arthur*; 1923–2001).
- КАУЦКИ, Карл Јохан (*Kautsky, Karl Johann*; 1854–1938).
- КЕЈНС, Џон Мајнард (*Keynes, John Maynard*; 1883–1946).
- КЕЛЗЕН, Ханс (*Kelsen, Hans*; 1881–1973).
- КЕНЕДИ, Данкан (*Kennedy, Duncan*; р. 1942).
- КЕНТЕРБЕРИЈСКИ, Анселмо (*Canterbury, Anselm*; 1033–1109).
- КЕРШОУ, Јан (*Kershaw, Ian*; р. 1943).
- КИМЛИКА, Вил (*Kymlicka, Will*; р. 1962).
- КИРХМАН, Јулиус (*Kirchmann, Julius Herrmann von*; 1802–1884).
- КИРКЕГОР, Сјерен (*Kierkegaard, Søren Aabye*; 1813–1855).
- КЛИМЕНТ Охридски (*Clement of Ohrid*; 840–916).
- КЛУГ, Урлих (*Klug, Ulrich*; 1913–1993).
- КОВАЛЕВСКА, Софија (*Ковалевская, Софија*; 1850–1891).
- КОЕН, Феликс С. (*Cohen, Felix S.*; 1907–1953).
- КОЖЕВ, Александар (*Kožev, Aleksandar*; 1902–1968).
- КОИНГ, Хелмут (*Coing, Helmut*; 1912–2000).
- КОЛЕР, Јозеф (*Kohler, Joseph*; 1849–1919).
- КОЛЕР, Петер (*Kohler, Peter*; р. 1956).
- КОЛМОГОРОВ, Андреј (*Колмоџоров, Андрей*; 1903–1987).
- КОНСТАН, Бенжамен (*Constant, Benjamin*; 1767–1830).
- КОНТ, Огист (*Compte, Auguste*; 1798–1857).
- КРАЗЕ, Карл Кристијан Фридрих (*Krause, Karl Christian Friedrich*; 1781–1832).
- КОРЗГАРД, Кристина (*Korsgaard, Christine*; р. 1952).
- КОСИО, Карлос (*Cossio, Carlos*; 1902–1987).

- КОУЗ, Роналд (*Coase, Ronald*; 1910–2013).
- КРИПНЕР, Стенли (*Kripner, Stanley*; p. 1932).
- КРИТИЈА Млађи (*Kritias*; 445–403 пре н. е.).
- КРОЧЕ, Бенедето (*Croce, Benedetto*; 1866–1952).
- КРОНАСЕР, Хајнц (*Kronasser, Heinz*; 1913–1968).
- КРОПОТКИН, Пјотр А. (*Кропотикин, Пётръ Алексеевич*; 1842–1921).
- КРУГЕР, Феликс (*Krueger, Felix*; 1874–1948).
- КУБЕШ, Владимир (*Kubeš, Vladimír*; 1908–1988).
- КУК, Валтер В. (*Cook, Walter Wheeler*; 1873–1943).
- ЛАБАНД, Пол (*Laband, Paul*; 1838–1918).
- ЛАВЕЛЕЈ, Е. Л. В. де (*Laveley, Émile Louis Victor de*; 1822–1892).
- ЛАЈБНИЦ, Готфрид Вилхелм (*Leibniz, Gottfried Wilhelm*; 1646–1716).
- ЛАКАН, Жак (*Lacan, Jacques Marie Émile*; 1915–1980).
- ЛАКАМБРА, Луис (*Lacambra, Luis*; 1906–1980).
- ЛАКТАНЦИЈЕ (*Lactancius, Lucius Caecillius Fimianus*; III–IV век).
- ЛАМБЕР, Едуар (*Lambert, Édouard*; 1866–1974).
- ЛАМПЕ, Ернст Јоаким (*Lampe, Ernst-Joachim*; p. 1933).
- ЛАПЛАС, Пјер-Симон (*Laplace, Pierre-Simon*; 1749–1827).
- ЛАСАЛ, Фердинанд (*Lassalle, Ferdinand*; 1825–1864).
- ЛАСВЕЛ, Харолд Д. (*Lasswell, Harold D.*; 1902–1979).
- ЛАСК, Емил (*Lask, Emil*; 1875–1915).
- ЛАСКАР, Жак (*Laskar, Jacques*; p. 1955).
- ЛАУН, Роберт (*Laun, Robert*; 1882–1964).
- ЛЕ БРЕ Карден (*Le Bret, Kardin*; 1558–1655).
- ЛЕВИ, Примо (*Levi, Primo*; 1919–1987).
- ЛЕВИ-СТРОС, Клод (*Lévi-Straus, Claude*; 1857–1939).
- ЛЕКЛЕРК, Жак (*Leclercq, Jacques*; 1891–1971).
- ЛЕМАН, Хајнрих (*Lehman, Heinrich*; 1891–1978).
- ЛЕФЕВР, Анри (*Lefebvre, Henri*; 1901–1991).
- ЛЕ ФИР, Луј (*Le Fur, Luis*; 1870–1943).
- ЛИТРЕ, Емил (*Littre, Émile*; 1801–1881).
- ЛИНДАЛ, Ларс (*Lindahl, Lars*; p. 1936).
- ЛЈУЕЛИН, Карл Никерсон (*Llewelyn, Karl Nickerson*; 1893–1962).
- ЛОЗАНО, Марио Г. (*Losano, Mario G.*; p. 1939).
- ЛОК, Џон (*Locke, John*; 1632–1704).
- ЛОРЕНСЕН, Паул (*Lorenzen, Paul*; 1915–1994).
- ЛОРЕНЦ, Едвард Н. (*Lorenz, Edward Norton*; 1917–2008).
- ЛОРЕНЦ, Конрад Захарије (*Lorenc, Konrad Zacharias*; 1903–1989).

- ЛУКИЋ, Радомир (1914–1999).
- ЛУМАН, Никлас (*Luhmann, Niklas*; 1927–1998).
- ЛУНДСТЕТ, Андерс Вилхелм (*Lundstedt, Anders Vilhelm*; 1882–1955).
- ЛУТЕР, Мартин (*Luther, Martin*; 1483–1546).
- ЛУТОЛД, Карл Едвин (*Leuthold, Karl Edwin*; 1847–1891).
- ЉАПУНОВ, Александар М. (*Љајунов, Александар Михаилович*; 1857–1918).
- МАБЛИ, Габријел Боно (*Mably, Gabrile Bonnot de*; 1709–1785).
- МАЈНХАЈМ, Карл (*Mannheim, Karl*; 1893–1947).
- МАЈНЕЗ, Едуардо Гарсија (*Mainez, Eduardo Garcia*; 1908–1993).
- МАЈХОФЕР, Вернер (*Maihofer, Werner*; 1918–2009).
- МАКАРЕВИЦ, Јулиуш (*Makarewicz, Juliusz*; 1872–1955).
- МАКИЈАВЕЛИ, Николо (*Machieveli, Nicoló*; 1469–1527).
- МАКСВЕЛ, Џејмс Клерк (*Maxwell, James Clerk*; 1831–1879).
- МАЛБЕР, Р. Каре де (*Malberg, R. Carré de*; 1861–1935).
- МАЛИНОВСКИ, Бронислав (*Malinowski, Bronislaw*; 1884–1942).
- МАЛТУС, Томас Р. (*Malthus, Thomas R.*; 1766–1834).
- МАН, Пол де (*Man, Paul de*; 1919–1983).
- МАНДЕЛБРО, Беноа (*Mandelbrot, Benoit*; 1924–2010).
- МАРИТЕН, Жак (*Maritain, Jacques*; 1882–1973).
- МАРКОВИЋ, Божидар С. (1903–2002).
- МАРКС, Карл (*Marx, Karl*; 1818–1883).
- МАРКУЗЕ, Херберт (*Marcuse, Herbert*; 1898–1979).
- МАУС, Ингеборг (*Mauss, Ingeborg*; р. 1943).
- МЕЈ, Роберт (*May, Robert*; 1936–2020).
- МЕЈН, Хенри Самер (*Maine, Henri Summer*; 1822–1888).
- МЕКЛАУН, Маршал (*McLuhan, Marshall*; 1911–1980).
- МАТИЋ, Димитрије (1821–1884).
- МЕКДАУЕЛ, Џон (*MacDowell, John*; р. 1942).
- МЕКИНОН, Кетрин А. (*MacKinnon, Catherine A.*; р. 1946).
- МЕКИНТАЈЕР, Аласдер (*MacIntyre, Alasdeir*; р. 1929).
- МЕКОРМИК, Нил (*MacCormick, Neil*; 1941–2009).
- МЕЛАНХТОН, Филип (*Melancthon, Philipp*; 1497–1560).
- МЕРКЕЛ, Адолф (*Merkel, Adolf*; 1836–1896).
- МЕРЛО-ПОНТИ, Морис (*Merleau-Ponty, Maurice*; 1908–1961).
- МЕСТР, Жозеф де (*Maistre, Joseph de*; 1753–1821).
- МИД, Маргарет (*Mead, Margaret*; 1901–1978).
- МИЗЕС, Лудвиг фон (*Mises, Ludwig von*; 1881–1973).

- МИЗЕС, Ричард фон (*Mises, Richard von*; 1883–1953).
МИКЕЛС, Роберт (*Michels, Robert*; 1876–1936).
МИЛ, Џон Стјуарт (*Mill, John Stuart*; 1806–1873).
МИЛЕР, Јозеф (*Miller, Joseph Hillis Jr.*; 1928–2021).
МИЛЕР-ЕРЦБАХ, Рудолф (*Müller-Erbach, Rudolph*; 1874–1959).
МИЛС, Чарлс Рајт (*Mills, Charles Right*; 1916–1962).
МИЊО, Пјер Базил (*Mignault, Pierre-Basile*; 1854–1945).
МИРАНДОЛА, Ђовани Пико дела (*Mirandola, Giovanni Pico della*; 1463–1494).
МИЗЕС, Ричард фон (*Mises, Richard von*; 1883–1953).
МИТЕЈС, Хајнрих (*Mitteis, Heinrich*; 1889–1952).
МИШЕЛ, Жак (*Michel, Jacques*; р. 1941)
МЈАЈ, Мишел (*Miaille, Michel*; р. 1941).
МОЛ, Рудолф фон (*Mohl, Rudolph von*; 1799–1875).
МОЛИНА, Луис де (*Molina, Luis de*; 1535–1600).
МОНТЕЊ, Мишел де (*Montaigne, Michael Eyquem de*; 1533–1592).
МОНТЕСКЈЕ, Шарл (*Montesquieu, Charles-Luis de Secondat*; 1689–1755).
МОР, Томас (*Morus, Thomas*; 1477/8–1535).
МОРГАН, Луис Хенри (*Morgan, Lewis Henry*; 1818–1881).
МОРЕН, Едгар (*Morin, Edgar*; р. 1921).
МОСКА, Г (*Mosca, Gaetano*; 1858–1941).
МУНИЈУС, Мозес (*Munius, Moses*; 1760–1842).
НАЈТ, Френк Х. (*Knight, Frank H*; 1885–1972).
НЕГУЛЕСКО, Петре П. (*Negulesco, Petre P*; 1870–1951).
НЕЛСОН, Леонард (*Nelson, Leonard*; 1882–1927).
НЕТО, Антонио Луис Мачадо (*Neto, Antonio Luis Machado*; 1930–1977).
НИНО, Карлос Сантјаго (*Nino, Carlos Santiago*; 1943–1993).
НИЧЕ, Фридрих Вилхелм (*Nietzsche, Freidrich Wilhelm*; 1844–1900).
НОЗИК, Роберт (*Nozick, Robert*; 1938–2002).
НОЈМАН, Франц Леополд (*Neuman, Franz Leopold*; 1900–1954).
НОЈМАН, Џон (*Neumann, John von*; 1903–1957).
НОЈРАТ, Ото (*Neurath, Otto*; 1882–1945).
ЊУТН, Исак (*Newton, Isaac*; 1643–1727).
ОБРАДОВИЋ, Доситеј (*Доситијије*; 1742–1811).
ОКАМ, Вилијам (*Occam, William*; 1270–1374).
ОКИН, Сузан Молер (*Okin, Susan Moller*; 1946–2004).
ОЛИВЕРКРОНА, Карл Ханс Кнут (*Olivercrona, Karl Hans Knut*; 1897–1980).

- ОЛСЕН, Френсис Елизабет (*Olsen, Francis Elisabeth*; p. 1945).
- ОРВЕЛ, Џорџ (*Orwell, George*; 1903–1952).
- ОРИГЕН (*Origenes Adamantius*; 185–254).
- ОРИЈУ, Морис (*Hauriou, Maurice*; 1956–1929).
- ОРТЕГА и Гасет, Хозе (*Gasset, José Ortega y*; 1883–1955).
- ОСТИН, Џон (*Austin, John*; 1790–1859).
- ОСТРОГОРСКИ, Георгије (1902–1976).
- ПАДОВАНСКИ, Марсилије (*Padovanus, Marsillius*; 1275/1280–1342).
- ПАРЕТО, Вилфредо (*Pareto, Vilferdo*; 1848–1923).
- ПАРСОНС, Талкот (*Parsons, Talcot*; 1902–1979).
- ПАПИНИЈАН, Емилије Паул (*Papinianus, Aemilius Paulus*; 140–212).
- ПАСКАЛ, Блез (*Pascal, Blaise*; 1623–1662).
- ПАУЛУС (*Paulus, Iulius*; 101–200).
- ПАУНД, Роско (*Paund, Roscoe*; 1870–1964).
- ПАШУКАНИС, Евгеније Брониславович (*Пашуканис, Евѣније Брониславович*; 1891–1937).
- ПЕЈН, Томас (*Paine, Thomas*; 1737–1809).
- ПЕЧЕНИК, Александар (*Peczenick, Alexander*; 1937–2005).
- ПЕРЕЛМАН, Хаим (*Perelman, Chaim*; 1912–1984).
- ПЕРИЋ, Живојин (1868–1953).
- ПЕТРАЖИЦКИ, Леон (*Petrzycki, Leon*; 1867–1931).
- ПЕТРОНИЈУС (*Petronius, Gaius Arbiter Titus*; 27–66).
- ПЕТРОВИЋ, Михаило Алас (1868–1943).
- ПЕТРОВИЋ – ЊЕГОШ, Петар II (1813–1851).
- ПИНДАР (*Pindar*; 517–438 пре н. е.).
- ПИРС, Чарлс Сандерс (*Pierce, Charles Sanders*; 1839–1914).
- ПИТЕР, Јохан Стефан (*Pütter, Johann Stephan*; XVIII век).
- ПЛАТОН (*Plato*; 427–347 пре н. е.).
- ПО, Едгар Алан (*Poe, Edgar Allan*; 1809–1849).
- ПОДГОРЕЦКИ, Адам (*Podgorecki, Adam*; 1925–1998).
- ПОЕНКАРЕ, Анри (*Poincaré, Henri*; 1854–1912).
- ПОЈА, Ђерџ (*Polya, George*; 1887–1985).
- ПОЛ, Балт ван дер (*Pol, Balthasar van der*; 1899–1959).
- ПОМПОНИЈЕ (*Pomponius, Secundus*; II век).
- ПОСНЕР, Ричард Ален (*Posner, Richard Allen*; p. 1932).
- ПОПЕР, Карл Рејмонд фон (*Popper, Karl Raimund von*; 1902–1994).
- ПОПОВИЋ, Јован Стерија (1806–1856):
- ПРЕСТУС, Роберт (*Presthus, Robert*; 1917–2001).

- ПРИГОГИН, Иља (*Prigogine, Ilya*, 1917–2003).
- ПОТЕР Ван Ранселер (*Potter, Van Ransselaer*; 1911–2001).
- ПРОДИК (*Prodicus*; 465–415 пре н. е.).
- ПРОТАГОРА из Абдере (*Protagoras*; 481–411 пре н. е.).
- ПРУДОН, Пјер-Жозеф (*Proudhon, Pierre-Joseph*; 1809–1865).
- ПУЛАНЦАС, Никос А. (*Poulantzas, Nicos A.*; 1936–1979).
- ПУФЕНДОРФ, Самуел фон (*Puffendorf, Samuel von*; 1632–1694).
- ПУХТА, Георг Фридрих (*Puchta, Georg Fridrich*; 1797–1846).
- РАДБРУХ, Густав (*Radbruch, Gustav*; 1878–1949).
- РАЈТ, Георг Хенрик фон (*Wright, Georg Henrik von*; 1916–2003).
- РАЗ, Џозеф (*Raz, Joseph*; р. 1939–2022).
- РАЈНАХ, Адолф (*Reinach, Adolf*; 1883–1917).
- РАЈХЕНБАХ, Ханс (*Reichenbach, Hans*; 1891–1953).
- РАПАПОРТ, Рој А. (*Rappaport, Roy A.*; 1926–1997).
- РАСЕЛ, Бертран Артур Вилијам (*Russell, Bertrand Arthur William*; 1872–1970).
- РАЦЕНХОФЕР, Густав (*Ratzenhoffer, Gustav*; 1842–1903).
- РЕАЛЕ, Мигел (*Reale, Miguel*; 1910–2006).
- РЕДКЛИФ-Браун, Алфред Реџиналд (*Radcliffe-Brown, Alfred Reginald*; 1881–1955).
- РЕЈСНЕР, Михаил Андрејевич (*Рейснер, Михаил Андреевич*; 1868–1928).
- РЕКАСЕНС СИЧЕС, Луис (*Recasens Siches, Luis*; 1903–1977).
- РЕНАР, Жорж (*Renard, Georges*; 1870–1965).
- РЕНАН, Јозеф Ернст (*Renan, Joseph Ernst*; 1823–1873).
- РЕНЕР, Карл (*Renner, Karl*; 1870–1950).
- РИКАРДО, Дејвид (*Ricardo, David*; 1772–1823).
- РИКЕРТ, Хајнрих (*Rickert, Heinrich*; 1863–1936).
- РИМЕЛИН, Макс фон (*Rümelin, Max von*; 1861–1931).
- РИСТИЋ, Михаило Христифор (1839–1897).
- РИТЕР, Клаус (*Ritter, Klaus*; р. 1918).
- РОБСОН, Вилијам А. (*Robson, William A.*; 1895–1980).
- РОЛС, Џон Б. (*Rawls, John B.*; 1921–2002).
- РОМАНО, Санти (*Romano, Santi*; 1875–1947).
- РОС, Алф Нилс Кристијан (*Ross, Alf Niels Christian*; 1899–1979).
- РОТЕРДАМСКИ, Еразмо (*Geert Geerts*, тј. *Erasmus Desiderius*; 1466–1536).
- РУБЈЕ, Пол (*Roubier, Paul*; 1886–1964).
- РУЛАН, Норбер (*Rouland, Norbert*; р. 1948).
- РУМЕЛИН, Макс фон (*Rümelin, Max von*; 1861–1932).
- РУСО, Жан-Жак (*Rousseau, Jean-Jacques*; 1712–1778).

- САКО, Родолфо (*Sacco, Rodolfo*; 1923–2022).
- САНСЕВЕРИНО, Гаetano (*Sanseverino, Gaetano*; 1811–1865).
- САВИЊИ, Фридрих Карл фон (*Savigny, Fridrich Karl von*; 1779–1861).
- САМЕРС, Роберт (*Summers, Robert*; 1933–2012).
- САМНЕР, Вилем Грејем (*Sumner, William Graham*; 1840–1910).
- САНТАЈАНА, Џорџ (*Santayana, George*; 1863–1952).
- САРТР, Жан-Пол (*Sartre, Jean-Paul*; 1905–1980).
- Св. САВА (Немањић, Расџко; 1174–1255).
- СЕН, Амартја (*Sen, Amartya*; р. 1935).
- СЕНДЕЛ, Мајк (*Sandel, Mike*; р. 1953).
- СЕНЕКА, Луције Анеј (*Seneca, Lucius Annaeus*; 6–65).
- СЕН-СИМОН, Клод-Анри де (*Saint-Simon, Claude-Henri de*; 1760–1825).
- СИМИЋ, Миролуб (1948–2008).
- СКАРПЕЛИ, Уберто (*Scarpelli, Uberto*; 1924–1993).
- СМИТ, Адам (*Smith, Adam*; 1723–1790).
- СОКРАТ (*Socrates*; 469/70–299 пре н. е.).
- СОЛОН (*Solon*; 640–558 пре н. е.).
- СОРЕЛ, Жорж (*Sorel, Georges*; 1841–1922).
- СОРОКИН, Питирим А. (*Сорокин, Пийириум Александрович*; 1889–1968).
- СОСИР, Фердинанд од (*Saussure, Ferdinand de*; 1857–1913).
- СОФОКЛЕ (*Sophokles*; 495–406 пре н. е.).
- СПАСОЈЕВИЋ, Живан (1876–1938).
- СПЕКТОРСКИ, Евгеније (1875–1951).
- СПЕНСЕР, Херберт (*Spencer, Herbert*; 1820–1903).
- СПИНОЗА, Барух де (*Spinoza, Baruch Benedictus de*; 1632–1677).
- СТАНГ ДАЛ, Тоув (*Stang Dhal, Tove*; 1938–1993).
- СТЕЈИЋ, Јован (1803–1853).
- СТУЧКА, Пјојр Илич (*Сџучка, Пџџрџ Илич*; 1865–1932).
- СУАРЕЗ, Франциско (*Suárez, Franciskus*; 1548–1617).
- СУТЕМАН, Аренд (*Soeteman, Arend*; р. 1944).
- СЦЕЛ, Жорж (*Scelle, Georges*; 1878–1961).
- ТАДИЋ, Љубомир (1925–2013).
- ТАЛЕС из Милета (*Thales*; 624–546 пре н. е.).
- ТАКЕНС, Флорис (*Takens, Floris*; 1940–2010).
- ТАМЕЛО, Илмар (*Tammelo, Ilmar*; 1917–1982).
- ТАРАНОВСКИ, Феодор (1875–1936).
- ТАРД, Габријел (*Tarde, Gabriel*; 1843–1904).
- ТАРЕЛО, Ђовани (*Tarello, Giovanni*; 1931–1987).

- ТАРСКИ, Алфред (*Tarski, Alfred*; 1901–1983).
- ТАСИЋ, Ђорђе (1892–1943).
- ТАЦИТ, Публије или Гај Корнелије (*Tacitus, Publius*, тј. *Gaius Cornelius*; 56–117).
- ТЕЈЛОР, Чарлс (*Taylor, Charles*; р. 1931).
- ТЕНИС, Фердинанд (*Tönnies, Ferdinand*; 1855–1936).
- ТЕРЕ, Франсоа (*Terreé, François*; р. 1930).
- ТЕРТУЛИЈАН (*Tertullianus*; 160–220).
- ТОМАЗИЈУС, Кристијан (*Thomasius, Christian*; 1655–1728).
- ТОКВИЛ, Алексис де (*Tocqueville, Alexis de*; 1805–1859).
- ТОМ, Жил-Рене (*Thomé, Jules-René*; 1890–1960).
- ТОМУШАТ, Кристијан (*Tomuschat, Christian*; р. 1936).
- ТРАЗИМАХ (*Thrasymachos*; између 450 и 350. пре н. е.).
- ТРЛАИЋ, Глигорије (1766–1811).
- ТРОПЕР, Мишел (*Michel Troper*; р. 1938).
- ТРОЦКИ, Лав (*Trotsky, Leon*; 1879–1940).
- ТУЦАКОВИЋ, Миодраг Д. (1911–1968).
- ТУЛМИН, Стивен (*Toulmin, Stephen Edelston*; 1922–2009).
- УЛПИЈАН, Домиције (*Ulpianus, Domitius*; 170–228).
- УНАМУНО, Мигел де (*Unamuno, Miguel de*; 1864–1936).
- УНГЕР, Роберто Мангабеира (*Unger, Roberto Mangabeira*; р. 1947).
- ФАЈГЕНБАУМ Мичел (*Feingenbaum, Mitchel*; 1944–2019).
- ФАЈГЛ, Херберт (*Feigel, Herbert*; 1902–1988).
- ФАЈНБЕРГ, Џоел (*Feinberg, Joel*; 1926–2004).
- ФАСО, Гвидо (*Guido Fassò*; 1915–1974).
- ФАТУ, Пјер (*Fatou, Pierre*; 1878–1929).
- ФЕШНЕР, Густав Теодор (*Fechner, Gustav Theodor*; 1801–1887).
- ФИВЕГ, Теодор (*Viehweg, Theodor*; 1907–1988).
- ФИЛИПОВИЋ, Јован (1819–1876).
- ФИНИС, Џон. М. (*Finnis, John M.*; 1902–1978).
- ФИХТЕ, Јохан Готлиб (*Fichte, Johann Gottlieb*; 1762–1814).
- ФЛОБЕР, Гистав (*Flaubert, Gustave*; 1821–1880).
- ФЛУСЕР, Вилем (*Flusser, Vilem*; 1920–1991).
- ФОЈЕРБАХ, Лудвиг (*Feuerbach, Ludwig*; 1804–1872).
- ФОРД, Џозеф (*Ford, Joseph*; 1927–1995).
- ФОРТЕСКЈУ, Џон (*Fortescue, John*; 1394–1476).
- ФРАЈЕР, Ханс (*Fraye, Hans*; 1887–1969).

- ФРАНК, Џером (*Frank, Jerome*; 1889–1957).
- ФРАНК, Филип (*Frank, Philipp*; 1884–1966).
- ФРИДМАН, Милтон (*Friedman, Milton* 1912–2006).
- ФРОЈД, Сигмунд (*Freud, Sigismund Scholomo*; 1856–1939).
- ФРОМ, Ерих (*Fromm, Erich*; 1900–1980).
- ФУКО, Мишел (*Foucault, Mishel*; 1926–1984).
- ФУЛЕР, Лон Л. (*Fuller, Lon L.*; 1902–1978).
- ФУРИЈЕ, Шарл (*Fourier, Charles*; 1772–1837).
- ФУШ, Ернст (*Fusch, Ernst*; 1859–1929).
- ХАБЕРМАС, Јирген (*Habermas, Jürgen*; р. 1929).
- ХАЈДЕГЕР, Мартин (*Heidegger, Martin*; 1889–1976).
- ХАЈЕК, Фридрих Августус фон (*Hayek, Freidrich Augustus von*; 1899–1992).
- ХАЈЗЕНБЕРГ, Вернер (*Heisenberg, Werner Karl*; 1901–1976).
- ХАКСЛИ, Олдус (*Huxley, Aldous*; 1894–1963).
- ХАМСОН, Чарлс Џон (*Hamson, Charls John Joseph*; 1905–1987).
- ХАНТИНГТОН, Семјуел (*Hantington, Samuel*; 1927–2008).
- ХАРИНГТОН, Џејмс (*Harrington, James*; 1611–1677).
- ХАРТ, Херберт Л. А. (*Hart, Herbert Lionel Adolphus*; 1907–1992).
- ХАРТМАН, Николај (*Hartmann, Nicolai*; 1882–1950).
- ХЕГЕЛ, Георг Вилхелм Фридрих (*Hegel, Georg Wilhelm Fridrich*; 1770–1831).
- ХЕГЕРСТРЕМ, Аксел (*Hägerström, Axel*; 1868–1939).
- ХЕЗЛИТ, Вилијам (*Hazlit, William*; 1778–1830).
- ХЕК, Филип фон (*Heck, Philip von*; 1858–1943).
- ХЕКЕЛ, Ернст (*Haeckel, Ernst*; 1834–1919).
- ХЕРАКЛИТ из Ефеса (*Heraclitus*; 544–488. пре н.е.).
- ХЕРДЕР, Јохан Готфрид (*Herder, Johann Gottfried*; 1744–1803).
- ХЕСИОД (*Hesiodos*; између 750 и 650 пре н. е.).
- ХЕФЕ, Отфрид (*Höffe, Otfried*; р. 1943).
- ХЕЛД, Дејвид (*Held, David Jonathan Andrew*; 1951–2019).
- ХИПИЈА (*Hippias*; 485–415 пре н. е.).
- ХЈУМ, Дејвид (*Hume, David*; 1711–1776).
- ХОБС, Томас (*Hobbes, Thomas*; 1588–1679).
- ХОБЕЛ, Адамсон Е. (*Hoebel, Adamson E.*; 1906–1993).
- ХОЛБАХ, Пол-Анри-Дитрих (*baron d’Holbach, Paul-Henri-Dietrich*; 1723–1789).
- ХОЛМС, Оливер Вендел (*Holmes, Oliver Wendell*; 1841–1935).
- ХОМЕР (*Homter*; крај VIII века или VII век пре н. е.).
- ХОРВИЦ, Мортон (*Horwitz, Morton*; р. 1938).

- ХОРКХАЈМЕР, Макс (*Horkheimer, Max*; 1895–1973).
ХОТМАН, Францис (*Hotman, François*; 1524–1590).
ХОХФЕЛД, Весли Њукомб (*Hohfeld, Wesley Newcomb*; 1879–1918).
ХУБЕР, Еуген (*Huber, Eugen*; 1849–1923).
ХУГО, Густав (*Hugo, Gustav*; 1764–1844).
ХУКЕР, Ричард (*Hooker, Richard*; 1554–1600).
ХУМБОЛТ, Вилхелм фон (*Humboldt, Wilhelm von*; 1767–1835).
ХУСЕРЛ, Едмунд Густав Алберт (*Husserl, Edmund Gustav Albert*; 1859–1938).
ХУСЕРЛ, Герхарт (*Husserl, Gerhart*; 1883–1917).
- ЦВИЈИЋ, Јован (1865–1927).
ЦВИНГЛИ, Хулдвајх (*Zwingly, Huldveich*; 1484–1531).
ЦЕЛСУС (*Celsus, Aulus Cornelius*; 25 пре н. е.–50).
ЦИЦЕРОН, Марко Тулије (*Cicero, Marcus Tullius*; 106–43 пре н. е.).
ЦИПЕЛИЈУС, Рејнхолд (*Zippelius, Reinhold*; р. 1928).
ЦВИНГЛИ, Хулдрајх (*Zwingly, Huldreich*; 1484–1531).
- ЧЕМБРЛЕН, Хјустон Стјуарт (*Chamberlain, Houston Stewart*; 1865–1927).
ЧЕРОНИ, Умберто (*Cerroni, Umberto*; 1926–2007).
ЧОМСКИ, Ноам (*Chomsky, Noam*; р. 1928).
- ЏЕЈМС, Вилијам (*James, William*; 1842–1910).
ЏЕКСОН, Роберт М. (*Jackson, Robert Meredith*; 1903–1986).
ЏЕНИНГС, В. И. Ј. (*Jennings, W. I. J.*, барон *Hewart of Bery*; 1870–1940).
ЏЕФЕРСОН, Томас (*Jefferson, Thomas*; 1743–1826).
ЏЕФРИЗ, Харолд (*Jeffreys, Harold*; 1891–1989).
ЏИНС, Џејмс Х. (*Jeans, James H.*; 1877–1946).
- ШАРКОВСКИ, Александар Н. (*Шарковский, Александр Николаевич*, 1937–2022).
- ШАРДЕН, Пјер Тељар де (*Chardin, Pierre Teilhard de*; 1881–1955).
ШАПИРО, Стивен Р. (*Shapiro, R. Steven*; р. 1951).
ШАРМОН, Жозеф (*Charmont, Joseph*; 1859–1922).
ШЕКСПИР, Вилијам (*Shakespeare, William*; 1564–1616).
ШЕЛЕР, Макс (*Scheler, Max*; 1874–1928).
ШЕЛДРЕЈК, Руперт (*Sheldrake, Rupert*; р. 1942).
ШЕЛИНГ, Фридрих Вилхелм Јозеф (*Scheling, Friedrich Wilhelm Joseph*; 1775–1854).
ШЕЛСКИ, Хелмут (*Schelsky, Helmut*; 1912–1984).
ШИЛЕР, Фридрих (*Schiller, Friedrich*; 1759–1805).

- ШЛАГ, Пјер (*Schlag, Pierre*; p. 1954).
- ШЛАЈЕРМАХЕР, Фридрих (*Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst*; 1768–1834).
- ШЛИК, Фридрих Алберт Мориц (*Schlick, Friedrich Albert Moricz*; 1882–1936).
- ШМИТ, Карл (*Schmitt Dorotić, Karl*; 1888–1985).
- ШМИТ, Роберт Х. (*Schmidt, Robert H.*; 1897–1966).
- ШМИТ, Зигфрид Ј. (*Schmidt, Siegfried J.*; p. 1940).
- ШНАЈДЕР, Ханс Петер (*Schneider, Hans Peter*; p. 1937).
- ШОМЛО, Феликс (*Szomlò, Felix*; 1873–1932).
- ШОПЕНХАУЕР, Артур (*Schopenhauer, Arthur*; 1788–1860).
- ШОУ, Роберт (*Show, Robert*; p. 1946).
- ШПЕНГЛЕР, Освалд (*Spengler, Oswald*; 1880–1936).
- ШПРАНГЕР, Едуард (*Spranger, Eduard*; 1882–1963).
- ШПРЕНГЕР, Герхард (*Sprenger, Gerhard*; 1929–1997).
- ШТАЈН, Лоренц фон (*Stein, Lorenc von*; 1815–1890).
- ШТАЛ, Јозеф фон (*Stahl, Joseph von*; 1802–1861).
- ШТАМЛЕР, Рудолф (*Stammeler, Rudolph*; 1856–1938).
- ШТЕРНБЕРГ, Теодор (*Sternberg, Theodor*; 1878–1950).
- ШТИРНЕР, Макс (*Stirner, Max*; 1806–1856).
- ШТОЛ, Хајнрих (*Stoll, Heinrich*; 1871–1937).
- ШТРАУС, Лео (*Strauss, Leo*; 1899–1973).
- ШУМПЕТЕР, Јозеф Алојз (*Schumpeter, Joseph Alois*; 1883–1950).
- ШУЛЦ, Хенри (*Henry Schultz*; 1893–1938).
- ШУЦ, Алфред (*Schütz, Alfred*; 1899–1959).

VI

СЕЋАЊЕ НА ТРИ СРПСКА ПРАВНА ПИСЦА У ИНОСТРАНСТВУ

Велики број наших научника је стицајем околности студирао у иностранству, особито у време кад Србија није имала одговарајуће високо школство, али и касније. Вративши се у земљу, они су играли важну улогу у науци и на другим пољима, давши значајан допринос својим радом и делом. Многи су, на жалост, остали за стално у иностранству.

Међу таквим нашим писцима налазио се знатан број правника. Поред осталог, они су радили велики број докторских радова на страним универзитетима, међу којима има и оних који су запажени у страниј правној науци као значајни, а објављивали су и друге радове. Ти радови су остали углавном непознати у нашој научној јавности. Такав је случај са ликом, а не само са научним делом, Миодрага Д. Туцаковића, Косте Стојановића и Стевана Јовановића, који су такође остали недовољно познати нашој научној јавности.

1. МИОДРАГ Д. ТУЦАКОВИЋ: ПОЗИТИВНО ПРАВО У УЧЕЊУ ФРАНСОА ЖЕНИЈА

(Miodrag D. Toutsakovitch, *Elaboration scientifique du droit positif dans conception de François Gèny. Essai critique*, ed. Pierre Bossuet, Paris, 1938)

Миодраг Д. Туцаковић је рођен 9., односно 22. јуна 1911. године у Београду. Основну школу је завршио у Крагујевцу, а гимназију у Првој мушкој гимназији у Београду. Матурирао је школске 1929–1930. године, а дипломирао на Правном факултету у Београду

са одличним успехом 11. децембра 1934. године, као најбољи студент у својој генерацији.

На Правном факултету у Паризу је докторирао 16. децембра 1938. године. Његова докторска дисертација је награђена угледном француском наградом *Mention honorable*.

По повратку у земљу прво је радио као судски приправник, а затим и као хонорарни наставник на Економско-комерцијалној високој школи у Београду (касније Економском факултету), и то на предмету Енциклопедија права.

Од 1941. године се налазио се као заробљеник у логору Оснабрик. После рата је радио у Високом међународном суду за накнаду штете у Раштату као редактор и преводилац. У Раштату је преминуо 8. марта 1968. године, где је сахрањен.

I

Туцаковић је писац већег броја запажених чланака, расправа и краћих студија, од којих наводимо само оне које су објављене до априла месеца 1941. године, јер његов каснији рад није довољно познат, иако постоје наговештаји да се ни у емиграцији није сасвим одрекао научног рада и писања.

Туцаковић је у кратком времену, поред докторског рада, објавио више запажених научних радова различитог обима, као што су: „Проблем законске и правне аналогije“ (*Бранич*, св. за јануар и фебруар, бр. 1. и 2, Београд 1936); „Школе о интерпретацији права“ (*Архив за љравне и друшћивене науке*, Београд 1936). Исти чланак је објављен у часопису *Revue Générale du Droit, de la Legislation et de la Jurisprudence* (св. за јануар, фебруар и март, Bordeaux 1937); „Бергсонов интуиционализам у филозофији права“ (*Архив за љравне и друшћивене науке*, Београд, септембар 1938). Исти чланак је објављен у часопису *Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie Juridique* (св. 1–2, Париз, 1939); „Проблематика Бергсоновог интуиционализма“ (*Двадесети век*, Београд маја 1939); „Школа егзегезе и њена критика“ (Београд 1940); „Границе социологије“ (пишчево издање, Београд 1940); „Идеолошка разматрања поводом укидања Француске комунистичке партије“ (*Нова Србадија*, Београд, јун 1940); „Појам позитивистичког правног позитивизма и његова критика“ (*Правосуђе*, бр. 9–12. и бр. 1–2, Београд, 1940. и 1941). Није непознато да је Туцаковић припремао уџбеник који због избијања рата није успео да заврши, као и да је после рата неке своје радове објавио у иностранству.

О Туцаковићевом раду постоје прикази, белешке и сећања, од којих треба подсетити само на неке, као што су: др Божидар С. Марковић, „Miodrag Toutsakovitch, Elaboration Scientifique du Droit positif dans la conception de François Géný – Essai critique“ (*Архив за правне и друштвене науке*, Београд, април 1939); др Ђорђе Тасић, *Увод у правне науке* (Београд 1941); François Géný, *Ultima Verba* (Paris 1951); „Association Nationale des Docteurs en Droit“ (*Annuaire*, Paris 1967); др Драгољуб Јовановић, *Људи, људи* (Београд 1973); Мирољуб Симић, „О тумачењу права професора Ђорђа Тасића“ (*Зборник радова Правног факултета у Нишу*, св. 12, Ниш 1973); *Четиридесет година Економског факултета, Београд, 1937–1977* (Београд 1977) итд.

II

Суштину научног рада Миодрага Д. Туцаковића на најбољи начин приказује његов докторски рад. Састоји се од три дела са осамнаест глава, уз увод и кратак закључак.

У *Уводу* се говори о мотивима да се обради овакво питање, као и о методима израде. У првом делу, чији је наслов уједно и наслов целог рада, писац даје целокупан преглед доктрине Франсоа Женија; поставља проблеме и одређује њихов однос према општој филозофији; бави се природом правних дисциплина и разликом физичког и моралног света; анализира и примењује методе којима се у правној теорији и филозофији права могу одредити објекти, осећаји, интелигенција и интуиција; излаже проблеме воље, веровања и истине, и пореди постављене правне проблеме са основом права и главним проблемима историје опште филозофије уз опсежан осврт на Женијево и Бергсоново учење. Такође, предмет његовог интересовања јесу савремени филозофски проблеми, а расправља и о дуализму у правној методологији. У другом делу: *Покушај синтетичке класификације различитих система основа права*, Туцаковић указује на неопходност постојања појма права и класификује различите правне школе. Обухваћени су правни позитивизам, социолошки позитивизам и доктрина природног права. У трећем делу: *Природно право*, реч је поново о природном праву и неопходности његове обраде приликом научног излагања појма права. Исто тако, у овом делу књиге писац подробно приказује Женијево учење, али износи и властите критичке замерке. На крају, писац говори о крајњим циљевима и дOMETИМА Женијевог учења, као и о резултатима до којих је сам дошао. У закључку,

писац у најкраћим цртама излаже властите ставове и идеје о предмету свог рада.

III

Пишчев циљ је да пронађе одговор на питање који правни принципи могу да послуже као основа за научну обраду појма права. Према њему, проблем научне обраде права не постоји само у области циљева. Он постоји како у области онога што је у праву дато (*donné*), тако и онога што је конструкција (*construit*). Приметан је и пишчев напор да укаже на целовитост човека као бића које може да открива правна правила, као и на потребу да се појаве проучавају у својој укупности. То је довело до занимљивог и значајног научног резултата. На пример, писац сматра да законодавац није надлежан да суди о методолошким питањима права, изворима тумачења, основама права, као ни о научним правним начелима. Иза ових тврдњи налазе се други, много важнији пишчеви ставови којима он критикује учење егзегетичке правне школе и њен изразит формализам због могућности да се право претвори у неправду и насиље.

Основни пишчев став, у најкраћем, састоји се у следећем: право није могуће одредити само помоћу тзв. правних средстава, него тек уз коришћење резултата и средстава других научних дисциплина. То произлази из Туцаковићевог основног методолошког, односно холистичког става, према коме се појаве могу одредити само имајући у виду њихову укупност. Друга важна пишчева идеја произлази из појма правде, која заузима средишње место у његовом појму права. Према њему, правда представља основни принцип права. Оно што је праведно, међутим, не мора се налазити у позитивном праву, јер позитивно право није увек праведно. Због тога писац нарочито истрајава на потреби да се стално улаже напор како би позитивно право постало у што је могуће већој мери праведно. У противном, право се своди на физичку принуду и претвара у своју супротност. То залагање је подржано ширим захтевом за одржавањем правде која омогућава остваривање идеје „друштвене хармоније“ у правном и друштвеном поретку. Овим идејама примерено је излагање о правној методологији, а исти је случај и с методима којима се писац у књизи користи. Прилози о различитим правним школама и критичко излагање њихових резултата, пак, писцу треба да олакшају аргументацију властитих идеја.

* * *

Туцаковићева студија представља редак пример успешног изношења властитих идеја о најсложенијим проблемима правне теорије у непосредном сучељавању са идејама о истим проблемима таквог правног ауторитета као што је Франсоа Жени. Писца кресе, поред несумњиво великог правног образовања и ерудиције, тананост мисли без које сваки сличан покушај не би постигао жељан резултат, као и врстан стил и језик. Тим својим радом Туцаковић је као млад правник заслужено закорачио у свет науке. Написао је модерно научно дело, изванредно употребивши добро постављен методолошки апарат, те је оно значајан допринос правној теорији и филозофији права. То је случај и са другим његовим наведеним радовима, написаним до 1941. године.

(Зборник за теорију права, св. IV, изд. Српска академија наука и уметности, Београд 1990, 355–357)

2. КОСТА СТОЈАНОВИЋ: ОБЛАСТ ПРАВА

(Kosta Stoyanovitch, *Le domaine du droit*,
ed. Liberaire générale de droit et de jurisprudence
/L.G.D.J./, Paris, 1967)

Константин Стојановић је рођен 1914. године као ратно сироче, у сиромашној породици у селу Касидолу крај Пожаревца. Служећи у богатим кућама, 1933. године је завршио гимназију у Пожаревцу, а Правни факултет у Београду 1938. године. Као одличан студент добио је стипендију за студије у Паризу, где је отишао 1938. године. Наредне, 1940. године је прешао у Лион, где је докторирао 1942. године тезом о клаузули *rebus sic stantibus*. Потом је боравио у Мадриду и Лондону, да би се 1944. године вратио у земљу и учествовао у рату на Сремском фронту. Године 1946. отишао је у Париз, где је убрзо био примљен за сарадника у Националном центру за научна истраживања у Паризу. За доцента на Правном факултету у Београду изабран је 1947. године, али је остао у Паризу све до смрти 1982. године. Поред докторског рада, написао је више књига из области совјетског и нашег позитивног права, углавном ради упознавања француске научне јавности са

овим особеним правним системима. Главни његов рад је на теорији права. Поред више чланака у часописима, из ове области је објавио и два значајна дела *Обласић љрава* и *Марксизам и љраво* (*Marxisme et droit*, ed. Liberaire gènèrale de droit et de jurisprudence /L.G.D.J/, Paris, 1964). Овог пута биће приказана његова интересантнија књига *Обласић љрава*.

I

Писац у књизи *Обласић љрава* покушава да на целовит начин обради најсложенији проблем правне теорије и да одговори на питање шта је право и које су његове границе.

У предговору књиге, писац критички говори о развоју властитих ставова о праву и о своме раду. Као и други теоретичари права, и он примећује да је на почетку мислио да је право „лака дисциплина и материја“, да је техника, форма. Када је, међутим, одлучио да напише књигу *Обласић љрава*, схватио је да се ради о изузетно сложеном проблему, односно да је реч о читавом низу проблема на које истраживач наилази с надом да ће бар један моћи да реши. Уочавајући да дефиниција права и област права нису исте ствари, писац књигу дели да два дела, уз увод и закључак. У првом делу, писац се бави „проблемом области права“, а у другом „теоријом потреба“, где износи и властито виђење основа за одређивање појма права.

У *Уводу*, писац говори о проблемима са којима се сусретао приликом писања ове књиге, одређује предмет истраживања и указује на најважније резултате које је пружила филозофија и теорија права о овом питању.

Први део књиге *Проблем обласић љрава*, састоји се из пет глава. У првој глави: „Спољашње и формалне стране проблема“, писац говори о два могућа схватања, о „приватној“ и „јавној“ страни појма права, о еластичности граница права, као и о одређивању специфичности права. У другој глави: „Правно правило“, истражује могућности правног позитивизма за одређивање појма права. Трећа глава: „Идеја права“, обрађује изузетно важне проблеме којима се бави теорија природног права. Поред критичког испитивања резултата, у овој глави писац посебно обрађује идеју о „наплетку“, њен илузорни карактер, као и мистификације појмова права и правде. У четвртој глави: „Правни однос“, приказани су резултати различитих социолошких школа права. Пета

глава: „Методолошки цинизам“, бави се на општи начин недоумицама са којима се сусреће „циничан дух“, као и учењем које је из цинизма проистекло. Није тешко закључити да доследна примена овог учења мора писца књиге да остави у недоумици да ли је збиља успео да одреди границе права.

Други део књиге, *Теорија њошреба*, састоји се из девет глава. У њима писац излаже властито виђење основа за одређивање појма права. У првој глави: „Заједничко гледиште (Опште знање)“, представљају се основне идеје, као што су „хумано друштвено биће“ као објекат потпуног сазнања, појам потреба, људске друштвености и хуманости. У другој глави: „Појам потреба и разјашњење „хумано-друштвеног““, указује се на неопходност појма „хумано-друштвене стварности“, на предност појма потреба над другим појмовима, као и на критике које су писцу упућене тим поводом. Такође, у овој глави писац приказује и неколико теорија о тзв. „претходним потребама“. Трећа глава: „Друштвени односи“, бави се проблемима удруживања и раздруживања људи, настајањем највишег друштвеног ауторитета, пријатељством и непријатељством у друштву и ван њега, као и постојањем правила тзв. „хумано-друштвеног понашања“. Четврта глава је посвећена „Теоријама о друштвеној једнакости и неједнакости“. На сличан начин као и у *Расправи о основама и њореклу неједнакости међу људима* Ж.-Ж. Русоа, писац говори о неједнакости, односу савремених теорија са теоријама XVIII и XIX века и могућностима критичког прихватања њихових резултата. Пета глава: „Борба за задовољење потреба“, представља унеколико расплет пишчевих недоумица. У овој глави он излаже идеје о разлици између материјалног добра и части, о могућностима демократске политике као начину да се прогресивно смањи потреба за добрима, о расипништву и жртвовању, као и о пријатељству. С тим у вези је и шеста глава: „Друштвена регулатива“, у којој због недостатка средстава за задовољење материјалних потреба – духовне никад не могу да се исцрпе – настају правна правила. То су принудна правила која се сажимају у праву, с обзиром на постојање државе. Али, ништа мање нису важна ни правила која чине саставни део друштвеног и личног моралног кодекса људи. Писац са поменутих правилима доводи у везу правну технику и економију. Нарочито у седмој глави: „Идеологија“, писац правна правила доводи у везу са идеологијом, са утицајем идеологије на науку и филозофију, као са њеним утицајем на морал и правне теорије. У осмој глави: „Идеолошка подела између „јесте“ и „треба““, писац одређује

додирне тачке између науке и нормативне науке, пројектује оно што јесте и оно што треба да постоји у „хуманом друштвеном бићу“ и проучава однос чињеница и вредности на овом плану. У деветој, завршној глави: „Двострука страна граничних области права“, писац одређује појам права, бави се односом јуриспруденције и стварности, и говори о односу чињеница и права.

II

Говорећи о границама права, писац у књизи указује на две стране проблема права: на описну и на критичку страну. Уочавајући да се ради о „широком проблему“, који се у крајњој линији своди на одређивање самог појма права, он „проверава“ да ли право постоји и пре него што га опишемо и критички испитамо. У суштини, ради се о одговору на питање: постоје ли такви друштвени односи који су правни и пре него што су регулисани правом. То је основни проблем, сматра писац, од кога зависе сви други правни проблеми. Тај, иначе стари проблем правне теорије, он решава на неубичајен и нов начин, сматрајући да се границе права налазе у хуманости. Такав свој став он доводи у везу са моралом, при чему анализира однос права и морала, тј. правних и моралних правила. Тај проблем илуструје решењима која су дали други истакнути правни филозофи и теоретичари права, допуштајући, ипак, да он остане нерешен и без јасног одговора. То, међутим, не значи да проблем граница права не може да се опише, што је основна пишчева намера.

С друге стране, писац појам права изводи из појма потребе. Према њему, друштвени односи су одређени потребама, па је то случај и са правним односима, који су, такође, израз одговарајућих потреба. У ствари, потребе су део правног регулисања уз помоћ „било којег ауторитета“, па су правни односи сви друштвени односи принудног карактера. Недостатак добара и немогућност да се задовоље све људске потребе, које су променљиве и односе се не само на материјална добра него и на активности које не могу да се конзумирају, захтевају постојање друштвеног ауторитета који ће да распоређује добра у друштву. То се чини правним правилима која одржавају неједнакост међу људима. Сагласно са тим, друштвени односи у којима нема неједнакости нису предмет правног регулисања. То су односи љубави, пријатељства, као и односи човека према добрима. На тај начин, писац разликује и раздваја правна правила од друштвених правила и техничких правила.

То, међутим, не значи да између тих правила нема допуњавања и преплитања. Пошто се право и морал односе на исто подручје, то морал „одузима праву посебност у погледу предмета регулisaња“. Претходну и малочас наведену тврдњу о односу права и морала, тј. правних правила и моралних правила, писац додатно доводи у склад и изводи из појма „социјалног друштвеног бића“, који се заснива на концепцији потреба. Та концепција је пишчево изворно полазиште за одређивање појма права. Наиме, због немогућности да се све друштвене потребе задовоље настају принудна правна правила која служе за распоређивање оних друштвених добара којих је мање од потреба за њима. То показује да теорија потреба и концепција друштвено-хуманог бића представљају основу пишчевог појма права.

* * *

Коста Стојановић се прихватио тешког задатка да одреди границе права и сам појам права. Интересантно је да том приликом није прво одредио појам права, а затим његове границе, него обрнуто: прво границе права, а затим његов појам. Уз то, морао је да се задовољи само описом граница права, а не и њиховим критичким испитивањем и одређивањем, што не мора да буде велика замерка његовом раду имајући у виду сличне резултате других писаца. Област права је хуманост, али хуманост није никакав посебан правни појам, већ је човеково генеричко својство које се развија у процесима индивидуализације и индивидуације. Поред тога, границе права пре могу да се одреде интуитивно него рационално. Када разум закаже или када није довољан, интуиција нам омогућава да појаве разликујемо, али не и да их јасно разграничимо. Чисто теоријски посматрано, проблем граница права је већи и тежи проблем од било ког проблема сличне врсте. Он не може на задовољавајући начин да се реши, због чега границе могу само да се назначе и опишу. Ипак, проблем одређивања области права је на неки начин изведен проблем, јер границе било које појаве могу да се одреде само ако се зна предмет који се одређује – сама појава, а то је с правом најтеже.

Све речено, наравно, не одузима смисао потражи за обласћу и границама права, већ цео проблем представља у другачијем светлу. У том смислу, подједнако је добро и настојање да се решење назначи, да се пружи један можда потпунији и бољи одговор на постављено питање. Настојања такве врсте, као што је познато,

представљају вредан покушај да се одговори на питање које други или недовољно примећују или избегавају због његове тежине. Једноставно, постоје питања на која никада не може коначно да се одговори, али је сваки покушај да се на њих одговори вредан хвале. Што се, пак, хуманости тиче, као границе права, несумњиво је да постоје важне везе између права и морала, као и да је циљ права да постане сам морал (без кога уопште не може да постоји хуманост). Али, несумњиво је и то да Стојановић хуманост не посматра само као „идеалитет“, већ и као „реалитет“ у друштвеним размерама. Иако не треба превише сумњати у људску хуманост, која ипак постоји, много је теже уздржати се од сумње која се појављује приликом покушаја да се хуманост одреди као друштвени појам. Иако није тешко ставити замерке пишем идеализованом схватању у поменутом смислу, тешко је порећи изворну вредност ове Стојановићеве књиге, која је несумњива.

Књига Косте Стојановића *Области љрава* представља у сваком погледу значајан покушај да се на нов начин одреди и објасни један од најтежих правних проблема којим се одавно баве генерације правника.

(Зборник за теорију љрава, св. IV, изд. Српска академија наука и уметности, Београд 1990, 359–362)

3. СТЕВАН ЈОВАНОВИЋ: ОГРАНИЧЕЊЕ ДИСКРЕЦИОНИХ НАДЛЕЖНОСТИ ДРЖАВА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ

(Stevan Jovanović, *Restriction des compétences discrétionnaires des Etats en droit international public*, Ed. Publications de la revue générale de droit international public, Nouvelle série, No 43, Paris, 1988)

Развој југословенске правне теорије и њен замах последњих неколико деценија, омогућили су лакше и успешније упознавање међународне правничке јавности са најновијим резултатима домаћих истраживача. Међу такве радове који су скренули пажњу а објављени су у иностранству, свакако спада моографија Стевана Јовановића *Ограничење дискреционих надлежности држава у*

међународном йраву. Предговор књизи је написао Проспер Вејл, професор Универзитета за право, економију и друштвене науке у Паризу. Необично је да је књига познатија од њеног аутора, о коме готово да се ништа тачно не зна. Недостају чак основни подаци о аутору. Ипак, написано је вредно дело које траје док речи лете.

I

Књига Стевана Јовановића *Ойраничење дискреционих надлежности држава у међународном йраву* подељена је у шест глава, уз кратак уводни део и закључак.

Прва глава у књизи је посвећена дискреционој надлежности држава у унутрашњем праву. У њој су обрађени основни теоријски појмови дискреционе власти; надлежност државе и њен однос према субјективном праву; извори дискреционе власти и слично. Писац у другој глави излаже теорију надлежности у међународном праву и надлежност државе у наведеном смислу. У трећој глави је обрађен проблем дискреционе надлежности државе у међународном праву, а у четвртој ограничења дискреционе надлежности, при чему се посебно говори о ограничењима са становишта множине норми, циља правног акта и самог основа за ограничавање у међународном и унутрашњем праву. Писац у петој глави говори о начелу „рационалног вршења ограничења“, које је чврсто засновано на духовној оријентацији писца XVIII и XIX века, док је у шестој глави изложена теорија злоупотребе права у светлу потребе да се дискрециона надлежност држава ограничи. Јовановић, на крају, у закључку, кратко излаже своје најкарактеристичније идеје.

II

Главни пишчев циљ јесте да обради сложен проблем односа државног и међународног права са становишта ограничења дискреционих надлежности држава. Писац сматра да власт државе у међународном праву мора да буде ограничена упркос тежњи државе да је врши слободно. Таква ограничења су нарочито данас потребна, јер се управо у располагању дискреционом влашћу преламају важна теоријска и практична питања односа унутрашњег и међународног права. Али, овлашћења државе проистекла из располагања дискреционом влашћу не смеју да се потпуно укину,

јер би тиме био укинута самосталност као својство суверености државе. Због тога, та власт мора да буде ограничена, што се постиже прецизним одређивањем дискреционих ограничења државе. То је много повољнија варијанта од друге, да се дискрециона овлашћења потпуно укину.

Писац такође дискрециону власт проучава не само као социолошку, већ и као правну чињеницу. У исто време, он повезује теоријске резултате са правном праксом у свету и њеним резултатима. У књизи је посебна пажња посвећена правно-техничким проблемима, као и одговарајућим примерима из судске праксе. Уз то, коришћењем упоредног (компаративног) метода приказано је право са правном праксом карактеристичном за европски континентални и англосаксонски систем права. Том приликом, писац се посебно ослањао на резултате француске правне теорије, о којима подробно говори.

Јовановић је приликом писања књиге користио изузетно богату грађу и репрезентативне радове најугледнијих правника који су се бавили проблемима дискреционе власти. Интересантно је, међутим, да у монографији нема радова најпознатијих југословенских и српских писаца о дискреционој власти или слободној оцени, иако је њихов допринос осветљавању проблема дискреционе власти изузетно велик. Подсећамо само на радове Ива Крбека (*Дискрециона оцјена*, Загреб 1937) и Ђорђа Тасића (у: *Избор расправа и чланака из теорије права*, Београд 1984), који ни по чему не заостају за сличним радовима Келзена, Остина, Де Лобадера, Ведела, Гарнера и других познатих правних ауторитета у тој области.

* * *

Монографија Стевана Јовановића представља вредан допринос правној науци. Она је интересантна како због одабране теме, тако и због околности под којима је писана. Она је још један доказ да српска наука има шта да саопшти правној науци у свету.

(*Зборник за теорију права*, св. IV, изд. Српска академија наука и уметности, Београд 1990, 362–363.

VII

ИСЕЧЦИ И ЗАБЕЛЕШКЕ О СВЕТУ ПРАВА

Прилог под називом „Исечци и забелешке о свету права“ састављен је од кратких карактеристичних делова преузетих из текстова књига увршћених у Изабрана правна дела.

Аналогија

- Аналогија је врста закључка према коме се слично сматра истим. Она није истинита, али је корисна. Често се користи јер правници радо дају предност корисном над истинитим.

Аскриптивност

- Иако унутар исте државе постоје аскриптивне друштвене групе, оне првенствено функционишу као чисто интересне заједнице и не опстају на љубави и узајамном поверењу као породица. Зато су подесне за упражњавање права, али су сасвим неподесне за упражњавање вештине трагања за правдом којом се често образлаже потреба њиховог признавања. Можда се прави приступ састоји у истрајавању на међусобној толеранцији, којом ће се вероватно исправити многе старе неправде наносењем још бројнијих нових неправди традиционалној друштвеној већини.

Апстракт

- „Први покретач“ нагони целу природу, укључујући и људски дух, да се креће према циљу. Он покреће универзум неком врстом привлачења из будућности са циљем да се у оном што зовемо стварност испуни одређена сврха. Испуњавањем те сврхе, све што постоји приближава се Првом покретачу (*Прадавном*), а то наводи на неуобичајен

закључак: да је Бог у наведеном смислу првобитни и свему претходећи Врхунски привлачилац. Он делује или изван времена или из будућности, док се наши људски животи крећу својеврсним временски и просторно одређеним путањама, које све у крајњем воде до тог Врховног или Врхунског атрактора, све до спајања са њим.

- Први покретач није свет са укупношћу својих природних сила. Први покретач је „Неко“, а не „Нешто“, „Бог“ а не „Природа“.

Ауџенџичносџ

- Из ауџенџичности настаје легитимност, а из ње законито и ефикасно право.

Ауџоритетџ

- Власт је израз друштвене моћи и ауџоритета у заједници, али није сваки ауџоритет власт нити је свака власт ауџоритет.
- Ауџоритет улива поштовање, а сила страх. Обоје изазивају страхопоштовање. Међусобно треба да се допуњавају, јер је ауџоритет без силе немоћан, а сила без ауџоритета слепа.

Ауџономија

- Ауџономија је привилегија, а не право. Та привилегија се не отима, већ заслужује.
- Изгледа да је само изузетност статуса ауџономије у односу на редовни статус локалне самоуправе поуздано мерило за њихово много важније садржинско разликовање. Очигледно је да су за ауџономију суштински важна два чиниоца: изузетност статуса ауџономије и самостална законодавна делатност унутар ауџономије, под условом да је однос ауџономног законодавства према државном законодавству исти као однос изузетка према правилу у граматици: где важи изузетак, не важи правило. А то значи да ауџономна област или покрајина није држава у држави.

Безакоње

- Безакоње не може да се искорени. Оно може само мање-више успешно да се уклања, исправља и спречава.
- Изиграно право и погажена правда рађају незнађе и беду, а ови незадовољство и велики гнев.

Будућности

- Будућност је бескрајни низ могућности од којих се остварује само једна – у садашњости. Прошлост је некадашња садашњост састављена од остварених могућности.

Ванредно стање

- Стање државне нужде или ванредно стање може да се уведе само у демократским правним државама пошто у онима које то нису перманентно ванредно стање представља њихово редовно стање.

Варварство

- Изгледа да је варварство јаче од цивилизованости, разарање од стварања, простота од културе. Цивилизованост и култура су скупи, док је варварство бесплатно.

Власти

- Мањина увек влада у друштву. Разликују се само начини на које се долази до власти, али разлози никад.
- Људски владари постоје и понашају се као да су богови. Само су у сенци, изван јавне сцене коју оличава званична власт, која их слуша, дела по њиховим заповестима, а приказује себе као исправну и праведну. Ти прави владари су скривени, невидљиви и скоро непознати. Мало се тога суштински променило током протеклих миленијума.
- Када се држава нескривено појављује као осамостаљена сила она постаје свемоћна и свеприсутна, њена веза са народом непосредна, а однос према начелу законитости привидно афирмативан. Често се у таквој држави уместо вредности законитости истичу вредности реда, мира и грађанске послушности, а нарочито покорности, као пожељне друштвене вредности. Упоредо са тим, сузбијају се индивидуалност и слобода на властито мишљење или одговорну критику, док неизвесност и страх поспешују самоцензуру. То је пут којим се законитост од правног и друштвеног начела претвара у емотивно-психолошко начело попуштања и самоцензуре.
- Савремени управљачи су схватили да власт над људима није власт над њиховим телима, већ над њиховим душама. Вишевековно искуство цркве је само пренето на терен световне власти. Бруталну силу, карактеристичну за

сличне историјске примере суровијих метода и приземних могућности, данас замењују психичка тортура и „испирање мозга“ много финијим методима. Неки то исправно означавају као примену социјалног инжињеринга над становништвом. Уместо батине, „преваспитавање или искључивање“ из заједнице постаје нови кредо такве левијатанске државе чија власт почива на сталном застрашивању грађана.

Вредности

- Вредности нису пуки збир, као што је случај са простим скупом елемената, већ целина. Оне другачије не могу ни да се објасне. То захтева незаменљиву вредност човекове личности која је необјашњива само из искуствено датих чињеница помоћу којих се личност испољава и изражава. Изгледа да је у човеку и свим његовим творевинама стално присутно нешто из трансцендентног света из кога потиче његова неугасива тежња за довођењем искуственог света у везу са вредностима.

Врлина

- Врлина је вредност на делу, у акцији.

Гласање

- Најбоље је када се уопште не зна за кога је бирач гласао јер је он тада сучељен само са својим предрасудама и заблудама.

Геније

- Генији не морају да буду свеци.

Глобализам

- Светску владавину права је могуће оптимистички замисли само као демократску глобалну владавину која би требало да се креће унутар једног укључујућег, консензуалног, кооперативног, мултилатералног конституционалног оквира који би створио истински функционалну и оперативну верзију владавине права. А можда и не би, јер то не би било потребно у случају успостављања еугеничке глобалне диктатуре над остатком некадашњег човечанства. Био би то Архипелаг Гулаг светских размера. Не постоје назнаке или докази да би било другачије.

Постоје само уверавања у благодети једног свеобухватног или универзалног (космополитског) устројства људске заједнице која би требало да броји до 500 милиона преживелих чланова човечанства, барем како је записано на споменику Georgia Guidestone. Нуди се утопија, а ствара дистопија.

Демократија

- Модерна демократија није владавина народа, већ владавина изабраних у име народа и у интересу народа посредством законитости. Таква демократија би за старе Атињане била олигократија – владавина изабране мањине, што је и данас случај.
- Ако игде постоји таква, демократија би требало да буде држава у којој је поштовање државне власти најмање засновано на страху, а највише на колективној свести грађана, односно држава у којој власт демократски изабраних управљача почива на поверењу већине њених грађана. За два века, модерна демократија је од наде људског рода претворена у химеру.
- Када би се демократски одређивала правописна правила, и најписменији народ би убрзо постао сасвим неписмен.
- За демократију се и даље каже да представља најбољи од свих лоших облика политичког поретка који се не поседује, већ заслужује, изузев ако се не жели да парламент и друге легалне институције постану застареле иконе са демократском легитимацијом без демократске суштине и неприкосновености.
- Иако несавршена, демократија је нешто најбоље што су људи до сада створили. Она је драгоцене јер ослобађа успаване личне стваралачке снаге, а друштву обезбеђује поузданији и слободнији стваралачки развој. Ниједан други модел поретка то не може да постигне боље од ње.
- Демократија не сме да буде авантура, нити „бизнис“ неодговорних, већ порив „најжељнијих“, када су тог порива лишени најбољи.

Догматизам

- Догматизам је користан као штап слепцу. Фанатизам му је блиски рођак.

Достојанство

- Када постоји, достојанство зачињава слободу као мило-срђе правду или правда право.
- Људско достојанство је човекова истинска природа. Тек људско достојанство човека чини узвишеним бићем.
- Људско достојанство није посед, већ врлина. Једино људско достојанство не може да се прода, уступи нити замени достојанством неког другог човека.
- Нису сви људи једнако друштвено достојанствени, јер људске склоности и потребе имају своју „пијачну цену“.
- Ниједно људско биће не може да буде достојанствено ако није слободно, морално и културно. Тек тада, под условом да је надахнуто осећајем за правду и правичност, оно као духовно биће може да постане поседник највеће могуће слободе и корисник благодети правне сигурности и једнакости.
- Људско достојанство извире из људске природе, а толеранција из цивилизованости и културе. Прво је генеричко човеково својство, а друго стечено друштвено својство.
- Данас је човек на сваки могући начин понижен. А понижен човек постаје отписан човек, јер губи поверење у себе и поштовање своје околине. Тада постаје биолошки саздано биће без достојанства. Збиља, шта ће у будућности бити с људским достојанством и хоће ли га уопште бити у овом све више дехуманизованом друштву?

Држава

- Држава се не види, али се осећа. Виде се само обележја која је представљају.
- Гесло државе је власт, а друштва слобода. Али, у стварном животу нема власти без слободе, нити слободе без власти. Чиста власт, без слободе, доводи до тоталитаризма, тј. ропства, а чиста слобода до анархије, тј. безвлашћа.
- Лоша држава није добра држава. Чак није нормална држава. Али, боља је и таква него да је уопште нема. Није лако живети на својој земљи под туђом влашћу. Али често није лако живети на својој земљи ни под својом влашћу.
- Држава је „крхка“ творевина. Сваки поредак би да буде сигуран, али ниједан не може више него да буде изванредан.

- Да нема права, држава би представљала обичну разобручену силу која би прво уништила друштво, а на крају и саму себе.
- Држава не може да постоји без права и правила, али би право у облику друштвених правила могло да постоји без државе.
- Држава није простор (земља) без становника и власти. Она није ни становништво без простора и власти. Али, она није ни власт без простора и становника.
- Чак и ако држава није човеков највиши или коначни циљ, она је ипак нужно средство за остварење скоро свих других његових личних и друштвених циљева. И што људи свесније схватају услове свог живота, то више треба да раде на усавршавању своје државе.
- Иако већина држава траје дуже од обичног људског века, ипак, оно што не дочекају оснивачи сачекају њихови потомци. И државе настају, мењају се и нестају.
- Престанак државе обично није апсолутни крај државе као такве, јер је народни творац старији од државног. Када једна држава нестане, друга настане ако народ претекне.
- Иако је држава нужен услов за постојање права, она није довољан услов за примену права.

Државна власт

- Власт је све важнији ако не и најважнији елемент државе. Данас постоје јаке и технолошки добро опремљене државе које у потпуности контролишу простор и становништво чине покорним. Та моћ се све чешће користи за разбијање старих и стварање нових држава. Исто се чини и с народом: народ постаје део становништва или се од делова становништва стварају нови народи. Очигледно, у савременим државама власт је поново постала важнија од простора и народа.
- Данас ко има власт, тај територију и становништво претвара у нову државу са новим становништвом. Бестидност даје погон таквим подухватима.
- Добро уређена власт чува прво своје становнике. Чувајући своје становнике, она чува своју територију. И тек чувајући своје становнике и своју територију, она чува саму себе.

- Онај ко довољно не воли своју земљу увек може да воли било шта друго.

Друштво

- Какво је друштво, такви су му држава, право и законитост.
- Познато је да друштвена утакмица никад није непристрасна и праведна, јер је намештена пре самог њеног отпочињања. Чак ни у идеализованом опису природног стања људског рода „без утакмице“ не постоји таква сасвим „поштена“ једнакост између „племенитих дивљака“ – људи су и тада били различити, а самим тим неједнаки и непоштени.

Еволуција

- Тражење недостајуће „карике“ између виших примата и човека је узалудан посао, јер тражена карика једноставно не постоји.
- Еволуционизам и креационизам нису неспојиви, осим у главама ограничених људи.

Економичност

- Економичност је та која ствара и одређује свеколике облике кроз прилагођавање које прихватимо као нужност.
- Само је природа економична у толикој мери да ништа што постоји није сувишно, бесмислено и бесциљно. А тај циљ је код биљака, животиња и човека увек исти: успостављање складног облика, све до достизање потпуне хармоније.

Ентропија

- Ентропија прожима све што постоји и у том смислу је неизбежна. Њој се супротставља људско деловање. То значи да су све творевине резултат људског напрезања и рада који имају за циљ успостављање реда и организације.
- Изгледа да се у разорном деловању ентропије налази одговор на питање зашто људи лакше посежу за рушењем и уништавањем него за зидањем и унапређивањем, односно зашто једни другима наносе кривду и зло, и зашто се сви људски пореци, ма колико били сразмерни и налик на правду, мењају, кваре и пропадају. Одржавање сразмерности и складности је напорно. То је разлог зашто

се за људе који се препуштају сили ентропије каже да су неуредни, лењи, неправедни, зли и слабићи, а за поретке да су изопачени. И обратно, рад скопчан са трошењем енергије представља напрезање које делује насупрот универзалном закону ентропије. Четири до пет пута је теже успоставити ред, него нарушити га. Много је лакше одбацити са себе ствари, него их уредно сложити. Много је лакше разарати него стварати, рушити него градити, бити неправедан него праведан, чега се већина људи редовно придржава. Тај ентропијски закон је универзалан и важи за све што постоји. Увек је лакше делати подупрт снагом ентропије, него насупрот њој. Рад је напоран, а ред тешко доступан. Па ипак, ред у облику сразмерности, склада, па чак и повремене хармоније, постоји у свету. Изгледа да се Бог не игра намештеним коцкицама. Бог држи контролни пакет акција у Универзуму.

- Снагу ентропије треба користити као што сурфери користе снагу таласа.

Естетика

- Изгледа да је тежња ка добром и лепом урођена, а ка рђавом и ружном стечена.

Закон

- Закон је постојани део сваког правног система и поретка. Али, значење закона није постојано.
- Закон је највиши општи акт који није устав.
- Закон може да се користи као устав, али устав ретко кад може да се користи као закон.
- Накнадно упознавање грађана са законима, када су већ донети, штетно је и опасно.

Законик

- Реч је о сложеној појави која се јавља из неколико разлога, од којих се један тиче жеље освајача да буде упамћен као мудар и мирољубив човек, јер су право и правда највеће добро мира. Уз то, такав човек жели да буде и зачетник нове епохе. Следећи разлог се несумњиво тиче нестрпљења које један предузетан човек осећа према запетљаности и нејасноћама које задиру у сваки правни систем, нарочито у онај који је развијен без свеобухватне замисли. Оно што он жели јесте систем који је сам за себе

ауторитет, и то такав систем у коме се налази одговор на свако питање до кога заинтересоване стране могу лако да дођу. Таквом истакнутом појединцу је много више стало да брзо дође до поузданог одговора него до префињености или апсолутног квалитета. На тај начин наглашена је централна улога ауторитета права, а не његов квалитет. И данас се дешава да се право лакше усваја због угледа и ауторитета онога који га обнародује, те отуда делом и долази до прихватања правила која су више него неприкладна.

- Законик не треба да иде и сувише у подробности, јер су само начела трајна. Законик краће траје што се више бави појединостима. Али, законик увек мора да буде јасан и прецизан.

Законитости

- Где су држава и право, ту је поредак, а где је поредак, ту је законитост.
- Држава треба да користи принуду само у случајевима кршења законитости и нарушавања туђих интереса, јер људима није потребно ни учење ни присиљавање да би се придржавали властитих интереса и надзора.
- Неefикасном поретку никаква законитост не може да помогне, док поретку који одговара стварности законитост обезбеђује ефикасност које не би било да ње нема.
- Законитост обезбеђује праву средишње место у друштву, а себи средишње место у праву.
- Ауторитет и моћ закона и закон ауторитета и моћи представљају средства којима се обезбеђује законитост. Законитост као владарева воља или као хуманистичко правно начело нису исте ствари. Наметање силом или добровољно прихватање никад не могу да буду једнако вредни начини за легитимисање државне власти.
- Нормативна законитост није иста са важењем норме. Она је само значајна за њено важење, јер утврђивање незаконитости води ка неважењу норме.
- Када се истрајава на појму нормативне законитости као сагласности правних аката, а не норми, тада се законитост може сматрати архивским или библиотечким начелом.
- Може се замислити легитиман а „не-законит“ поредак, али не може законит а „не-легитиман“ поредак.

Зло

- Људско зло је безгранично, а добро ограничено. Добро има своје границе, док их зло нема.
- И зло је вредно, али се не сматра пожељном вредношћу, а још мање врлином.

Знање

- Ако је знање предвиђање неког догађаја, такво знање је непоуздано јер почива на индуктивним закључцима, тј. на стеченим знањима о претходним догађајима. Због тога, ко ништа не зна, свему може да се нада. Ко зна само нешто, сматра да било шта (све) не може да се догоди, односно да може да се догоди само одређена врста промена, док се настанак других врста промена или појава сматра немогућим. Знање о појавама и системима дакле, није ништа друго него ограничавање разнородности. Што је знање веће неизвесност је мања, односно већи је степен извесности, па је и прогнозирање поузданије. То је сми-сао селекционисања решења.

Значење

- Значење је холографска целина. Суштина је у томе да у крајњој линији нема раздвајања, иако значење не мора увек да буде учвршћено. Али, структура значења је таква да никад не може да се досегне врхунско, потпуно, крајње значење.
- Значење је неисцрпно. Оно нема граница јер је бескрајно вишезначно и у сваком поједином случају зависи од контекста у коме се користи. Како се мења контекст, тако се мења значење, а са њим и бивствовање.

Избори

- Ко не успе као кандидат, мора да сноси последице свог неуспеха, исто онако како их носе сви други грађани због својих неуспешних подухвата.

Идеја

- Једино идеја може да постоји независно од свега другог, будући сама себи основ.
- Мало тога има што је потпуно ново. Већина идеја су само успешне интерпретације у повољним условима.

- Треба схватити да свет идеја није свет политике, као и да вредности нужно не условљавају поступке. Само, док будемо уздисали за прохујалим временима, примерима ауторитета који стварају и спроводе право или о пропуштеним приликама, требало би да схватимо да још нисмо постали цивилизованији и бољи од својих давних претходника. Али, нада постоји. Тајна је у промени.

Извесносћ

- Извесност је стање свих динамичких појава и система, а предвидљивост њихово постојано својство.
- Извесност је наша људска судбина. Сигурне су само жеље, а извесни само планови.
- Свака (не)извесност води ка норми. Помоћу ње може да се објасни настанак правне регулативе и начела законитости.
- Неизвесности припада централно место у релацији која људску свест повезује са правом. Свака норма треба да дејствује као снажан неутрализатор неизвесности, а не као њен подстрекач. Ваљда због тога носиоци власти у изнудици доносе противречне одлуке.
- Неизвесност је „не-вредност“, док је извесност вредност различита од других правних вредности.

Искусћиво

- Искуство није оно што нам се дешава, већ оно што примећујемо да нам се дешава. Духовни спавачи имају само искуство сневања.

Исправносћ

- Исправност је правилно поступање. Нешто је исправно урађено због тога што је изведено на правилан, систематски и стручњачки начин, а не због тога што је истинито или праведно.

Исћина

- Истина увек иде уз човека. Никад уз машину.
- До истине се долази властитим духом, умом и животом.
- Најједноставнији одговор је највероватније тачан одговор.
- Када се за нешто тврди да је истинито, само се каже како се за то нешто претпоставља да је истинито. Ипак, људима је прихватљивије да се користе претпостављеном личном

истинитошћу него оповргљивим степенима објективизоване истинитости.

- Сви они који верују да грађани нису спремни да чују истину, уистину нису спремни да врше власт над њима. Истина се увек открива и, каква год да је, она увек ослобађа.

Историја

- Историја је препуна насиља док су вредности увек мирољубиве.
- Не каже се тек тако да они који не познају историју учествују у њеном понављању.
- Историја не мора да буде логична, док историчари и археолози морају да буду логични. Расположиво знање и даље почива на непоузданим претпоставкама, јер је незнање и даље велико.
- Током читаве познате историје, а делом и током много раније историје која обитава у митовима и сачуваним еповима народа који су се смењивали на историјској позорници света, појављивала су се моћна и велика царства. Стварана су за вечност, али су се распадала због завада и под јуришима ратника, а њих никад није мањкало.
- Осврне ли се на запамћену историју људског рода, владавина световних закона и права изгледа као историјска епизода, какву је својевремено представљало трајање атинске демократије.
- И даље мало познајемо властиту историју, али је радо кривотворимо.

Истраживач

- Истраживачева слобода понекад може да подсећа на божанску креативност. Али, истраживач ни тада не сме да заборави да рачунар са вештачком интелигенцијом не може да замени човека, исто онако као што човек не може да замени Бога. И, као што Бог има коначну реч у људским стварима, тако истраживач има коначну реч у рачунарским стварима. Али, он није некакво ново божанство, исто као што то није ни рачунар који само повећава способности људског ума, али не замењује људску интелигенцију.
- Научно истраживање првенствено представља дело интелекта, иако се доживљава целином личности.

- Збир не постаје систем само зато што је примењено више метода за истраживање исте појаве.

Јавносћ

- Јавност? Маса неупућених људи који би другима да суде због својих грехова.

Једнакост

- Само слободни људи истински могу да буду једнаки. Додуше, једнаки могу да буду и робови, али бити једнак са стварима није исто што и бити једнак у врности.

Корисносћ

- Корисност потиче из нужде, мајке најважнијих тековина цивилизације. Тако је и са правом. И оно постоји због тога што је корисно. Некорисно право не постоји јер никоме не треба.
- Корисност без исправности је штетна, а без погодности за рад неостварива.

Култура

- Право може да буде цивилизовано а некултурно са становишта неког другог културног обрасца. Али, оно не може да буде културно а нецивилизовано.

Људи

- Људима је лакше предочавати благодети неизвесне будућности него извесне прошлости.
- Људска бића имају снажну потребу да појаве које недовољно познају и разумеју објашњавају тако што ће их заоденути у причу и идеализовати у миту.

Милосрђе

- Милосрђе узвисију човека до божанских висина. Оно је награда заслужена постојаном вером у ваљаност људског рода. Оно је одистинска ознака његовом припадништву. Милосрђе је знамен Бога живог у нама.
- Добročинство и профит нису истог рода.

Морал

- Може се живети без права, али није могуће живети без морала. Само је морал прародитељски изворан.

- Морал или осећај за моралност представља генеричко човеково својство. Реч је о изворном осећају за људскост који је урођен нормалним људским јединкама. Прве норме су биле моралне, што значи да је првобитно право настало прво преузимањем моралних а тек затим других друштвених норми.
- Право је испод морала, а не само испод правде.

Моћ

- Воља за моћ светских плутократа и патократа је неугасива и неуништива.

Напредак

- Напредак је спор или скоковит, али никад у исто време.

Народ

- Становништво и нација су производ државе, а народ историје.
- Народ може да постоји без државе, док становништво не може.
- Када се у народу уврежи велико незнање, тешко је не смејати му се јавно или кришом.

Наслов

- Добре наслове не треба мењати чак ни када су исти.

Нација

- Када се данас каже нација, тиме се пре истиче значај јединства становништва као политичког народа у држави у смислу поседовања држављанства и грађанских права, него народа као историјске етничке скупине у држави.

Наука

- Читава зграда науке почива на уверењу да наука пружа истинита сазнања. То уверење не може да се докаже.
- Исправно научно гледиште мора да полази од оног што је барем објективизовано и прихваћено као истинито, а не од оног што је резултат властитог увиђања сталног или неизбежног у људској природи и друштву, јер је увиђање крајње променљиво, па дакле, релативно, а тиме научно неважно.

Норма

- Норме се доносе због заповедања, а не због приповедања.

- Све норме нешто заповедају, само не истом јасноћом, одређеношћу и непосредношћу.
- Свака правна норма јесте правни акт, али сваки правни акт није правна норма.
- Опасно је заповести норме претварати у предлоге.
- Правна норма не може да постоји без свих својих делова. Само, они не морају да буду на истом месту, тј. у истом члану или параграфу, као што се догађа када се норма и параграф збиља подударају.

Нормалности

- Шта је нормално? Не може другачије да се одреди осим конвенционално, договором заснованим на замишљеном, просечном или уобичајеном типу испитиване појаве. Што је за једног нормално за другог може да буде изопачено.

Нормативности

- Нормативност је начин на који се испољава извесност.
- Из хаоса настаје нормативност. Али, нормативност разарају силе хаоса.
- Нарочито у нескривеним или скривеним аутократским порецима право постаје средство манипулације, а не регулације.

Обавеза

- Појам обавезе у праву се јасније издваја од појма овлашћења, јер је право у првом реду систем правила о обавезном понашању.

Пантеизам

- Пантеизам је духовни далтонизам у религији и филозофији, као што је позитивизам у праву. „Бог“ и „Природа“ нису једно, исто. Први је узрок, а друго остварење. Према истом обрасцу је успостављен однос између природног и позитивног права.

Поврајна спреја

- Утицај повратне спреге у праву има снагу природног закона.

Поредак

- Поредак света не може да се исправља. Он може само мање-више успешно да се објашњава. Али, поредак права

може да се исправља остваривањем чисто правних и других вредности.

Правило

- Правила се никад не би кршила када би важило само једно правило – да више нема других правила.

Правна држава

- Правна држава је млада и крхка људска творевина која се данас напушта у корист државе националне сигурности.
- Иако је материјални појам правне државе временом мењан и допуњаван, једно је остало непромењено: у правној држави легитимност државне власти увек мора да се изводи из њене легалности, а не обрнуто.
- Да су људи желели правду, одавно су могли да је имају. Уместо тога, створили су правну државу са њеним предностима и недостацима.

Правда

- Правда треба да зависи само од истине, а не од интереса или исправности?
- Правда зачињава право као милосрђе правду. Она је величанствена идеја сачињена од састојака божанског у нама.
- Правда не дозвољава да неистина буде истинита, док право то дозвољава.
- Укрштањем правде и права створен је појам правне правде. То се може сматрати успешним покушајем правника да узвесе право његовим приближавањем правди.
- Где је савршена правда, уопште нема кривде. И, обрнуто, где је савршена кривда, уопште нема правде.
- Право се одувек намеће, а правда одувек препознаје, и тек се понекад прелије у право као правичност.
- правда је чиста, неокрњена вредност, и као таква, заједно са истином и лепотом, стапа се у савршено, врхунско добро.
- На питање у чему се састоји материјална правда, не може се одговорити никаквим обрасцем, осим можда најстаријим, античким, да је праведно служити општем добру.
- Правда представља врхунску вредност као истина, јер неистинита правда не постоји. Таква „правда“ је кривда.

А кривда није пожељна вредност, осим у изопаченим („троглодитским“) друштвима. У њима се постојано наносење кривде представља и доживљава као правда иако се ради о највећој могућој изопачености која је сушта супротност идеји, вредности и врлини правде. Стално наносити кривду, ако је то уопште могуће (јер ни ђаво није сасвим црн) – досадно је, барем као и бити стално лично праведан и због тога блажен. Тајна је у промени која покреће људске животе и заједнице. То је разлог због ког се каже да је правда једна врста сразмерности и скла- да, а не несразмерности и несклада.

- Врхунац правде достиже се милосрђем (*морална* правда), када се даје више него што се добија, или несребичношћу (*религијска* правда), када се за другог нешто чини или даје без очекивања икакве надокнаде, осим блаженства због учињеног.
- Колики је значај правде показује и ово – ниједан суд се не зове суд права, али се многи називају судовима правде. И сами управљачи повремено и некако осећају да правда председава над правом.
- Правда и милосрђе достижу се истинољубивошћу и лич- ном исправношћу, док право захтева одговарајући ред, без кога се претвара у самовољу и неправду.
- Само онај ко је исправан може да буде праведан. Само је праведан човек истинит човек.

Правичносћ

- Част права због помањкања правде спасава правичност као конкретна правда, правда на делу.
- Правичност се одређује као корективна правда, врста по- штења које исправља право. То поштење је увек драгоцен- но када се судије приликом решавања спорова или други органи позивају на правичност ако посумњају у ваљаност и исправност позитивног права.

Правна њразнина

- И најзаокруженији системи права су непотпуни јер је право један живи ток.
- Правне празнине не постоје изван оквира права који су одређени правним начелима.

Правни сисѿем

- Правни систем не постоји изван или мимо природе и друштва, или света уопште, већ само као њихов саставни део, као један посебан управљачки подсистем који је намењен регулисању људског понашања.
- Правни системи представљају оригиналне целине. Њиховим стварањем су велики културни народи, који су се смењивали на историјској позорници или су истовремено једни поред других постојали и развијали се, различито одговарали на питање о пореклу, природи и сврси права.

Право

- Човеку је својствено да може да поставља питања на која никада не може коначно да одговори. У ред таквих сталних питања спада питање шта је право.
- Целокупно право почива на несанкционисаним нормама, тј. на уверењу.
- Постоји право и постоје тврдње о томе шта је право. Та несразмера јасно показује да се право никада не подудара са својим појмом и дефиницијом. Уз то, и раскол у човековој целовитости – та подвојеност разума и чула – онемогућава да сазнамо целину права и пружимо коначан одговор на ту чисто људску запитаност.
- Ако право не може да се одреди и објасни како се жели, још не значи да оно уопште не може да се одреди и да не могу да се пруже све боље дефиниције права које ће све више наликовати на његову идеалну, потпуну и коначну дефиницију. Такав напор је сасвим сврсисходан, јер право утиче на људе и друштво.
- Право је свесно-плански или спонтано створен систем правила, а начело законитости свесно-плански створено правило или скуп правила о томе како ће право да се спроводи. Реч је о материјалним правним и процедуралним метаправним правилима о материјалним правилима којима се уређују стварни људски односи.
- Појам позитивног права је релативан због посебности, променљивости и партикуларности важећег права, док је природно право још релативније, упркос својој замишљеној сталности и универзалности, јер је наше знање о њему још мање довољно и поуздано.

- Право не постоји због тога што су људи праведни, добри, вредни, искрени или пажљиви, нити због тога што су њихови поступци честити, надахнути љубављу и доказима међусобног уважавања. Тада би и Десет божјих заповести било довољно за уређивање свих њихових односа. Право постоји управо због тога што људи и њихови поступци најчешће све то нису. Оно није настало из доколице, већ из преке људске потребе да се друштво сачува од самоуништења.
- Иако је право увек испод правде, оно не сме да буде неправедно.
- Право постоји због људи, а не људи због права. Не може средство да буде циљ. Циљ се достиже коришћењем средства.
- Појам права је релативан и променљив, јер је наше знање о праву увек недовољно и непоуздано. Стварне људске могућности за сазнавање, одређивање и дефинисање права ограничене су, а границе непоуздане.
- Појам и дефиниције права увек субјективни. Они су наше мисаоно пројектовање оног што сматрамо правом. То пројектовање се сучељава са неизбежним – увек је субјективно.
- Право дели судбину свих појава и система. Оно је у сталном, смислом испуњеном кретању, које тежи ка успостављању равнотеже.
- Ако право не може да се одреди и објасни онако како се жели, то још не значи да право уопште не може да се одреди и да не могу да се пруже све боље дефиниције права које ће све више да наликују на његову идеалну, потпуну или коначну дефиницију. Ни физичари у наведеном смислу не могу да одреде шта је струја, филозофи шта је свет, а теолози шта је Бог, али то их не спречава да користе струју, објашњавају свет или верују у Бога.
- Најбоље је оно право чија је правда зачињена милосрђем.
- Свако право је насилничко. Али, само исправно право може да буде праведно.

Правници

- Правници никад не треба да сметну с ума како треба да буду господари свог језика да не би постали робови својих речи.

- Данас је право постало најважније средство за „меко“ али све строже и одлучније спровођење власти и насиља над људима с циљем да се њихова права извитопере и укину. Данас армије правника, уместо војника, „океаном“ свакојаким прописом заробљавају људе и освајају националне државе, док је оружје војних савеза у приправности. То је начин владара из сенке. Тај начин подржавају највиши јавни службеници постављени у „запоседнутим“ државама као извршитељи воље и планова правих владара.

Процедура

- Процедура је једино исправно средство права, али право није једино исправно средство правде.
- Процедурална правда не постоји. Она је само један мисаони конструкт и експеримент.
- Није могуће одредити поступак који сигурно пружа жељени резултат у смислу постизања процедуралне правде, поготово не аутоматски, јер процедурална правда не постоји. Реч је о химери. Правда није химера, а није ни процедурална.
- Правда је синоним за истинитост, а не за непристрасност и исправност на којима писци погрешно заснивају појам процедуралне правде.

Расйодела

- Све док упадљива мањина буде имала толико пуно, упадљива већина човечанства ће имати толико мало.

Рачунар

- Понашање неке појаве или система који се рачунарски испитује не мора да буде истинито, али мора да буде вероватно.
- Рачунари нису свемоћни, јер је једино човек способан и позван да распознаје важно од неважног. Човек, који није само рационално биће, то често може да чини интуитивно или сасвим несвесно, што рачунар не може. Захваљујући том драгоценом људском врелу, том „не-свесном“ или „над-свесном“ у себи, човек црпе изворну стваралачку снагу која га на несумњив начин чини надмоћним над рачунаром као творевином његовог знања и умења. Рачунар никако не може да надвиси свог творца и

због тога што је човек у једну такву нараву – свесно или несвесно – уградио своје недостатке.

- Поређење човека са рачунаром је умесно колико је умесно поређење творца или власника алатке са самом алатком.

Ред

- Ред је насилним средствима постигнут друштвени мир.
- Сваком реду претходи нечија самовоља.

Рођење

- Човек не може да бира родитеље, нити да ли ће се и када родити. Али, када се роди, може да бира какав ће да буде: боље или горе људско биће.

Сазнање

- Људима није дато да сазнају суштину ствари, коначну истину, крајње узроке и сврху света како би са њима ускладили своје слободно и правно регулисано понашање. Корен свих наших сазнања заснива се на уверењу које је непоуздано.
- На врхунска питања из једне области људског знања могуће одговорити само тражењем одговора у другој, широј и вишој области тог знања. То важи и за правну заповест која је у исто време врста бивствовања, а не само требања.
- Природи људског сазнања својствено је да само лично замишљене крајности могу јасно да се одреде, док њихово даље прецизно мерење и поређење изазивају знатне тешкоће. „Мање“ и „Више“ су незвани гости. Вероватно само врсни математичари располажу том задивљујућом способношћу да баратају апсолутним и да се суверено крећу тим светом чак и када тачно не наслућују шта је то.
- Потпуна истинитост не може да се докаже. Чак ни исказ да наука пружа истинита, тј. искуствено проверљива сазнања не може научно да се докаже, јер је реч о филозофском исказу који је само уверљив. Читава зграда науке почива на уверењу, а не на доказу. То значи да не може да се докаже ни шта је право.
- Велика сложеност појава не захтева компликована основна начела.
- Увек је боља непозната ограниченост људског ума и духа са мање прецизности.

Свесї̄

- Индивидуализација је интровертан, дубински процес преображавања људске свести подстакнут и омогућен процесом индивидуације. Успињући се до највиших степена духовног развоја, човек помоћу ње може да пронађе и спозна Бога. Та идеја садржана је у готово свим значајним светским религијама. Индивидуација је више екстровеертан процес, окренут одређивању разлике између целине коју ствара свест о себи и околине, тј. света као целине у најширем смислу. Помоћу ње човек може да упозна свет као Божје дело. Оба ова процеса дају неопходну динамичност раду и развоју људске свести. Они су две испреплетане путање које воде ка истом циљу.

Свет̄

- Савременим сазнањима је ближа идеја да је из нереда, а посебно из првобитног, почетног хаоса, свет постепено настао тежећи ка све већој уређености. Будући да је свет већ створен и задат, то се у њему „ентропија“ задржала као епифеномен и ехо првобитног хаоса.
- Свет је саморегулишућа појава коју покреће трајна нестабилност.
- Свет уопште, као и свет права, развија се све док може да прими утицаје споља и изнутра.
- Свет се увек указује као једна компликована мрежа односа између различитих делова и целине која увек на један суштински начин укључује Посматрача, ма ко то тачно био.
- Посматран у својој замишљеној целости, свет се приказује као непрестано прелитање прошлости и будућности у садашњости. Прошлост пружа поуку, а будућност могућност. Садашњост захтева мудрост.
- Постоји безброј одговора на питање шта је свет. И сваки може да се оповргне, осим у једном: какав год да је, свет је увек једна врста мисаоног симулакрума.

Симулација

- Експеримент не мора увек да обезбеди поузданији резултат од рачунарског испитивања правног модела у виртуалној стварности. Реч је о традиционалној заблуди.

Слобода

- Слобода није самовоља, јер је самовоља недоследна и непоуздана.
- Не каже се тек тако да је цена људске слободе непрестана будност грађана.
- Без слободе човек није ништа више од једног биолошки сазданог бића.
- Човек се рађа слободан, а чим се роди постаје неслободан. То је неизмерно кратак тренутак одистинске слободе, због чега се можда вреди родити.
- Слобода је пре стање свести него стање ствари, јер од памтивека постоји само један поредак. Зове се робовласништво. А оно је смртни непријатељ људске слободе.
- Неслободан човек као да није човек. Он није субјект права, већ пре једно биолошки саздано биће коме ништа изворно није признато, па ни правда, правичност или сигурност. Али, и када је има, човек слободу често злоупотребљава, бркајући је са самовољом. Злоупотребљавајући вредност слободе, он ограничава слободу других, али и сам постаје неслободан. Можда је због тога слобода најузвишенија људска вредност, пре свих других вредности. Једино она омогућава човеку да се самооствари, тј. да испуни своју мисију. Што је људи више деле, то је више има.

Случај

- Ако не може јасно да се одреди шта јесте случај, може барем јасно да се одреди шта он није.

Смисао

- Ништа што постоји није лишено циља, тј. ништа није бесмислено и бесциљно.

Смрт

- Смрт спрам целовитости живота представља пре изузетак него правило.
- Иако човек зна да је смртан, због чега не жели да сазна датум своје физичке смрти, он итекако жели да хаос живота без предвидљивости претвори у уређен и предвидљив ред, дакле, да живот испуни смислом а не бесмислом, упркос својој смртности.

Сразмерности

- Сразмерност је универзално својство света и мерило за успостављање реда. Из сразмерности настаје склад, а из склада поредак и прилика за достизање хармоније. Где нема сразмерности, тамо владају кривда, беспоредак и неред.

Стваралаштво

- Људско стваралаштво је бујица идеја на којој су најочљивије њене кресте.

Стварности

- Изгледа да је стварност, па самим тим и право као њен део, само производ нашег мозга. Наш мозак није машина која чита свет, већ машина која га прави. Прво тумачимо свет, а затим стварамо свет којим располажемо. Тако свако има своју стварност и своје виђење света.
- Стварност је увек и само извесна. Сигурно је само оно што се десило, а то припада прошлости.

Субјекти

- У праву су личност и субјект исти појмови. Једино је друштвени појам личности шири од правног појма субјекта. Субјект права је, дакле, посебна врста друштвене личности.

Сукоб

- Ниједан сукоб не може вечно да траје, јер је у природи сукоба да укине сам себе.

Територија

- Нужно јединство државне територије није исто с њеним географским јединством, које није нужно. Свака држава правно поседује само једну територију без обзира на то да ли је јединствена или распарчана.

Теорија

- Без теорија које су увек некаква пројекција стварности, ништа не може да се започне, нити ишта може да се заврши.
- Наше теорије су наши изуми. Оне могу да буду пука погрешна нагађања, као и смеле претпоставке. Из њих ми

не стварамо стварни свет, већ „властите мреже“ у које покушавамо да уловимо стварни свет. Без теорија, које су увек некаква пројекција стварности, ништа не можемо да се започне, нити ишта може да се заврши.

- Погодност за рад представља главно мерило за примену одговарајуће теорије. Али, то није увек случај са праксом која је сложенија од теорије.

Толеранција

- Ниједно људско биће не може да буде толерантно ако није слободно. Тек када је слободно оно може да буде достојанствено као морално и културно биће.
- Толеранција дозвољава да људи различито мисле, али то што различито мисле не значи да после донете одлуке треба различито да поступају.
- Све док постоји толеранција, друштво и његови чланови биће способни да је шире у тами којом је испуњена ужасна историја свакаких неспоразума, великих сукоба и преданог настојања патократа да подстицањем и распламсавањем нетолеранције, односно нетрпељивости, униште цивилизованост људског рода.

Традиција

- Традиција показује да је право стара културна творевина. Жива снага традиције је најочигледнија када се једна правна установа одржава само захваљујући нормама традиције, јер налаже одређено понашање иако за њега није могуће наћи некакав рационалан правни основ у савременом друштву (нпр., наслеђивање врло далеких сродника).

Тумачење

- Право се не тумачи из радозналости, већ због примене.
- Тумачење није савршено, али је нужно.
- Тумачење не омогућава потпуно поуздану комуникацију између људи. Ма колико се људи трудили да уклоне или барем да ублаже наведену разлику у значењима, она се увек појављује. Само када би људи били телепате, разлика у значењима не би постојала, али тада тумачење не би било потребно.

- Као што је неприхватљива норма без значења, тако је неприхватљива и норма чије значење постоји али није садржано у њеном језичком контексту.

Умειносй

- Уметност у естетском види одлику апсолутног света, а не само природе.
- Немогуће је замислити уметничко дело које не би било израз целине личности или које за себе не би представљало завршену целину.

Универзализам

- Универзалистичка идеја у интерпретацији интернационалиста у разликама препознаје главни замајац људског развоја који има као циљ успостављање хармоније у различитостима међу државама и народима. Универзалистичка идеја у интерпретацији глобалиста свих могућих врста управо у тим разликама – осим фолклорних – препознаје главну препреку успостављању светске државе с правом Новог светског поретка. Док интернационализам признаје постојање различитих или барем формално равноправних националних држава без жеље за њиховим укидањем, дотле глобализам представља средство за стварање Светске државе укидањем националних држава какве су до сада постојале. Такође, глобалисти се залажу за корените економске, политичке, културне и друге врсте промена у савременим државама које доводе до њиховог осипања и уситњавања, а интернационалисти за појачавање оних међународних активности које оснажују националне државе и омогућавају им да изграђују нове институције способне да се супротставе налету глобалистичких процеса у свету. Глобалисти се залажу за униполарни, а интернационалисти за мултиполарни свет. Глобализам се односи на све процесе који могу да промене природу међународног поретка, уклоне сувереност и аутономију националних држава, као и да их ближе повежу с циљем да се створи једно интегрисано технократско-технотронско светско друштво. Насилно изграђивање таквог света већ данас производи драматичне последице. Можда је решење у изградњи и одржавању мултиполаризма.

Устав

- Ако може да се прихвати да је устав закон над законима, тешко може да се прихвати да постоје и закони над законима.
- Може се само замислити поредак у коме би се сви правни акти непосредно заснивали на уставу. Али, такав поредак никад није постојао. Много је лакше замислити поредак без устава са законима, а можда и без закона.
- Време увек покаже да је у стварности правни живот много сложенији од оног што уставни предвиђају.

Утопија

- Утопијски пројекти никад у људској машти нису изгубили своју привлачност јер садрже све оно што у стварности не постоји као пожељно.

Феминизам

- Може ли уопште да постоји феминистичка теорија државе и права, будући да је одређивање појмова државе и права изван и изнад полних разлога, барем у савременим развијеним демократским друштвима у којима такве теорије једино постоје.

Филозофи

- Савремени филозофи у могућности налазе извор света, а у свету извор вероватности.

Хаос

- Хаос је предвременска сила из које настају сваки ред, поредак и систем, а ентропија највећа сила хаоса у појавама и системима.

Хијерархија

- Хијерархија представља силу реда у друштву, држави и праву, као што гравитација представља силу реда у природи.
- Где је неједнакост, ту је власт; где је власт, ту је хијерархија; где је хијерархија, ту је потреба да се хијерархија одржава.
- Корпорације су „најхијерархистичније“ творевине у запамћеној људској историји.

Холизам

- Чврсто упориште и готово опште место представља потрага људског духа за доследношћу у погледу предмета сазнања. Људски дух не трпи празнине, противуречности, унутрашњи несклад, док логика захтева доследност. Он налаже да се у потрази за истином мноштво своди на једно, промене на начело, а појаве на „монаде“. Људски дух се бори тако што обухвата, сређује и класификује све те појаве и бежи од нереди, мноштва и непрегледности.
- Продрети до саме суштине неке појаве, то значи наћи оно што је опште, заједничко, што од појаве чини вишу целину и омогућава да се барем наслути њен скривен истински смисао и вредност. То је разлог због кога је сваки стваралачки акт духа један холистички акт целовитости и јединства.
- Један од главних проблема у савременој науци састоји се у томе како да наше теорије схватимо као тенденције из којих произилази „вероватноћа међуповезаности“, како да те тенденције изразимо у облику вероватноће и повежемо их са одређеним математичким величинама, јер свет не можемо да се разложи чак ни на најмање јединице које постоје независно једна од друге.
- И сам људски дух представља целину, иако он према својим функцијама подједнако припада искуственој и трансцендентној стварности. Филозофија тумачи логос као одлику човека и апсолутног, религија душу као бесмртно Божје дело, док уметност у естетском види одлику апсолутног света, и то не само природе.

Холограм

- Изгледа да је људско споразумевање могуће због холистичког устројства значења које, будући врста холограма, осиромашењем губи своју јасност и прецизност али и даље остаје суштински исто.

Целисходнось

- Целисходност је нужна у раду државних и друштвених органа, а оправдана када се остварује у границама законитости.

Цивилизованосћ

- Укрштањем силе и права настаје цивилизација, а етике и естетике култура.

Црква

- Црква није само друштво, већ установа. Она не може бити укинута вољом својих чланова или вољом државе. Њена мисија је таква да мора вечно постојати.
- Држава је одвојена од цркве, али црква није од државе.
- Иако се црква налази на истој територији на којој се налази и држава, она се ипак не налази у области државе, тако да је могућност сукоба између цркве и државе мања него између држава. То значи да је надлежност црквеног суверенитета другачија од надлежности државног суверенитета.

Црквено право

- Изгледа као да црквено право данас представља некакав „ублажени“ дериват државног права. Али, оно и данас самостално постоји када се ради о његовом чисто сакралном делу, када се збиља може говорити о оригинарном црквеном праву које није чак ни ублажени дериват државног права.
- Када се наслаге државног права одвоје и појам црквеног права сведе на његов чисто сакрални део – одједном израња сјај његове изворне независности који га приказује као историјски старије и оригиналније од државног права, наравно, у мери у којој је људско стремљење ка узвишеном одвојено од сличних стремљења државе и њеног права.

Чињеница

- Ђаво се не скрива у вредностима, већ у чињеницама.
- Опасно је бркати чињенице са жељама.

Човек

- У древним временима човек је сматран целовитим и слободним људским бићем. Када му је слобода одузета, постао је прво *роб* па *кмет*. Затим је у доба индустријске револуције човек проглашен *радником* у функционалном смислу, а потом *радном снагом* у деперсонализованом смислу. Даљи развој организационих и менаџерских дисциплина, сједињеним деловањем друштвеног инжење-

ринга, омогућио је управљачима да људско биће прогласе *ресурсом*. Упоредо са наглим развојем биолошких и медицинских наука медицинска „струка“ је почела човека да назива *конџејнер* (клица, вируса, болести итд.). Најзад, због потреба тзв. „четврте индустријске револуције“, њени самозвани заговорници су уместо речи човек почели да користе израз *йлайформа*, у смислу трансхуманистичког повезивања човека са рачунарском вештачком интелигенцијом. Једино, нико никада није запитао човека, то унижено људско биће, шта мисли о тим називима и њиховим самозваним „кумовима“ који га од субјекта права под плаштом „језика струке“ скривено, из „чисто филантропске забринутости“, претварају технички у објект права.

- Човек није само рационално, већ и интуитивно биће. Тиме се може објаснити зашто има толико погрешних представа о истини, правди и њеним врстама.
- Тајне људске душе и тајне поседовања нису исте.
- Никад не може да се говори о свету и природи, а да се истовремено не говори о себи као њиховом посматрачу.
- Ако је човек у исто време рационално и ирационално биће, то само складан спој тих страна чини да човек као целовито биће буде способан за живот.
- Бројнији су они који мисле туђом, уместо својом главом. Код њих је процес самореференције у застоју или је закржљао. Пошто не знају да мисле, преостаје им само да некритички верују туђим речима.
- Човек може да се понаша рационално и ирационално, али правотворац и примењивач права увек морају да се понашају рационално, а тек понекад интуитивно.
- Људска разноликост је истородног порекла.
- Људски карактер је судбина: не може се променити, али се може поправити или покварити.
- У сваком човеку се скрива звер. Спутава је савест. Изгуби ли се савест, настаће најинтелигентније и најопасније обездушено трансхуманистичко људско биће икад, још један демон у људском обличју.
- Највећа опасност за већину нас није у томе што је наш циљ исувише високо и што га не достижемо, него у томе што је исувише ниско и што га достижемо.

VIII

ЈОШ ЈЕДНОМ О АУТОРУ

Драган М. Митровић, рођен у Београду 1953. године, у коме је завршио основну школу и XII београдску гимназију.

Дипломирао на Правном факултету у Београду 1976, а уписао последипломске студије на правнотеоријском смеру Правног Факултета у Београду 1977. године.

Магистрирао и докторирао на Правном факултету у Београду 1982. и 1987. године.

Запослен на Правном факултету од 1978. до 2019. године.

До 1999. године изабран у сва наставничка звања.

Редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду од школске 1999/2000. године при Катедри за теорију, социологију и филозофију права Правног факултета Универзитета у Београду.

Ужа специјалност правна теорија и филозофија, математичко моделовање и симулација правних модела, холистичко правно учење, аутономно право.

Предавао Увод у право и Аутономно право на општем академском курсу, а на мастер и докторским студијама Теорију државе и права, Аутономно право и специјални курс Холизам и право.

Био је члан Групе за теорију права САНУ и један од оснивача Семинарске групе за теорију државе и права Правног факултета у Београду, Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права, Новосадске асоцијације за теорију, етику и филозофију права, Српског удружења за правну теорију и социјалну филозофију и International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR) до 2019. године.

Учесник је бројних домаћих и међународних скупова од 1978. до 2019. године.

Вршио дужност продекана Правног факултета у Београду за научно истраживачи рад у два мандата од 1994. до 1998. и од 2000. до 2001. године, Шефа Катедре за теорију, социологију и филозофију на Правном факултету Универзитета у Београду од 2009. до 2015. године, Управника Центра за издаваштво и информисање Правног факултета Универзитета у Београду од 2009. до 2018/2019. године.

Покретач је две специјализоване правне библиотеке („Светска правна баштина“ и „Пословно право“), уредник неколико стотина наслова из свих области правне науке и члан уредничког тима неколико домаћих и иностраних правних часописа.

IX

CURRICULUM VITAE

1. Name, graduation: Dr. Dragan M. Mitrović, full professor of the Theory of Law and the Autonomous Law, retired.

2. Year and place of birth: 1953, Belgrade.

3. Name of Institution you are currently employed by: Faculty of Law, University of Belgrade.

4. Address of Institution: formerly Bulevar Kralja Aleksandra 67, 11000 Belgrade.

5. Education, professional experience (including subject of dissertation):

Bachelor's degree and a doctorate in law acquired from the Faculty of Law, University of Belgrade – subject of disertation: *The Principle of Legality – The concept, Content and Forms* (Belgrade, 1987).

(i) Professor of theory and philosophy of law teaching at the Faculty of Law, University of Belgrade (General Law Course and Post-graduate Studies);

(ii) Former Vice Dean responsible for the law study and research of the Faculty of Law, University of Belgrade;

(iii) Head of the Department of Theory, Sociology and Pilosophy of Law;

(iv) Head of the Centre for Publishing and Informing;

(v) Editor-in-chief of the Faculty of Law Law Library: „Translations of Works of Great Jurists“; and

(vi) The member of the Serbian Association of Legal Theory and Social Philosophy (IVR).

Principal subjects of research:

Theory and Philosophy of Law, within which the special fields of interest include the rule of law, modeling and computing in law and holism and law.

6. Survey of your most important publications:

The most important works published from 1992 to 2020 are as follows:

- (i) „The State and Law in the Theory of State and Law“, edited by *Službeni list* (Belgrade, 1992), pp. 466;
- (ii) „Theory of Chaos and Theory of Law“, edited by *Visio mundi academic press* (Novi Sad, 1993), pp. 163;
- (iii) „Theory of Chaos and Theory of Law. Modeling and Computing in Law“ (co-authored by Dr. Ljubiša V. Stanojević), edited by *Službeni list* (Belgrade, 1992), pp. 182;
- (iv) „The Principle of Legality – The Concept, Content and Forms“, edited by *Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu* (Belgrade, 1996), pp. 202;
- (v) „Autonomous Law“ (a textbook co-authored by Prof. Dr. Budimir Košutić), edited by *Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, and *AIZ Dosije* (Belgrade, 1996), pp. 346;
- (vi) „Principles, Forms, Ideas and Heritage Arising from Theory of Law“ edited by *Službeni list SRJ* (Belgrade, 1997), pp. 274;
- (vii) „On the Rule of Law and Other Legal Subjects“, edited by *Službeni list SRJ* (Belgrade, 1998), pp. 310;
- (viii) „Introduction to Law“ (a textbook co-authored by Academic Prof. Dr. Radomir Lukić and Prof. Dr. Budimir Košutić), edited by *Službeni list SRJ* (Belgrade, 1999/2002, 6th ed), pp. 720;
- (ix) „Paht of Law“, edited by *Službeni list SRJ* (Belgrade, 2000), pp. 333;
- (x) „The Fundamentals of Law“, edited by *Un. Singidunum* (Belgrade, 2003/2008, 5th ed), pp. 310;
- (xi) „Theory of Law“, edited by *Un. Sinergia* (Bjeljina, Bosnia and Herzegovina, 2006/2010, 5th ed.), pp. 457;
- (xii) „Autonomous Law“, edited by *Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu and JP Službeni glasnik* (Belgrade, 2007), pp. 186;
- (xiii) „Legal Theory“, edited by *Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu and JP Službeni glasnik* (Belgrade, 2007), pp. 235;
- (xiv) „State, Law, Justice, Jurists“, edited by *Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu and JP Službeni glasnik* (Belgrade, 2009), pp. 349;

- (xv) „Theory of State and Law“, edited by *Dosije studio* (Belgrade, 2010), pp. 597;
- (xvi) „Introduction to Law“, edited by *Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu* (Belgrade, 2010), pp. 404;
- (xvii) „On the law“, edited by *Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu* (1 ed., Belgrade, 2017, pp. 318+154) and „On the law“, edited by *Dosije studio – Beograd* (2 ed., Belgrade, 2017, pp. 320+156);
- (xix) „Introduction to Theory and Philosophy of Law“ (a textbook co-authored by Prof. Dr. Gordana Vukadinović), edited by *Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu* (1 ed., Belgrade, 2019, pp. 231);
- (xx) „Introduction to Theory and Philosophy of Law“ (a textbook co-authored by Prof. Dr. Gordana Vukadinović), edited by *Dosije studio – Beograd* (2 ed., Belgrade, 2020, pp. 439).

Herein is also enclosed the list of other publications, given in Serbian language, which list includes over one hundred and fifty articles.

X.
BRIEF CONTENTS

AUTHOR'S NOTE	9
I. ACQUAINTANCE WITH MAJOR THEMES	11
II. INFORMATION ABOUT BOOKS.....	25
III. BIBLIOGRAPHY (1980–2020)	37
IV. CURRICULUM VITAE (1978–2019).....	59
V. INDEX OF LEGAL AND OTHER AUTHORS MENTIONED IN THE SELECTED LEGAL WORKS ..	71
VI. REMEMBERING THREE SERBIAN LEGAL WRITERS ABROAD.....	89
VII. EXCERPTS FROM AND NOTES ON THE WORLD OF LAW.	101
VIII. ABOUT THE AUTHOR ONCE AGAIN	133
IX. CURRICULUM VITAE	135

Драган М. Митровић
ИЗАБРАНА ПРАВНА ДЕЛА
Књига I
АЛМАНАХ ЈЕДНОГ ПРАВНИКА

Издавач
Досије студио
www.dosije.rs

Лектор и коректор
Марина Давидовић

Технички уредник
Ирена Ђаковић

Дизајн корице
Ивана Зорановић

Припрема и шtamпа
Досије студио, Београд

ISBN 978-86-6047-495-9
ISBN 978-86-6047-494-2 (за издавачку целину)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
ISBN 978-86-6047-495-9
ISBN 978-86-6047-494-2 (за издавачку целину)
COBISS.SR-ID 192148489

ISBN 978-86-6047-495-9

